

del Penedès, Laureà Miró en el de Sant Feliu de Llobregat i, malgrat que ja fou en un context diferent, Francesc Layret i també Lluís Companys en el de Sabadell. La Unió de Rabassaires intentà mantenir aquesta tradició, malgrat que es trobà en més dificultats que anteriors federacions de pagesos per mantenir-la.

Havia estat, de fet, una cooperació harmònica perquè ambdues parts s'havien beneficiat mútuament. Les bases rabassaires demanaven diputats republicans per als seus districtes perquè en primer lloc aquests defensaven des de Madrid una legislació favorable als interessos rabassaires; en segon lloc perquè el diputat solia decidir en assumptes tan important per al problema social agrari com el de l'elecció dels jutges municipals els quals exercien un paper essencial en la qüestió dels judicis de desnonaments; en tercer lloc perquè no existia ningú millor que el diputat republicà de districte per organitzar i estructurar el moviment sindical rabassaire¹⁸⁷. Companys n'era un exemple clar. Si aquest no hagués estat escollit diputat per Sabadell el 1920, el naixement i consolidació de la Unió haurien estat sens dubte molt més dificultosos del que van ser¹⁸⁸. Ja abans que Companys s'introduís en el món sindical camperol, tot just després de ser escollit diputat per Sabadell a finals del 1920, la Comissió de Rabassaires de la Comarca de Sabadell, intentant justificar el per què havia fet campanya a favor de Companys en les eleccions generals, afirmà: "Després del vil assassinat del Sr. Layret, quin remei ens quedava sinó buscar un altre que ens defensés? (...). Hauria pogut el senyor Companys ésser el nostre defensor sense sortir diputat?"¹⁸⁹.

Per totes aquestes raons, que no fan sinó corroborar la interdependència que hi havia encara a principis dels anys vint entre moviment rabassaire i republicanisme, el comitè central de la Unió acceptà entrar en el joc electoral en els comicis generals que es convocaren per l'abril de 1923. Això sí, amb condicions i no gratuïtament. La primera intenció fou presentar candidats propis. Però la veritat és que la Unió no disposava de persones amb unes mínimes garanties d'èxit per presentar-les en tots o en alguns dels districtes on disposava d'associats. Dels propagandistes rabassaires col.laboradors en les

¹⁸⁷ En un article titulat "Més clar que l'aigua", a *La Terra*, 30-4-1923:8, en què es defensava la necessitat que la Unió participés en les eleccions perquè "els rabassaires han d'aprofitar tots els moments per a la defensa dels seus drets", es deia que "el tindre o no tindre el diputat val molt ademés per les adhesions que porta. El dia que tinguéssim 4 ó 5 diputats al fer una Assemblea com la del Teatre de la Marina [celebrada el 6 de gener de 1923], s'hi coneixeria molt en la gentada que hi aniria".

¹⁸⁸ El dirigent rabassaire sabadellenc Astre Janer tenia molt clara aquesta idea quan afirmava, tot fent propaganda a favor de Companys en aquestes eleccions: "estem més que convençuts, que de no haver sigut diputat el senyor Companys, no li hauria sigut possible portar la campanya [rabassaire] amb la fermesa amb què ho ha fet, ni s'hauria obtingut els triomfs que portem conquerits" (*L'Avenir*, 21-4-1923:2).

¹⁸⁹ *L'Avenir*, 1-1-1921.

campanyes de la Unió cap, tret del mateix Companys i Casanovas -precisament i no casualment els dos únics que ja eren diputats¹⁹⁰-, oferia cap garantia d'èxit. Aragay i Ventós feia relativament poc -dos anys- que havien fracassat en les eleccions provincials en el districte Sabadell-Terrassa. Duran i Cañameras no s'havia estrenat com a polític amb càrrec de responsabilitat ni a nivell municipal. Ferrer de Vilches i Font Marió també tenien molt poques possibilitats de guanyar. Per altra banda els dirigents Francesc Riera i Josep Ricart, president i vice-president de la Unió en aquells moments -aquests sí amb bona experiència en la política local-, els mancava "presència" de diputat. Podran experimentar aquesta mancança, juntament amb Duran i Cañameras, dos mesos més tard en presentar-se com a candidats en les eleccions per a diputats provincials.

Companys s'hagué de resignar a ser l'únic candidat oficial de la Unió. I es resignà amb dolor perquè havia somiat amb la possibilitat de formar un grup parlamentari rabassaire presidit per ell mateix. Per això digué: "És un dolor que circumstàncies diverses i manca d'organització adequada, fassin que nostres bons amics, els Aragay, Duran i Cañameras, Ferrer de Vilches, Font, Ventós, i altres, quins, des del primer dia, han otorgat la grossa vàlua de sa intel·ligència a la causa rabassaire, no puguin o no vulguin presentar la seva candidatura, i sentar-se després al Parlament per a ajuntar el seu esforç al esforç meu, (si jo surto diputat) i fer més força als governs de Madrid"¹⁹¹.

En acord d'assemblea, celebrada el 25 de març, un mes abans de les eleccions, la Unió votà per unanimitat la següent proposició: "essent aquestes eleccions les primeras que se presentan d'ençà que l'Unió és constituïda i per manca, per tant, de organització apropiat, l'Unió no anirà a la lluita amb candidats propis"¹⁹². Seguidament, però, s'hi afegí l'excepció del cas de Lluís Companys. Per altra banda s'acordà donar suport només a aquells candidats que es comprometessin per escrit a defensar a les Corts les conclusions mínimes que havia aprovat el sindicat en el Congrés del 6 de gener¹⁹³.

¹⁹⁰ Casanovas era diputat provincial pel districte de Vilafranca.

¹⁹¹ Lluís Companys: "Parlem-ne de les eleccions" a *La Terra*, 30-3-1923:3.

¹⁹² "Asamblea de delegados de la Unió de Rabassaires i parcers de Catalunya" a *El Diluvio*, 27-3-1923:26.

¹⁹³ La Unió havia acordat en assemblea la següent proposició: "La Unió aconsella als seus amics que votin als candidats que subscriguin i es comprometin a defensar a les Corts les conclusions mínimes del Teatre de la Marina, requerint-los pera que ho fassin constar aixís en document que deurà entregarse a la secretaria del Consell Directiu de l'Unió. Cas de que en un districte se presentin més de un candidat que suscriguin les conclusions de dita Assemblea, l'Unió deixa als seus components en llibertat absoluta d'acció, com també en el cas de que cap candidat les suscrigui, divent allavors decantarse a aquell que tingui més afinitat, o votar en blanc" ("Asamblea de delegados de la Unió de Rabassaires i parcers de Catalunya" a *El Diluvio*, 27-3-1923:26).

Per això s'entrà en negociacions amb els candidats que teòricament tenien el suport de les esquerres dels districtes on tenia implantació. A Vilanova es negocià amb el cooperativista i federal Joan Ventosa i Roig, el qual comptà amb l'ajuda de tots els partits que pretenien desbancar el candidat de la Lliga -Bertran i Musitu-, inclosos alguns monàrquics; a Sant Feliu amb l'industrial Pere Àlvarez Gonzalvo¹⁹⁴, liberal albista però amb el suport de la Unió Republicana del districte¹⁹⁵; a Terrassa amb el republicà Domènec Palet i Barba; i a Granollers amb Francesc Torras i Villà, també liberal albista que també tenia el suport de bona part del republicanisme del districte, sobretot del radical. Per altra banda, en no haver-hi candidat d'esquerres al districte de Manresa, el mateix Companys, juntament amb Ernest Ventós, s'oferiren com a candidats republicans per a aquelles eleccions. Finalment, però, les esquerres del districte no es posaren d'acord i decidiren no presentar ningú¹⁹⁶. Cas especial fou el de Vilafranca on es presentava i guanyava des del 1903 Josep Zulueta. Era però tan difícil que els socis de la Unió a l'Alt Penedès votessin aquest candidat -que els havia defraudat completament dins la ja dissolta Federació de Societats Obreres Agrícoles del Penedès- com que el mateix Zulueta es comprometés per escrit a defensar el programa de la Unió. Per això va ser molt ben acollida per aquest sindicat la candidatura de Casanovas. A la pràctica aquest fou el candidat *oficial* de la Unió al districte¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Àlvarez era un gran industrial químic i comerciant de Sant Feliu de Llobregat. Ja s'havia presentat com a diputat pel districte de Sant Feliu en les eleccions generals 1919. Era una persona ben "relacionada en medis liberals madrilenys, amic de Santiago Alba, i de tarannà força altruista, fet que li reportà una bona imatge a Sant Feliu arran d'algunes iniciatives sufragades amb els seus diners. Fundador d'*Unió Democràtica Autonomista*, partit local que aplegava reformistes i homes provinents de l'antic *Foment Republicà Autonomista* que guanyà les eleccions municipals de 1917, bo i ocupant 4 de les 6 conselleries vacants". "L'any 1918 fou elegit conseller de l'Ajuntament. En aquell mateix any va ser declarat fill adoptiu de la població en reconeixement a la seva tasca filantròpica envers Sant Feliu: finançament d'escoles, subvenció de la Creu Roja local, assistència als presos, etc" (Joan TARDÀ: *Republicans i catalanistes...*:197 i 217).

¹⁹⁵ Cal pensar que part de les bases rabassaires compartiren afiliació o, si més no, simpatia per la Unió de Rabassaires i la Unió Republicana. Joan Bonastre, de Masquefa, per exemple, compartí càrrecs en ambdues Unions.

¹⁹⁶ *Diario de Manresa*, 21-4-1923 i 28-4-1923.

¹⁹⁷ A la resta de districtes on la Unió comptava amb efectius -el d'Arenys i Mataró- no em consta que hi hagués cap negociació entre el sindicat rabassaire i algun candidat. De fet, en aquests dos districtes els candidats republicans, Lluís Sisquella i Joaquim Escofet, respectivament, tenien molt poques possibilitats de guanyar. Al d'Arenys Sisquella tragué només el 0'7% dels vots escrutats (Expd. "Diputados a Cortes. Año 1923", Lligall 3.714, AHDB). I Escofet el 6'34%. Per altra banda en el moment de les eleccions la Unió comptava amb pocs efectius en aquests districtes: una societat obrera agrària a Teià -de 74 associats- al districte de Mataró i el sindicat agrícola d'Arenys de Munt al districte d'Arenys de Mar. Estaven a punt d'ingressar al sindicat rabassaire entitats locals de Canet de Mar i Malgrat. Curiosament gairebé tots els vots que obtingué Sisquella -57 dels 63- foren emesos a Arenys de Munt, Canet i Malgrat.

La Unió arribaria a signar pactes finalment amb Companys, Casanovas, Álvarez i Ventosa, mentre que amb Palet i Barba¹⁹⁸ i Francesc Torras¹⁹⁹ no s'hi arribarien a entendre a causa de no voler-se comprometre explícitament per escrit en la defensa d'un programa rabassaire que no era moderat²⁰⁰. Precisament per això els acords de la Unió amb Ventosa i Álvarez no hagueren de ser fàcils. Companys havia proposat -encara que no en assemblea- que els candidats que volguessin rebre el suport rabassaire havien de comprometre's a renunciar a la seva acta de diputat si, un cop en el Parlament, no complien amb la seva promesa de defensar el programa de la Unió²⁰¹. Per altra banda la defensa de les conclusions rabassaires podia fer entrar fàcilment en contradicció a aquests polítics amb altres grups socials i polítics que els recolzaven. Ventosa i Roig,

¹⁹⁸ El cas de Palet i Barba al districte de Terrassa fou bastant especial perquè aquest comptava amb el suport de la Lliga i aquest partit era l'adversari principal de la Unió. Palet volgué ser molt caut i intentà obtenir el suport rabassaire sense comprometre's gairebé en res. Palet sabia que tenia el suport de quasi totes les esquerres del districte i que molt probablement la majoria d'afiliats a la Unió l'acabarien votant malgrat que no arribés a cap acord amb aquest sindicat. Cal dir que segurament fou així perquè en les tres poblacions amb efectius rabassaires el candidat republicà guanyà al seu rival. Palet envià una carta al secretari del sindicat, Enric Esplugas, en què, després d'explicar breument la seva posició en el problema social agrari ("s'ha d'estimar el valor que té el treball del rabasser i del cultivador de la terra en la formació i manteniment del capital plantació i la justícia de que no quedi absorbit pel capital passiu terra, ni sisquera proposat a ell"), afirmava: "en conseqüència vegi com coincideixo amb les aspiracions d'eixa Associació de treballadors de la terra" (*La Terra*, 30-4-1923:3). La Unió considerà que aquestes afirmacions no comprometien prou al candidat en la defensa de les conclusions rabassaires i, en principi, s'optà per no donar-li suport. Malgrat això, alguns dirigents concrets del sindicat rabassaire com Ernest Ventós no s'estigueren de recomanar el vot a aquell fins i tot a través de *La Terra* (*La Terra*, 30-4-1923:7). Per altra banda el mateix Ventós, juntament amb un altre propagandista rabassaire, Ferrer de Vilches, participaren almenys en un míting electoral a favor de Palet (*La Lluita*, 7-4-1923:1). Després de les eleccions i davant del fracàs de les candidatures "rabassaires", excepte la de Companys, la Unió acabà considerant la victòria de Palet com a seva, així com la de Domingo al districte de Tortosa. *La Terra* (15-5-1923:2) justificà aquesta consideració dient que Palet havia "escrit a la Unió la carta de simpatia i de col.laboració que vàrem publicar a l'anterior número", en referència a la carta que escrigué el candidat buscant el suport de la Unió.

¹⁹⁹ Tampoc s'arribà a cap acord amb el candidat albista Torras del districte de Granollers -que tenia el suport dels republicans-, si bé la societat rabassaire de Montornès -adherida a la Unió- acordà a darrera hora donar-li el vot "tenint en compte les promeses fetes" (*La Terra*, 8-9-1923:3). La mateixa Unió reconegué que en aquest districte cap candidat havia volgut subscriure les bases perquè eren ben pocs els efectius rabassaires (*La Terra*, 25-8-1923:1). En aquell moment en el districte de Granollers la Unió tenia federats a Badalona, Martorelles (l'agost de 1923 comptava aquesta població amb 108 adherits) i Montornès; i estava a punt d'ingressar una secció local de Santa Coloma de Gramanet. D'aquestes poblacions, el candidat liberal només guanyaria, i per un ample marge, a Martorelles, població que molt possiblement era la que tenia més federats rabassaires del districte.

²⁰⁰ Un candidat que sí que féu pública la seva defensa a les conclusions rabassaires -tret dels esmentats- fou Marcel·lí Domingo, el qual es presentava en el districte de Tortosa on la Unió no hi tenia cap efectiu. Per tant, fou una declaració simbòlica ja que en cap cas el sindicat rabassaire el podia correspondre amb una ajuda amb vots. Aquest gest de Domingo s'explica per la proximitat política i ideològica que en aquells moments existia entre ell i Companys. Per a tots els acords amb els diferents candidats vegeu *La Terra*, 15-4-1923 i 30-4-1923.

²⁰¹ *La Terra*, 30-3-1923:4.

per exemple, tenia el suport de la Unión Monárquica Nacional segons algunes fonts²⁰². Per altra banda la dreta del districte de Sant Feliu no s'estigué d'assenyalar la contradicció que suposava que el dinàstic Pere Àlvarez tingués el suport de la Unió de Rabassaires, entre altres coses perquè "no sap (...) [ni] què vol dir la paraula rabassaire"²⁰³.

Finalment, dels quatre candidats que reberen el suport de la Unió, només Lluís Companys aconseguí la victòria.

Quadre 3.11. *Resultats en les eleccions generals d'abril de 1923 en els districtes on la Unió de Rabassaires donà suport a algun candidat*²⁰⁴.

(Els candidats *rabassaires* estan en cursiva).

Districte de Sabadell:	Vots	% vots
<i>Lluís Companys</i> (republicà)	4.792	60,88
Pere Pascual i Salichs (nacionalista)	2.644	33,59

²⁰² Aquesta acusació aparegué en un article a *El Diluvio*, 11-5-1923:12 on s'explicava que era "com a conseqüència del pacte amb els lerrouxistes per a portar un correligionari del candidat a l'alcaldia [de Vilanova]". També Joan Tardà, a *Republicans i catalanistes...*:222, afirma que la UMN col.laborà amb el candidat Ventosa.

²⁰³ *Pàtria i Treball*, 15-4-1923:12. En aquest mateix número de la revista *Pàtria i Treball* es ridiculitza un míting electoral amb la intervenció d'Àlvarez i Amadeu Aragay en què aquest va criticar durament la institució del somatent sense saber que "l'alcalde que també parlà Sr. Albareda és el caporal [del somatent] de Sant Feliu i que el candidat anava amb aquell famós braçalet sortint de Sant Feliu, i que a dalt la presidència hi figuraven altres individus del somatent de Sant Feliu". A la p.14 del mateix exemplar es dirigeixen als rabassaires per demanar-los: "Vos rebassaire; podreu creure a n'aquestos farsants qui després d'haver sigut desautoritzats pel consell de la vostra organització, volen venir a defensar-vos. Mai pod defensar-vos qui no sab lo que es un cep ni una rabassa". Joan TARDÀ, a *Republicans i catalanistes...*:222-223, també parla de les contradiccions que generà el fet que Àlvarez rebés "l'ajut actiu de l'equip de Lluís Companys, les posicions esquerranes del qual, a més de generar situacions prou difícils al candidat durant la campanya electoral [referint-se a l'anècdota del somatent], no evità l'aparició d'una tercera candidatura de caràcter nacionalista republicà, representada per A. Serra Cañameras". Aquesta candidatura, però, fou merament testimonial -tragué 76 vots en tot el districte-, tot i que -tal com he dit més amunt- rebé el suport del primer president de la Unió de Rabassaires Jaume Martrat (*El Diluvio*, 27-4-1923:40). En aquell moment Martrat ja s'havia separat de la Unió. Per altra banda l'escriu d'Àlvarez comproment-se a defensar les conclusions rabassaires possiblement no tingué la claredat que bona part del sindicat rabassaire li hauria agradat que tingués. Àlvarez es limità a dir que "em posaré al Parlament en aquest determinat cas [de la reforma agrària] al costat del ferm lluitador i orientador de la vostra campanya en Lluís Companys, tenint sempre al vostre servei el meu vot i la meua veu" (*La Terra*, 15-4-1923:3). De totes maneres, cal recordar que Àlvarez era pro-albista, i Santiago Alba tenia en el seu programa una reforma agrària que, si bé diferia en molts aspectes a la que proposava la Unió, era també força radical.

²⁰⁴ Font: BALCELLS, A.; CULLA, J.B.; MIR, C.: *Les eleccions generals a Catalunya...*

Districte de Sant Feliu de Llobregat

Antoni Miracle Mercader (Lliga Reg.)	4.381	53,76
<i>Pere Álvarez Gonzalvo</i> (liberal)	3.588	44,02
Antoni Serra Cañameras (rep. catalanista)	76	0'93

Districte de Vilafranca del Penedès

Enric Ràfols Martí (Lliga Reg.)	3.527	43,23
Josep Zulueta Gomis (Reformista)	2.829	34,67
<i>Joan Casanovas Maristany</i> (republicà)	1.774	21,74

Districte de Vilanova i la Geltrú

Josep Bertran Musitu (Lliga Reg.)	3.909	55,07
<i>Joan Ventosa Roig</i> (republicà)	3.124	44,01

La victòria de Companys fou, doncs, l'aspecte més positiu d'aquestes eleccions per al sindicat rabassaire. Companys obtingué uns resultats bastant espectaculars. Aconseguí al districte de Sabadell la xifra més alta de vots en valors absoluts i relatius (4.792, un 60,88% dels vots) en tot el que es portava de segle²⁰⁵. També aconseguí la xifra més alta de les esquerres en valors relatius de tots els districtes en aquells comicis d'abril de 1923, i la tercera xifra en valors absoluts darrera només dels populosos districtes de Barcelona i del de Tarragona/Reus/Falset. Sens dubte, fou, doncs, el republicà català que aconseguí més brillants resultats.

El comitè central de la Unió havia abocat molts esforços propagandístics per a la victòria de Companys. La raó bàsica d'aquest suport era la importància vital que tenia per a aquest sindicat que Companys repetís legislatura. Un manifest signat per les societats locals adherides a la Unió deia: "Tots els delegats rabassaires de Catalunya us demanen que voteu a n'en Lluís Companys que és l'orientador de nostra campanya, el qui'ns ha posat en relació, ens ha unit i ens ha donat força. El conseguir lo que volem depèn en gran manera de que En Companys vagi al Congrés. Així ho hem de procurar per agraïment i per egoisme. Rabassaires de Sabadell: tots els cultivadors de Catalunya

²⁰⁵ Caldria exceptuar pel que fa als valors relatius l'elecció de 1907 en què Pi i Arsuaga es presentà sol sense cap oponent i, per tant, obtingué prop del 100% -concretament 96,17%- de tots els vots.

tenen la mirada posada en vosaltres, voteu a n'En Lluís Companys, el nostre defensor"²⁰⁶. Fins i tot societats rabassaires locals de fora del districte de Sabadell, com la de Rubí, llançaren algun manifest dirigit als votants del districte sabadellenc per tal que votessin aquell: "La Unió de Rabassaires de Catalunya (...), que no existiria de segur sense l'empenta organitzadora d'En Companys (...), té els ulls fits a Sabadell observant el gest de tots vosaltres, puig ella sap prou per experiència que del triomf o de l'enderrocament de la candidatura d'En Companys se'n treuran molts benifets o perjudicis, segons com sigui, per l'organització dels rabassaires"²⁰⁷.

Companys no només comptava amb l'ajut dels rabassaires. Tenia el suport de tot el republicanisme, i no tan sols del districte, on els federals i radicals es posaren d'acord per defensar la mateixa candidatura, sinó fins i tot de fora del districte. Companys rebé adhesions de pràcticament tota la geografia catalana²⁰⁸. El dia abans de les eleccions *El Diluvio* deia: "El candidato por Sabadell don Luis Companys ha tenido que oponerse a la llegada a Sabadell de varios núcleos de republicanos de diferentes distritos que abandonan el suyo para ir a hacer acto de presencia en Sabadell. Así ocurrió con los de Caldas, Manresa, Badalona y otros puntos (...). Llegan a Sabadell comisiones de la provincia de Lérida inclusive y se han recibido en el Centro Federal telegramas de republicanos de todo Cataluña, interesándose por el triunfo de Companys (...). El señor Companys se mueve en un ambiente de fervorosas simpatías". L'endemà, dia dels comicis, el mateix diari informava del fet que "las asociaciones de rabassaires y entidades republicanas miran especialmente al distrito de Sabadell teniendo un creciente interés por su resultado. Han sido muchísimos los avisos llegados a Sabadell de todas partes pidiendo que se les comunique telefónicamente enseguida el resultado de la elección en Sabadell, cosa que será imposible hacer, y así nos participan que lo digamos, por ser muchos los que lo han pedido". Sens dubte, l'interès per la victòria de Companys anava molt més enllà del marc camperol i també del marc del seu districte. Un altre manifest de Rubí, dirigit "Als ciutadans obrers de Sabadell", definia Companys com "l'enemic del capital i de la tirania, el ferm detractor de la campanya del Marroc, l'home d'esperit ben català, el ferm defensor i propulsor de la causa rabassaire, (...) l'home que exposa constantment la seva vida desafiant les enemistats pròpies de la vida pública per

²⁰⁶ El manifest és reproduït a *El Diluvio*, 28-4-1923:17.

²⁰⁷ Manifest "Als rabassaires i demés obrers del districte de Sabadell" signat pel Centre Democràtic Republicà de Rubí, la Unió de Parcers de Rubí i el periòdic *La Lluita*. El manifest anava solt dins cada exemplar d'aquest setmanari del 28-4-1923.

²⁰⁸ *El Diluvio*, 28-4-1923:17. Per exemple, els republicans de Rubí llançaren un altre manifest, aquest cop titulat "Als ciutadans obrers de Sabadell" en defensa de la candidatura de Companys. El manifest anava inserit a *La Lluita*, 28-4-1923 i estava firmat pel Centre Democràtic Republicà i el setmanari *La Lluita*.

a defensar la classe obrera". Efectivament, Companys era vist en aquells moments a Catalunya com a un dels polítics més compromesos, per no dir el més compromès, - juntament amb Domingo- en la lluita contra la guerra del Marroc i a favor de les responsabilitats militars i polítiques d'aquesta guerra²⁰⁹. Aquest fet, juntament amb la seva incansable activitat propagandística -no hi havia dia de festa que no participés en un míting fos rabassaire o republicanista, i no només del seu districte- feren augmentar enormement la popularitat d'aquest polític²¹⁰. El 1931 el filòsof Francesc Pujols diria de Companys: "és l'home de Catalunya que, paral·lelament a en Cambó, representa tot un sistema polític"²¹¹.

Per tant, fou aquesta creixent popularitat de Companys, almenys arreu de la província de Barcelona i òbviament al seu districte, que provocaren aquella rotunda victòria electoral. El paper de Companys dins la Unió no féu més que augmentar aquesta popularitat. Va ser aquesta aurèola de diputat rotundament obrerista, sensible als problemes d'arrel popular, que incloïa les temàtiques de la guerra del Marroc i del problema social agrari, que feren dirigir la mirada de bona part del republicanisme català cap al districte de Sabadell en aquelles eleccions. És evident que el vot rabassaire féu augmentar el marge de victòria al candidat. La prova és que guanyà en aquelles poblacions que tenien secció o societat local rabassaire i perdé en les que no en tenien²¹². Però tot i el destacadíssim paper que exercia com a dirigent de la Unió, la

²⁰⁹ La posició de Lluís Companys en el conflicte del Marroc la resumeix Àngel COMALADA en el seu estudi *España: El ocaso de un parlamento. 1921-1923*, Barcelona, 1985:78: "Companys reclama una responsabilidad global para los políticos, una responsabilidad constitucional para los ministros y una responsabilidad directa para el rey y para el general Berenguer".

²¹⁰ Durant la II República Companys trauria també uns excel·lents resultats electorals. En les eleccions generals de juny de 1931, amb 113.288 vots en la circumscripció de Barcelona-província, fou el segon candidat més votat de Catalunya. El primer fou Josep Sunyol i Garriga, que en la mateixa llista de Companys en tragué 117.594. Companys se superà encara en les legislatives de 1933. En la circumscripció de Barcelona-ciutat aconseguí ser el candidat més votat de tot Catalunya amb 151.664 vots. Darrera d'ell venia Macià amb 138.455 vots en la mateixa llista (MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, 1972).

²¹¹ PUJOLS, Francesc: *La solució Cambó. Entrevista política*, Barcelona 1931:92.

²¹² Guanyà a Barberà (87'1% dels vots), Castellar (77'1%), Palau-solità (51'5%), Sabadell (62'1%), Sant Cugat (73'6%), Sant Quirze (76'6%) i Sentmenat (74'09%). I perdé a Polinyà (34'6%), Ripollet (19'04%), Cerdanyola (32'2%) i Santa Perpètua (36'1%). Val a dir, però, que en aquests brillants resultats hi hagué una col·laboració indirecta de Layret a través de la campanya rabassaire que emprengué a mitjans de 1920. Ja que el salt important del vot rural a favor de Companys no es produí el 1923 sinó que es produí el 1920, just després de la campanya iniciada per Layret. Barberà passà del 61'5% dels vots per al candidat republicà -en aquest cas Layret- en les eleccions de 1919 al 80'4% a les del 1920; Castellar passà del 37'4% al 47'6%; Palau-solità, del 12'5% al 38'7%; Polinyà, del 6'3% al 13'4%; Ripollet, del 7% al 14'1%; Sant Cugat, del 16'1% al 49'6%; Sant Quirze, del 63'5% al 78'3%; Cerdanyola, del 9'7% al 39'8%; Santa Perpètua, de l'11'3% al 20'6%; i Sentmenat, del 64'5% al 73%.

figura de Companys no s'entenia sense veure'l globalment com a un republicà obrerista sensible a totes les temàtiques típicament d'esquerres²¹³.

No hagué de ser decisiu, doncs, el suposat suport que rebé Companys del govern tal com va denunciar Acció Catalana²¹⁴. De fet, és cert que el govern liberal cercà en aquelles eleccions suports polítics cap a l'esquerra i fins va arribar a una entesa amb republicans. Per altra banda, existí també una certa hostilitat ministerial contra la Lliga²¹⁵, de la qual se'n pogué beneficiar Companys, ja que el seu rival tenia el ple suport del partit regionalista, a més d'Acció Catalana. Però també els altres candidats *rabassaires*, Àlvarez, Ventosa i Casanovas, tingueren rivals regionalistes i, en canvi, fracassaren. Àlvarez, per la seva condició de liberal, fou el que rebé més acusacions per part de la Lliga de ser "encasillat a les ordres del govern de Madrid"²¹⁶. Aquest candidat superà el 60% dels vots només en els feus rabassaires de Piera, Gelida i Sant Llorenç d'Hortons. Passà del 50% també només a les poblacions amb efectius de la Unió de Sant Feliu i Masquefa, a part de l'Hospitalet; al feu rabassaire més important, Martorell, tot i guanyar, no arribà al 50% dels vots²¹⁷. És innegable, doncs, que els rabassaires ajudaren bastant a la candidatura liberal, però no suficientment. A Martorell i Sant Esteve Sesroviras molt probablement obtingué menys vots que nombre d'afiliats

²¹³ És a dir, no fou el vot rabassaire únicament, i ni molt menys el més important, el responsable de la contundent victòria republicana en aquest districte. La prova és que en relació als comicis del 1920, en aquestes eleccions d'abril de 1923 augmentà més el percentatge de vots favorable a Companys a la ciutat de Sabadell (un augment de 17,5 punts), on el vot pagès era minoritari, que no pas a la resta del districte on aquest vot era majoritari (augmentà en 14,9 punts). La població que augmentà més la proporció del vot favorable al candidat rabassaire entre 1920 i 1923 fou Castellar. Era la població on Companys hi anava a passar les vacances durant els anys vint.

²¹⁴ *L'Avenir*, 14-4-1923:2.

²¹⁵ BALCELLS, A.; CULLA, J.B.; MIR, C.: *Les eleccions generals a Catalunya...*:343.

²¹⁶ Per a totes les acusacions dels regionalistes del districte de Sant Feliu a la candidatura de Pere Àlvarez vegeu la revista -òrgan comarcal de la Lliga- *Pàtria i Treball*, 15-4-1923. La Lliga s'havia vist perjudicada per la destitució d'alcaldes del districte per reial ordre poc abans dels comicis. Precisament l'alcaldia de Sant Feliu també fou perjudicada per aquestes destitucions i fou ocupada per Jaume Albareda, el qual pertanyia a la Unió Democràtica Autonomista de Sant Feliu, fundada precisament per Pere Àlvarez. També hi hagué destitucions a l'Hospitalet del Llobregat, al Papiol i a Sant Llorenç d'Hortons. Els regionalistes atribuïren aquests canvis imposats de càrrecs -que també afectaren a regidories- a una jugada governamental per ajudar el candidat liberal del districte. Per tant, indirectament, la Unió -com a col.laboradora d'aquesta candidatura- fou també acusada de complicitat en aquestes suposades maniobres de corrupció electoral.

²¹⁷ La Federació de Rabassers de Martorell, presidida per Riera, envià abans de les eleccions una nota al candidat que deia: "En este momento acabamos de reunirnos la junta directiva de rabassaires y hemos acordado por unanimidad votar a usted. El próximo domingo (...) celebraremos reunión general para recomendar vuestra candidatura" (*El Diluvio*, 22-4-1923:17). En la resta de poblacions amb seccions locals rabassaires -Esparraguera i Sant Esteve Sesroviras- Àlvarez perdé.

rabassaires hi havia a la població²¹⁸. La qual cosa significa que no tots els camperols de la Unió seguiren les consignes d'aquesta, i que d'haver estat així possiblement hauria pogut guanyar. Molt probablement els sectors sindicalistes més radicals del sindicat, dintre dels quals hi havia el comunista Josep Centelles de Sant Feliu o alguns pagesos de la mateixa població que havien militat a l'anarcosindicalista Federació Nacional d'Obrers Agricultors van negar-se a votar, malgrat les recomanacions del seu sindicat, un dinàstic.

Pel que fa al districte de Vilanova, Ventosa i Roig no pogué confiar tant en el vot rabassaire perquè els efectius de la Unió en aquesta zona eren molt menors: només Vilanova, Sant Pere de Ribes, Cervelló i Sant Boi tenien seccions rabassaires locals²¹⁹. Excepte en aquesta última, en les altres poblacions guanyà bastant clarament Ventosa, obtenint en totes tres al voltant del 60% de vots. La qual cosa significa que en realitat, aquí sí, el vot rabassaire anà a parar al candidat esquerrà, seguint les consignes del sindicat. A part, Ventosa i Roig fou ajudat en la campanya pels principals dirigents rabassaires -Companys, Aragay, Ventós i Duran i Cañameras-. Almenys aquest candidat era més còmode de defensar -malgrat que comptés, tal com s'ha dit, amb el suport de la UMN- que el dinàstic Àlvarez. Però no fou suficient.

També en el districte de Vilafranca la Unió fracassà. La presentació de Joan Casanovas per aquest districte fou molt polèmica i força criticada des d'alguns sectors republicans perquè ja hi havia d'entrada un candidat representant teòricament dels rabassaires, Josep Zulueta. Aquest comptava amb una històrica implantació i profund arrelament al districte. Aquelles eleccions foren una gran prova per ambdós i pel sindicalisme rabassaire que representaven perquè els resultats havien de mostrar si l'hegemonia sindical camperola en aquella comarca havia canviat de mans. Perquè en cap més districte com aquest, el candidat recolzat per la Unió era *el candidat* de la Unió. És a dir, els vots havien de mostrar quina força tenia aquest sindicat en cada municipi del districte. Només la presència d'un tercer candidat, el regionalista Ràfols, que s'emportà la victòria aprofitant la divisió del vot republicà i rabassaire pogué en part desfigurar l'autèntic duel rabassaire. No obstant això els resultats foren molt fidels al pes que tenia tant la Unió com el zuletisme en cada població. Casanovas superà a Zulueta, i també a Ràfols, als feus de la Unió de l'Alt Penedès: Sant Sadurní, amb un 56'4% dels vots,

²¹⁸ La Federació de Rabassers amb seu a Martorell aplegava 880 associats el 1923 la major part dels quals residien en aquesta població i Àlvarez només hi obtingué 262 vots. La societat de rabassaires de Sant Esteve Sesrovires tenia al voltant del centenar d'associats i el candidat liberal rebé 41 vots.

²¹⁹ El 1922 també Canyelles havia tingut societat rabassaire, si bé molt probablement a l'abril de 1923 ja no existia o bé ja no estava federada a la Unió.

Subirats, amb un 52'9%, Pacs, amb un 81'5% i Avinyonet, amb un 46'6%²²⁰.

Tot i que Casanovas havia afirmat abans de les eleccions que era ell el favorit, que tenia també teòricament el suport dels republicans radicals²²¹ i de l'obrerisme més esquerrà del districte i que fracassà a causa de la corrupció²²², el cert és que es quedà ben lluny de la victòria i de superar Zulueta (21'7% dels vots contra el 34'6%). L'Alt Penedès, malgrat els esforços propagandístics de la Unió, continuava preferint el 1923 Zulueta que Companys²²³.

Tot i el brillant resultat d'aquest últim al seu districte i de l'evident millora -en relació a anteriors comicis- dels resultats dels candidats republicans a la resta de districtes malgrat la derrota, doncs, la Unió no pogué obtenir les victòries que esperava. Les eleccions provincials que se celebraren dos mesos tard acabarien de demostrar que el terreny político-electoral encara no era el més idoni per a aquest sindicat per aconseguir victòries. La qual cosa pogué oferir nous i convincents arguments als sectors més sindicalistes de la Unió i menys donats al joc polític.

En aquells comicis provincials del 10 de juny el president de la Unió, Francesc Riera, es presentà com a candidat oficial de la Unió pel districte d'Igualada-Vilafranca i el vice-

²²⁰ En canvi, el candidat de la Unió perdé enfront de Zulueta a Sant Martí Sarroca, Vilafranca i Santa Margarida dels Monjos, totes elles poblacions amb secció local d'aquest sindicat. Curiosament Casanovas també s'imposà a Les Cabanyes, on la Unió no hi tenia cap pes ni cap societat rabassaire local, amb un 50% dels vots; alhora superà a Zulueta, tot i que no a Ràfols, a Torrelles de Foix.

²²¹ En dues fonts diferents es diu que molts republicans radicals -inclòs Ferrer Cabra- acabaren donant suport a Ràfols, el representant de la Lliga, tot i que teòricament i aparentment el radicalisme penedesenc es posà al costat de Casanovas (*El Diluvio*, 8-7-1923:22 i *Lluitem*, 26-5-1923).

²²² Ho afirmà en una carta a *El Diluvio*, el 3-5-1923:19, on especificà que perdé a causa dels "veintidós policias venidos de Madrid, que para imponer la elección del Sr. Zulueta se distribuyeron en todos los pueblos del distrito". Casanovas havia rebut algunes queixes a través del mateix diari de ser el culpable d'haver dividit el vot esquerrà i, per tant responsable de la victòria lliguera. També des de *La Terra* (15-5-1923:4), Font Marió, en un article d'un to molt radical titulat "Los rabassaires del Panadés en pié de guerra" denuncia casos de corrupció per part de Zulueta i de Ràfols. Cal tenir en compte que aquest districte fou l'únic dels quatre on la Unió donava suport a algun candidat que aquest no estava recolzat teòricament pel govern, ja que el candidat "oficial" fou, en aquest cas, el reformista Zulueta.

²²³ La Unió, a més de perdre uns comicis, perdé algun suport important a la comarca de Vilafranca, ja que la presentació de la candidatura de Casanovas havia obligat a alguns polítics i sindicalistes del Penedès que compartien simpaties entre el zuluetisme i el companyisme a definir-se per l'un o l'altre. Aquest fou el cas, per exemple, del diputat provincial reformista Josep Oriol Guañabens i Recoder, el qual s'havia intentat moure en l'òrbita de la Unió des del seu naixement sense renunciar al zuluetisme. En aquests comicis es posà a favor del seu partit i a partir de llavors no s'acostà més al sindicat dirigit per Companys.

president de la Unió, Josep Ricart, i el propagandista rabassaire Duran i Cañameras es presentaren pel districte de Vilanova-Sant Feliu. L'equip de Lluís Companys justificà la presentació de les candidatures rabassaires per aquells dos districtes²²⁴ afirmant que "aquestes eleccions són d'especial interès per la Unió de Rabassaires per haver-se mostrat part en causa en el nostre problema la Mancomunitat de Catalunya i en ella ens cal tenir-hi representants que coneixin les nostres aspiracions i visquin nostres engoixes. Si en la Mancomunitat no hi tenim homes que pensin com nosaltres, no hem d'esperar que ningú aixequi la veu per a fer valdre els nostres drets. No debem, doncs, oblidar que la Mancomunitat té oberta una informació sobre la rabassa i parceria i que ens cal defensar-nos directament"²²⁵.

Quadre 3.12. *Resultats en les eleccions provincials de 10 de juny de 1923.*

Districte Igualada-Vilafranca	Vots	Elegits
Josep O. Guañabens Recoder (Reformista)	7.343	X
Lluís Bausili Domínguez (Reformista)	6.820	X
Rosend Pich i Pon (FMA)	6.555	X
Josep M. Marí Carretero (Lliga Reg.)	6.320	X
Francesc Riera Claramunt (Unió de Rab.)	3.666	
Josep Grant Sala (Republicà)	3.185	
Districte Vilanova-Sant Feliu		
Antoni Jansana Llopart (Lliga Reg.)	6.540	X
Manuel Massó Llorens (Acció Catalana)	6.420	X
Josep M. Bassols Iglesias (Acció Catalana)	6.395	X
Eduard Micó Busquets (Reformista)	2.680	X
Josep Ricard Rovira (Unió de Rab.)	2.062	

²²⁴ A la província de Barcelona només hi hagueren eleccions a aquests dos districtes rabassaires, al d'Arenys-Mataró i a dos de Barcelona- ciutat.

²²⁵ "Les eleccions provincials del diumenge" a *La Terra*, 30-5-1923:1. Aquesta voluntat expressada per la Unió de tenir diputats a la Mancomunitat estava en cert sentit en contradicció amb el que el mateix sindicat havia aprovat en assemblea el vint-i-cinc de març d'aquell any amb respecte a aquesta institució catalana. Es recorda que la Unió aprovà una proposició que considerava perturbadora la intervenció de la Mancomunitat en la qüestió rabassaire i no col.laboraria en la informació pública que havia obert aquest organisme per elaborar un projecte de llei sobre contractes de conreu. D'alguna manera s'havia negat el reconeixement de la Mancomunitat com a institució que podia intervenir en la qüestió social-agrària.

Fèlix Duran Cañameras (Unió de rab.)	1.748
Carles Crehuet Roig (Liberal)	1.022

Font: Expd. sobre eleccions. Lligall 3.714, AHDB.

La Unió intentà posar-se d'acord amb altres candidats republicans per confeccionar una sola candidatura d'esquerres per districte. Però finalment no fou possible. Al districte de Vilafranca era impossible intentar entendre's amb els reformistes ja que aquests havien quedat molt ressentits contra la Unió perquè creien, i amb bona part de raó, que aquesta era la responsable que Zulueta hagués perdut les eleccions generals anteriors²²⁶. Els resultats demostraren, a més, que els reformistes penedesencs no necessitaven per a res del suport de la Unió. En el districte de Vilanova-Sant Feliu les negociacions amb els diferents grups republicans acabaren amb la indignació dels republicans radicals i el trencament de la coalició. En principi s'havia arribat a un acord per tal que aquesta coalició la formessin el reformista Micó, el radical Nicolau Juncosa i Duran i Cañameras com a republicà federal. L'acord incloïa el compromís de "defender y suscribir en todo momento la aspiración de la Unión de Rabassaires" i es firmà una nota en la qual es lamentava "vivamente el que, dada la situación especial en que se halla el señor Ricart, actual alcalde de San Pedro de Ribas, éste no pueda figurar en la indicada candidatura"²²⁷. Però a darrera hora Companys intentà el canvi del radical Juncosa pel rabassaire Ricart amb l'acceptació de totes les fraccions esquerranes implicades, excepte

²²⁶ Els zuletistes muntaren la seva candidatura *rabassaire* que incloïa Guañabens i Lluís Bausili Domínguez. Aquests prometeren, com a punt principal del seu programa, solucionar el problema que més sobresortia el Penedès: el rabassaire, "inspirant-se en el més profund sentit de justícia i amor a la terra" (*Lluitem*, 9-6-1923:1). Un dels candidats reformistes, Guañabens, havia estat molt respectat i elogiat des de les files de la Unió fins abans de les eleccions generals i fins havia estat agraït per l'assemblea rabassaire del març de 1923 per la defensa que estava fent des de la Mancomunitat als interessos rabassaires. A partir de les eleccions d'abril seria criticat obertament. *La Terra* posaria als "entremetidos reformistes guanyabenistes" al mateix sac que "els propietaris i polítics de la Lliga, o de la Unió Monàrquica (...) o dels republicans plutòcrates, que per a nosaltres que no fem diferències i sols ens interessa el bé dels cultivadors, tots són uns" ("Nostra unió és cada dia més forta" a *La Terra*, 15-6-1923:1).

²²⁷ *El Diluvio*, 1-6-1923:8. Segons aquests acords la Unió es quedava sense candidat propi ja que Duran es presentava com a republicà federal. Aquest, en el seu *Dietari*:718, afirma que lerrouxistes i monàrquics s'havien posat d'acord per impedir que la Unió pogués incloure en la candidatura Josep Ricart. La majoria de veus en les negociacions creieren que Duran ja representava els rabassaires, a més dels republicans. Fins i tot hi hagué una persona que durant un temps estigué acostat a la Unió de Rabassaires -Jaume Font de Molins de Rei- que afirmà que era Micó qui podia representar en la candidatura els rabassaires. Per altra banda, un altre candidat que finalment es presentà sol però que participà en les negociacions per formar la coalició d'esquerres fou el liberal Carles Crehuet Roig, el qual també havia participat durant un temps en la campanya rabassaire. Crehuet fou el que tragué menys vots dels set candidats que finalment es presentaren.

la dels radicals²²⁸. La coalició s'acabà de trencar quan el reformista Micó decidí retirar-se d'aquesta a darrera hora²²⁹. La coalició d'esquerres acabà sent una "candidatura rabassaire" formada per Ricart i Duran²³⁰. Sens dubte, la dispersió dels candidats republicans perjudicà notablement els candidats rabassaires.

Malgrat una intensa mobilització dies abans dels comicis anant a fer mítings en la majoria de poblacions dels districtes amb l'ajuda dels principals líders polítics esquerrans d'aquelles comarques i de Companys²³¹, els candidats rabassaires tragueren uns pèssims resultats electorals²³². Els tres candidats rabassaires guanyaren només en les poblacions que tenien una important organització de la Unió: Piera, Avinyonet, Pacs, Sant Sadurní, Subirats, Sant Pere de Ribes i Sant Llorenç d'Hortons. En canvi, perderen a Martorell i a Gelida i, incomprensiblement, Riera va treure millors resultats al sub-districte d'Igualada, on la Unió no hi tenia efectius, que en el de Vilafranca, on quedà en darrera posició amb 1.661 vots, que suposaren un 11,31% de tots els sufragis²³³.

²²⁸ *El Diluvio*, 5-6-1923:7.

²²⁹ Segons algunes fonts Micó s'associà amb la candidatura nacionalista formada per La Lliga i Acció Catalana. *Democracia*, el 16-6-1923:1, denuncià en dos articles la deserció de la coalició a darrera hora de Micó. Un d'aquests dos articles denunciava que la Lliga, Acció Catalana i reformistes s'havien posat d'acord "per a combatre la representació dels rabassaires a la Diputació provincial; ja que aquesta (...) representava la pesadilla més grossa per a la Lliga, i, temps a venir, un perill per als senyors que mangonegen la representació del Districte". I això, tot i que Ricart digués -abans que Micó acabés abandonant la coalició- en un dels mítings electorals que, a part d'ell mateix i de Duran, calia votar en tercer lloc Micó. Ni aquest, ni cap més reformista o liberal, no aparegué en cap dels mítings en què intervingueren els candidats rabassaires amb l'ajuda d'altres republicans del districte i de dirigents de la Unió segons les cròniques d'*El Diluvio*.

²³⁰ Els republicans radicals reaccionaren -ja sense poder canviar res- responsabilitzant Companys del trencament de la coalició inicial per "asegurar de esta manera el acta del eterno diputado provincial señor Micó, hermano político del diputado a Cortes señor Companys, principal fautor de la mentada ruptura" (*El Progreso*, 5-6-1923:1-2). El dia mateix de les eleccions *El Progreso* insistí en els interessos familiars de Companys en aquelles eleccions i preguntant-se a més: "¿Y con qué derecho el Sr. Companys quiere imponer un representante de los rabassaires, cuando la Unión de Rabassaires no es un partido político?". Acabava amenaçant Companys dient que "no se olvide que en las filas de los rabassaires, siempre respetables para nosotros, existen hombres de distintas procedencias políticas y que en lo sucesivo cada uno ocupará el lugar que políticamente le corresponde".

²³¹ Des d'*El Diluvio* es pot seguir bastant bé la campanya electoral de les esquerres en aquests districtes, sobretot els quatre dies abans de les eleccions.

²³² Hi hagué alguna denúncia de corrupció electoral com la que es féu a l'article "Las pasadas elecciones" a *Democracia*, 16-6-1923:1.

²³³ En tots els municipis que la Unió tenia en aquell moment secció local superaren almenys el 5% dels vots, excepte Esparraguera i Sant Esteve Sesrovires. En el cas d'Esparraguera hi podria tenir a veure un hipotètic control de les eleccions per part dels amos de la colònia fabril Sedó. Per altra banda, del Papiol, on tampoc s'arribà al 5% dels sufragis, estava a punt d'ingressar a la Unió una societat local. En els comicis provincials cada elector podia votar normalment tres candidats, com a màxim, de tots els que

A l'Alt Penedès, doncs, el zuluetisme es tornà a imposar, a través dels seus dos representants, Guanyabens i Bausili, a la Unió. I aquesta vegada més rotundament, tant perquè les diferències de vots entre les candidatures foren majors en aquestes darreres eleccions, com perquè en aquestes els vencedors absoluts foren els reformistes. Val a dir, però, que en la partida disputada els reformistes comptaren amb molts avantatges d'entrada. Guañabens ja era diputat del districte des del 1919 mentre que Riera, tot i que havia trepitjat molt la comarca en les seves campanyes rabassaires, havia dut a terme la seva acció política sempre en el marc local de Martorell. Per altra banda, és cert, tal com denuncià l'equip de Companys, que Guañabens tragué partit del fet d'haver festejat amb la Unió durant pràcticament tot un any i la prova podia ser que es defensà bastant bé obtenint bons resultats en alguns feus d'aquest sindicat com Piera o Subirats. De totes maneres, les eleccions acabaren de corroborar que la comarca on el conflicte rabassaire era més latent, el Penedès, el sindicat dirigit per Companys hi continuava sent minoritari. I tot i que Zulueta havia perdut la condició de diputat -cosa que podia afavorir a partir de llavors el progrés de la Unió en aquella comarca- havia quedat clar que aquest sindicat, de moment, no es podia autoerigir encara en representant de tots els rabassaires.

Malgrat tot i malgrat la presència d'algun sector minoritari de la Unió que es negà a participar electoralment, aquest sindicat aconseguí -o col.laborà a aconseguir- que el vot rabassaire, tant en els comicis de l'abril com en els del juny, anés a parar en general a candidats republicans. D'aquesta manera, la Unió també contribuí a la reorganització del republicanisme català, en uns districtes de forta tradició republicana que, a pesar de tot, continuava present. No casualment els districtes on la Unió va arribar a acords amb els candidats republicans en els comicis de l'abril de 1923 foren els mateixos districtes on el 1893, en temps de la Federació de Treballadors Agrícoles, s'imposaren els federals amb la col.laboració d'aquesta organització pagesa. En els discrets resultats obtinguts el 1923, en comparació amb els de 1893, cal tenir en compte que el sindicat rabassaire tampoc no disposava d'una massa social afiliada en aquell moment -com la tingué la FTARE- o com la que tindria als anys trenta la mateixa Unió per garantir victòries electorals als candidats *rabassaires*. I tot i així, en gairebé tots els municipis que comptaven amb associats del sindicat rabassaire, els candidats republicans s'imposaren amb claredat. Això succeí també en el districte de Terrassa on no hi hagué acord entre el sindicat i el republicà Palet i Barba, tot i que alguns dirigents rabassaires col.laboraren en la seva campanya -Companys també col.laboraria amb ell al Congrés formant part

es presentaven; i sortien com a diputats els quatre candidats amb millors resultats. Si el nombre de diputats a ser escollits no era quatre, igualment l'elector podia votar com a màxim un menys del nombre de diputats que havien de sortir d'aquella elecció.

del grup de la minoria republicana catalana juntament amb Domingo, Nougués i Salvador Albert-. Fins i tot és significatiu el cas del districte d'Arenys on el candidat republicà radical Lluís Sisquella -malgrat la ridiculesa dels resultats, 66 paperetes en total al seu favor- només obtingué vots en aquelles poblacions que tindrien secció local rabassaire als anys vint, a part de Tordera: Arenys de Munt (38 vots), Canet (19) i Malgrat (3)²³⁴.

3.4.5. Epíleg: de cert col.laboracionisme amb la Dictadura a la lluita per la República.

La Unió intentà que el cop d'Estat de Primo de Rivera del setembre de 1923 l'afectés el menys possible en la seva vida i activitats sindicals. S'ha vist prou en els apartats sobre la reforma agrària i sobre el cooperativisme i àdhuc sobre la propaganda de l'organització. Recordo el document que aprovà en l'assemblea del novembre de 1923 en què el sindicat rabassaire mostrava certa acceptació pel nou ordre polític. No era aquest un cas rar. El cop d'Estat a penes provocà reaccions en contra i fins gaudí de certa popularitat per l'esperança que la neteja colpista podia realitzar en les administracions públiques de la caduca monarquia²³⁵. A aquesta esperança s'hi afegiren les declaracions de bons propòsits que Primo de Rivera féu de cara a les classes treballadores²³⁶. *La Terra* va ser una més de les nombroses revistes populars que mostraren certes expectatives davant del cop. En el número del 15 de setembre s'anuncià el pronunciament de Primo de Rivera de la següent manera: "Compost el nombre present ens enterem del cop d'Estat que sembla lluita amb (sic, entengueu *contra*) la clientela política dels aventurers causants de nostres desfetes. No volem demostrar amb aquestes paraules cap simpatia vers un moviment quina finalitat hem de conèixer a mida que's vagi desenrotllant. Ens plau que treguin els malversadors del patrimoni moral i material". I en el número del dia 29 del mateix mes s'afirmà: "Esperamos ver surgir esos hombres nuevos, que animados de puro patriotismo contribuyan con su esfuerzo a regenerar de una vez nuestra Patria".

Durant la Dictadura la Unió no es limità a jugar la carta possibilista que li permetés obtenir millores per als cultivadors a través de la legislació, sinó que, seguint una

²³⁴ Expd. "Diputados a Cortes. Año 1923", Lligall 3.714, AHDB. A Tordera obtingué 6 vots. Tordera ingressaria a la Unió als anys trenta.

²³⁵ UCELAY DA CAL, Enric: "Les opcions polítiques bàsiques de l'oposició a la Dictadura, 1923-1931" a AMIGÓ, Ramon i altres: *Evarist Fàbregues i el seu temps*, Reus, 1990:60-61; i "Provincilaistes contra dualistes...":14.

²³⁶ BEN-AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República...*:183-184.

política col·laboracionista semblant a la de la UGT, intentà aconseguir càrrecs públics i oficials en representació de la pagesia²³⁷. Ja a principis de 1924, en motiu de la publicació d'un avant-projecte sobre crèdit agrari²³⁸, la Unió va veure -o concloure- que l'única manera de beneficiar-se com a societat del crèdit que el govern estava disposat a concedir a sindicats agraris era obtenint algun lloc de representació pública per fer valer els seus interessos. Per això començà per denunciar des de *La Terra* en un article titulat "La representació de l'agricultura" que "els que aquí s'atribueixen la representació de l'agricultura no han treballat jamai la terra"²³⁹. En motiu d'una assemblea a la seu del Foment del Treball Nacional celebrada a finals de febrer i convocada pel govern, la Unió de Rabassaires s'indignà perquè es convidà a la Unió de Vinyaters de Catalunya com a única representant de tots els viticultors catalans per tal que exposés les seves conclusions sobre els temes del crèdit agrari i de la crisi del vi²⁴⁰. Com a resposta, el sindicat rabassaire convocà un gran aplec comarcal pagès a Martorell. Es pretenia fer veure als governants que la Unió de Rabassaires també era digne de ser representant del sector agrari. Aragay digué en l'aplec que "la Unió ha de procurar que en assumptes essencialment agrícoles com són crèdit agrari i tractat de comerç no es prescindeixi d'ella com avui, del mateix modo que dia arribarà que no permetrà que actui contra d'ella cap govern (...). Mentre la Unió de Rabassaires no tingui representació en la Junta d'Aranzels i Valoracions no pot tenir la més petita confiança en les gestions que pugui fer dit organisme". Riera afirmà al mateix aplec que "la única representació de l'agricultura catalana no poden usurpar-la sense la nostra protesta els senyors que ara es dediquen a adoptar certes actituds interessades en el seu profit personal i no el de milers de productors de Catalunya". El president la Unió insistí que aquesta "no podia restar indiferent davant l'abús que significava el que certs senyors s'apropriessin una representació que legalment no poden tenir i comprometessin a l'agricultura donant-li determinada opinió davant dels tractats de comerç, sense comptar amb la opinió dels conreadors, única representació veritat de la agricultura catalana"²⁴¹. Les motivacions

²³⁷ En el sector agrari la UGT almenys estigué representada en la Junta d'Acció Social Agrària que depenia del Ministeri de Treball i en la Comissió Permanent de corporacions agrícoles, al costat de la Confederació Catòlica, l'Institut de Sant Isidre, l'Associació d'Agricultors, l'*Asociación de Labradores de Zaragoza* i les cambres agrícoles (*El Diluvio*, 18-1-1929:29).

²³⁸ L'avant-projecte fou publicat a *El Diluvio*, 6-1-1924:44.

²³⁹ *La Terra*, 2-2-1924:2.

²⁴⁰ *El Diluvio*, 26-2-1924:28.

²⁴¹ En motiu d'aquell acte la Unió de Rabassaires envià al govern el següent telegrama: "Unión viticultores-rabassaires y aparceros Cataluña reunida Asamblea Martorell representación millares cultivadores, acuerda decir V.E. que rechaza representación osadamente se han atribuido algunos en Asamblea Fomento. Unión rabassaires, único organismo integrado productores directos sin mixtificaciones

econòmiques que hi havia en aquell afany de representativitat eren clares. En el mateix número de *La Terra* en què es ressenyà l'aplec rabassaire de Martorell es denuncià que "des de que hi ha destinats milions per allò del Crèdit Agrícola que ens surten per tot arreu senyors que entenen d'agricultura"²⁴². A principis de 1925 el govern concedí 10 milions de pessetes destinades al crèdit rural. Seria la Junta Consultiva del Crèdit - formada per representants de l'agricultura escollits a dit pel govern- la que decidiria la seva destinació²⁴³.

El 24 de març de 1925, en motiu del Reial Decret que precisament creà l'esmentada Junta Consultiva²⁴⁴, la Unió de Rabassaires envià una nota a la premsa en la qual donava a entendre que aspirava a tenir-hi un lloc i mostrava la seva queixa perquè en principi la Junta només era constituïda per un representant de la Confederació Nacional Catòlica Agrària, un de l'Associació General de Ramaders del Regne, un de les Cambres Agrícoles i un de la resta d'associacions rurals²⁴⁵. Era aquest darrer l'únic al qual podia aspirar a ocupar el sindicat rabassaire. Malgrat que era extraordinàriament difícil que ho aconseguís, Companys i Estartús varen anar a la Delegació provincial del Servei Agronòmic per mirar d'assabentar-se sobre com hauria de ser escollit aquell únic representant que podia venir d'entitats estrictament de pagesos conreadors i per si hi hauria alguna reunió de sindicats agraris per votar i decidir-ho. No obtingueren, però, cap informació vàlida²⁴⁶. Des de *La Terra* es denuncià: "en la llista de forces que podran constituir la comissió encarregada d'estudiar la petició de crèdits no hi trobem més que representacions, algunes respectables, però sempre dintre de l'òrbita dels que van bé en l'estat de coses injust i arbitrari de la concepció abusiva del dret de propietat. Les forces agràries [de] veritat, les que suen el pa seu i el dels altres no hi tenen representació. Els veritablement necessitats, els que trobarien en el crèdit el deslliurament de la usura no hi són comptats"²⁴⁷. Per mostrar públicament la protesta i per denunciar que "els

políticas fuerza efectiva demostrada Asambleas Barcelona, y mítines todo Cataluña y listas socios entidades adheridas como demuéstrase examen oficinas Gobierno Civil, ruego V. E. al resolver tratados queden garantidos intereses agrarios" (*La Terra*, 1-3-1924:1, 2 i 3). Curiosament el president de l'Institut Agrícola de Sant Isidre també protestà en aquell context perquè no se sentia representat en cap organisme oficial agrari (*RIACSI*, març de 1924:44).

²⁴² *La Terra*, 1-3-1924:3.

²⁴³ *Agricultura*, 5-5-1925:257.

²⁴⁴ *Agricultura*, 5-4-1925:197.

²⁴⁵ *El Diluvio*, 15-4-1925:12; *RIACSI*, abril de 1925:104.

²⁴⁶ *La Terra*, 18-4-1925:2.

²⁴⁷ *La Terra*, 4-4-1925:1.

treballadors del camp no tenen encara cabuda en els organismes directius i consultius de la riquesa agrària" novament s'organitzà una assemblea a Martorell²⁴⁸. Aquest cop, però, l'acte no es pogué celebrar perquè va acabar sent prohibit pel governador civil²⁴⁹.

La Unió de Rabassaires també buscà la representació en organismes públics a través del Cens corporatiu d'Associacions per tal que li permetés tenir dret de vot o dret a ser escollida com a societat obrera en les delegacions locals del Consell del Treball o als Consells provincials agropecuaris o als mateixos Ajuntaments²⁵⁰. La nova llei municipal de 1924 preveia concedir vot corporatiu a les associacions que estiguessin incloses al Cens corporatiu²⁵¹. En l'assemblea de la Unió de novembre de 1924 es decidí que Pere Estartús orientés les societats adherides que volguessin incriure's en aquest cens. Aquestes, però, toparen amb dos greus inconvenients per ser admeses. Es demanava que les societats havien de tenir un mínim de sis anys d'antiguitat i que tinguessin seu social independent d'altres entitats o de qualsevol domicili particular d'algun soci²⁵². I aquestes condicions les complien ben poques entitats locals rabassaires. En el primer cens d'associacions de la Dictadura, que es publicà el 26 d'agost de 1924, sols s'hi inclogué de la Unió el sindicat agrícola el Progrés de Malgrat i la Federació de Rabassers de Martorell²⁵³. En el cens que es va publicar el desembre del mateix any va augmentar fins a cinc el nombre d'entitats locals de la Unió -els sindicats agrícoles el Progrés de Malgrat, Germanor de Canet i el de Sant Vicenç de Castellet i les societats de treballadors agrícoles de Vilanova i Teià-, però en canvi va desaparèixer la Federació de Rabassers de Martorell²⁵⁴. A partir del 1925 les úniques entitats locals rabassaires que

²⁴⁸ *La Terra*, 18-4-1925:2. En motiu d'una assemblea agrària celebrada a Madrid en presència de representants de l'Estat la Unió de Rabassaires féu públic un altre document el primer punt del qual deia: "Los intereses de la agricultura no pueden estimarse representados exclusivamente por los propietarios de tierras, quienes cuidan ante todo, de que se mantenga el régimen de su dominación, en pugna precisamente con las conveniencias de la producción agraria" (*El Diluvio*, 22-5-1925:10).

²⁴⁹ *La Terra*, 9-5-1925:3.

²⁵⁰ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 31-1-1930.

²⁵¹ *Agricultura*, 5-5-1924:262.

²⁵² *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22-12-1924.

²⁵³ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 26-8-1924. A part d'aquestes dues entitats, de la Unió d'aquell moment només el Sindicat agrícola de Sant Vicenç de Castellet i la Societat de Treballadors Agrícoles de Vilanova havien nascut feia almenys sis anys. Hi havia en el cens també uns *Obreros Viticultores* de Cervelló, però no crec que es referís a la Viticultora Cervellonenca ja que aquesta es fundà el 1923 i, per tant, no tenia l'antiguitat requerida. Precisament, la Viticultora Cervellonenca sol·licità la inclusió en el cens el gener de 1928, però li fou denegat (*Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 14-1-1928 i 26-5-1928).

²⁵⁴ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22-12-1924.

aparegueren als cinc diferents censos que es publicaren fins a la instauració de la República foren els sindicats agrícoles de Sant Vicenç de Castellet (en les 5 ocasions) i el d'Arenys de Munt (1); la Redemptora d'Argentona (2) i la Societat de Rabassaires de Gelida (1)²⁵⁵.

Pel que fa a l'intent de constiur un règim corporatiu agrari a partir del decret llei de 22 de maig de 1928 amb l'objecte primordial d'integrar els interessos de patrons i obrers a través dels comitès paritaris, no em consta que la Unió de Rabassaires, a diferència de la UGT, reaccionés en el sentit de pressionar al govern per aconseguir la màxima representació en els susdits comitès²⁵⁶. A no ser que la renovada activitat propagandística i organitzativa que engegà la Unió a partir de principis de 1928 tingués a veure amb l'anunci d'estendre a l'agricultura l'organització corporativa, que ja funcionava a la indústria des de finals de 1926. Finalment, però, el decret de maig de 1928 no es portà mai a la pràctica i per tant, els comitès paritaris al camp no serien realitat fins a la II República.

L'escriptor Ferran Urgell denuncià el 1933, en plena República, les ànsies d'obtenir llocs de representació pública per part dels dirigents rabassaires durant la Dictadura de Primo de Rivera: "aspiraven, a través de les gestions que es feren a Madrid i Barcelona -per conducte de la Capitania General-, representar a Catalunya, en l'aspecte agrícola, el mateix paper que la UGT i el Partit Socialista representaven en l'ordre social a Espanya. Fracassada aquella temptativa, hagueren de limitar llurs aspiracions a ocupar llocs secundaris en l'administració municipal de petits pobles i en l'organització política adscrita a la política de la Dictadura"²⁵⁷. Urgell es referia, en la darrera frase, a la militància d'alguns associats rabassaires d'importància en la Unió Patriòtica.

Aquesta Unió havia estat creada el 1924 pel dictador per tal que funcionés com a partit únic del règim, ja que la resta de partits estaven prohibits. No fou mai un partit de masses, però reuní elements de dreta de diversa procedència així com oportunistes que utilitzaren l'organització per obtenir llocs de representació pública²⁵⁸. El principal dirigent de la Unió de Rabassaires que em consta que milità en la Unió Patriòtica fou Jaume

²⁵⁵ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 19-9-1925, 23-4-1926, 26-5-1928, 1-4-1929, 3-2-1931.

²⁵⁶ BIGLINO, Paloma: *El socialismo español...*:290.

²⁵⁷ URGELL, Ferran: *La lluita de classes al camp*, Barcelona, 1933:6.

²⁵⁸ BEN-AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República...*:29.

Cortadella, de Martorell²⁵⁹. Cortadella fou president de la Federació de Rabassers d'aquesta població almenys entre 1929 i 1930²⁶⁰. Tal com denunciaren els seus adversaris polítics, s'havia allistat al partit del règim per poder accedir a una regidoria a l'Ajuntament de Martorell²⁶¹. Molt probablement Cortadella era militant alhora o havia militat en el Partit Republicà Radical de Lerroux. No foren pocs els lerrouxistes que ingressaren a la Unió Patriòtica. Entre 1925 i 1928 aproximadament es visqué cert *festeig* entre determinats sectors acostats a Lerroux i alguns d'addictes al règim. A Barcelona es fundà en aquests anys els grups de *Patria y Libertad* com a plataforma política per tirar endavant aquesta relació²⁶². La revista *Fructidor*, portaveu oficios de la Unió de Rabassaires a la comarca de Vilafranca i dirigida en aquests anys pel republicà radical i propagandista rabassaire Ferrer Cabra, es mostrà molt tolerant en l'esmentat període tant amb la Unió Patriòtica com amb el mateix règim, així com amb Primo de Rivera. Fins i tot s'arribà als elogis: "cuanto haga España para agradecer al General Primo de Rivera la bondad de sus intenciones de los primeros momentos de su golpe de Estado es todo bien merecido (...). Personalmente hemos hecho muchas veces elogios a la buena voluntad y oportunos aciertos del Sr. Presidente del Consejo de Ministros"²⁶³; "sabido [es] que la Unión Patriótica es un compuesto de hombres generosos y desinteresados, reunidos al conjuro de la regeneración patria. No debe ser de otro modo. ¡Como no, si pueden pertenecer en él republicanos y socialistas inclusive, sin menoscabo de sus ideas!"²⁶⁴. Efectivament, almenys a l'Alt Penedès, a la Unió Patriòtica hi ingressà gent de totes les tendències polítiques. El Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sant Joan de Mediona, clausurat el 1924 per ordre governativa a petició dels principals propietaris

²⁵⁹ A *El Diluvio*, 7-9-1933:7, s'acusà a Cortadella d' haver pertangut a la Unió Patriòtica en temps de la Dictadura. També fou acusat del mateix en una carta firmada per l'Agrupació d'Amics de Lliga Catalana de Martorell el 3 de juliol de 1933 (Secció Correspondència AHM Martorell, 3-7-1933).

²⁶⁰ Secció Correspondència AHM Martorell, 9-8-1929; Capsa 1195 de l'AHM Martorell.

²⁶¹ En la carta firmada per l'Agrupació d'Amics de Lliga Catalana de Martorell acabada de citar es fa referència a Jaume Cortadella tot parlant d'"aquells homes feixistes que tan parlen de republicanisme oblidant que, per a ésser regidor abans, s'allistaren a la Unió Patriòtica" (Secció Correspondència AHM Martorell, 3-7-1933).

²⁶² UCÉLAY DA CAL, E.: *El Nacionalisme radical català...*:410 i 415; Alguns elements dels grups *Patria y Libertad* foren Miquel Gatell i Elies Fité (CULLA CLARÀ, Joan B.: "Del republicanisme català al catalanisme d'esquerres (1922-1931)" a *L'A venç*, núm. 36, maig de 1981).

²⁶³ *El Fructidor*, 15-9-1928.

²⁶⁴ *El Fructidor*, 16-3-1929. Altres notícies o afirmacions molt benèvols amb el règim o el seu partit es poden trobar al mateix periòdic els dies 9-5-1925; 16-6-1928; 15-9-1928; 9-3-1929; 23-3-1929. En aquesta darrera data *El Fructidor*, en el seu editorial, saluda la nova aparició del portaveu de la Unió Patriòtica de l'Alt Penedès, *Heraldo del Panadés*, de la següent manera: "Y celebraremos infinitamente que el valiente paladín de la UP consiga (...) sacudir el letargo de la gente fría y apática (...), y pueda atraérselos en sus filas donde tan patriótica misión les espera".

rurals de la població per ser un cau de sindicalistes que realitzaven "graves atropellos y arbitrariedades" contra la gent *d'ordre*, demanà el 1928 que fos aixecada la clausura en una carta firmada per exmembres de junta del mateix Sindicat "pertenecientes a Unión Patriótica". L'alcalde del municipi donà suport a la petició tot informant al govern civil que "los individuos que formaron parte de aquella asociación han modificado notablemente su conducta, estando en la actualidad en buena relación con todos los propietarios y con las Autoridades de la localidad habiendo ingresado buen número de aquellos en las filas de Unión Patriótica"²⁶⁵.

L'important pes que tenia el republicanisme radical dins la Unió de Rabassaires hagué d'influir forçosament en les relacions entre el sindicat i el règim. I més quan la Unió, a partir de 1926, estigué molt lligada al Partit Republicà Radical a través de l'Aliança Republicana a la qual hi estigué adherida oficialment²⁶⁶. Aquesta Aliança, encapçalada a la pràctica per Lerroux i el seu partit, pretengué agrupar el màxim nombre de partits i organitzacions republicanes d'Espanya, tot reconeixent l'autonomia dels grups integrants²⁶⁷. No fou casual la participació de Lluís Companys en l'acte d'homenatge a Lerroux que se celebrà a Barcelona el juny de 1926 i a la qual hi assistiren representacions de municipis on el sindicat rabassaire hi tenia un important nombre d'afiliats com Rubí, Sabadell, Manresa, Canet o Arenys de Munt²⁶⁸. Com tampoc no ho fou la invitació que va fer la Unió de Rabassaires al prohóm radical Emiliano Iglesias perquè intervingués en un míting a Vilafranca l'abril de 1928 ni el fitxatge el mateix any dins l'equip de propagandistes rabassaires dirigits per Companys del ja veterà Emili Junoy, un polític republicà força eclèctic que anà del salmeronisme al primorriverisme passant pel lerrouxisme i el catalanisme. Entre 1928 i 1929 Junoy intentà d'aconseguir una entesa entre Primo de Rivera i Cambó. En un míting rabassaire celebrat a Martorell el març de 1928 començà cometent un lapsus -probablement premeditat- que sabé

²⁶⁵ Expd. 7887, AGCB.

²⁶⁶ Dins la província de Barcelona s'aheriren a aquesta Aliança entitats republicanes de Castellar del Vallès, Rubí, Manresa, Sabadell, Badalona, Sallent, Caldes de Montbui, Arenys de Munt, Barcelona, l'Hospitalet, Terrassa, Olesa, Vacarisses, Rellinars, Vilassar de Mar i Mataró. D'entre elles hi havia el Sindicat agrícola L'Harmonia de Castellar del Vallès i la Societat de Rabassaires de Rubí, ambdues associades alhora a la Unió de Rabassaires. (ALIANZA REPUBLICANA: *El 11 de febrero de 1926. Manifiesto*. Madrid, 1926:21-26).

²⁶⁷ La Junta provisional de l'organisme estigué integrada per Manuel Azaña (del *Grupo de Acción Republicana*), Hilario Ayuso (del Partit Republicà Federal), Castrovido (per la premsa republicana), Marcel·lí Domingo (del Partit Republicà Català) i Lerroux (del Partit Republicà Radical). Com a secretaris de la Junta quedaren Giral, Marsá, Bragado i Martí Jara (RUIZ MANJÓN, Octavio: *El Partido Republicano Radical...*:129-130).

²⁶⁸ *República*, 10-6-1926:4.

arreglar inmediatamente: "Señores... Perdonad; os saludo como si estuviera hablando en el Círculo del Liceo. Pero no retiro la palabra y además os digo que vuestros hijos serán los señores de mañana. No sé por qué me ha hecho venir aquí el amigo Companys". Mig avergonyit d'haver de reconèixer davant d'un públic treballador la seva trajectòria política i social digué: "perdonadme mis coqueterías con los capitalistas". I acabà per donar una solució al problema rabassaire que hagué de deixar astorat a més d'un: "Respecto a vuestro problema diré una cosa. Vuestro problema está resuelto con un poco de patriotismo"²⁶⁹.

Probablement el públic rabassaire d'aquell míting acceptà les disculpes de Junoy. En aquell moment s'estava discutint el projecte de redempció de rabassa morta per part de la Junta d'*Acción Social Agraria* i hi havia fermes esperances que el govern legislés en sentit favorable als rabassaires. Per això, al mateix míting, tant el president Riera com Companys expressaren el seu optimisme en aquest sentit. El primer digué que "hay un estado de opinión favorable a nosotros, y creo que el Gobierno resolverá el problema" i el segon sentencià que "pronto vendrá una disposición del Gobierno que resuelva el problema de la rabassa"²⁷⁰. Era un optimisme que tenia relació amb el joc col·laboracionista que la Unió estava duent a terme acceptant carnets de la Unió Patriòtica i regidories en els municipis.

En aquest darrer aspecte el sindicat rabassaire hagué d'adoptar un canvi d'actitud en relació als primers mesos de la Dictadura quan s'oposà a la destitució obligada dels ajuntaments elegits democràticament. En la reunió del comitè central de principis d'abril de 1924 s'acordà que cap membre de junta de les societats locals rabassaires adherides a la Unió acceptés cap càrrec de regidor que se li oferís segons la nova llei, "en atenció a que ells no poden representar la voluntat dels ciutadans". La Unió decidí "que en nom d'ella no podrà actuar-hi en els municipis cap dels seus federats"²⁷¹. El president de la Societat de Treballadors Agrícoles de Vilanova, Sebastià Llaveries, seguí les instruccions del comitè central rabassaire. En proposar-se-li una regidoria com a president d'aquella societat, signà una carta renunciant al càrrec "en cuanto no esté autorizado por la decisión expresa de los asociados en forma que quede bien claramente manifestada su

²⁶⁹ *El Diluvio*, 20-3-1928:19; *El Fructidor*, 24-3-1928:1. Junoy també tenia previst d'assistir al míting que la Unió celebrà a Vilafranca l'abril del mateix any, però finalment no s'hi pogué presentar per trobar-se malalt (*El Fructidor*, 22-4-1928 i 29-4-1928). El 1924 *La Terra* (22-3-1924:2) havia criticat Junoy per un article que aquest havia escrit en un diari madrileny sobre la rabassa morta. L'òrgan rabassaire digué: "l'article és irònic i laberíntic, i hom no sap com se l'ha de prendre (...). Val més pendre-ho a broma que és lo que més escau a tot lo referent a l'ex-senador senyor Junoy".

²⁷⁰ *El Fructidor*, 24-3-1928.

²⁷¹ *La Terra*, 12-4-1924:2.

libre voluntat"²⁷². I a Montornès el 1925 es donà de baixa de la Unió un soci rabassaire que pretenia tornar a ser regidor del municipi sense l'autorització del sindicat²⁷³. Des de *La Terra* es criticà durament el socialista Salas Anton perquè l'abril de 1924 acceptà una regidoria a l'Ajuntament de Barcelona, tot i que el seu partit li recomanés que així ho havia de fer²⁷⁴.

A partir de 1925 desaparegueren les crítiques als que pretenien d'accedir a càrrecs municipals i en cert sentit la Unió acabà afavorint aquesta voluntat quan a l'assemblea de novembre de 1924 acordà assessorar les societats rabassaires que es volguessin inscriure al cens corporatiu. L'aspiració tant de republicans com de sindicalistes rabassaires d'accedir als ajuntaments fou sempre molt manifesta²⁷⁵ i d'alguna manera es continuà revelant durant la Dictadura. Els republicans eren municipalistes per excel·lència. Va ser en els municipis on comptaren fins als anys vint amb la seva major força política.

Quan a principis de 1930 caigué Primo de Rivera i el govern Berenguer pretengué reintegrar el personal polític de 1923 als ajuntaments i diputacions, s'organitzà una forta polèmica entre les esquerres sobre si havien d'acceptar o no els càrrecs. El Reial Decret de constitució dels nous ajuntaments tenia aspectes força anti-democràtics, com per exemple que el govern es reservava la facultat de nomenar els alcaldes. Dins la Unió de Rabassaires també hi hagueren d'haver divisions d'opinions atès que mentre Companys es negà a accedir a una regidoria a l'Ajuntament de Barcelona²⁷⁶, el president Riera acceptà l'alcaldia de Martorell, tot i que com a alcalde envià un telegrama al govern

²⁷² *Democràcia*, 29-4-1924:7; *La Terra*, 3-5-1924:2.

²⁷³ *La Terra*, 28-3-1925:4; 4-4-1925:4.

²⁷⁴ *La Terra*, 12-4-1924:3; 10-5-1924. Amadeu Aragay també criticà l'actitud de Salas en un article a *L'Avenir*, 19-4-1924. Curiosament mentre a Catalunya els socialistes acceptaren aquests càrrecs municipals, fora de Catalunya més aviat els rebutjaren.

²⁷⁵ Ja s'ha destacat a l'apartat 3.4.4 la intervenció de dirigents locals rabassaires en els comicis municipals de 1922 i altres. Un altre exemple clar de la voluntat rabassaire d'accedir als consistoris és que dels sis pagesos que formaren la primera junta del Sindicat agrícola el Progrés de Malgrat el 1915, quatre foren regidors entre 1914 i 1923: Isidre Bohigas Casas, Sebastià Gelpí Regí, Martí Pica Moner i Martí Bosch Gelpí (BAYARRI, Jordi i GOÑI, Jordi: *Malgrat i la seva premsa: 1915-1968. Cinquanta anys de vida malgratenca*, Malgrat, 1994:255-257).

²⁷⁶ *El Diluvio*, 26-2-1930:19. Companys digué l'estiu d'aquell any que "mis ideales me privaban de aceptar un cargo por el que fui elegido el año 17, que ignoro si los electores refrendarían hoy, y que me venía ahora a las manos por un real decreto. Aún si la actitud del Gobierno hubiera sido otra. Pero el tiempo se va encargando de confirmar mis vaticinios" (*El Diluvio*, 1-7-1930:10).

protestant per com s'havien constituïts els ajuntaments²⁷⁷. Des de *La Terra*, dirigida des de Barcelona, s'aplaudí els qui no acceptaren els càrrecs de regidors²⁷⁸. Cal suposar, però, que altres associats rabassaires seguiren la conducta del seu president. Com molt sovint, des de Barcelona no es veien les coses com des de comarques. El mateix Companys es veié obligat a matisar aquesta diferència quan a l'estiu de 1930 defensà la dimissió de tots els regidors republicans, puntualitzant que almenys ho havien de fer així els de capital de província i justificant que en ajuntaments com els de Sabadell els republicans romanguessin en els seus càrrecs²⁷⁹. Francesc Riera tampoc l'abandonà.

El 1930 fou l'any de la lluita intensa per la República²⁸⁰. Tot i que oficialment la Unió es va quedar al marge d'aquesta lluita, la major part dels seus dirigents -tant els sindicalistes com els polítics- s'hi implicaren. Per primera vegada en la història del sindicat els directors d'aquest proclamaren que l'única manera d'obtenir les justes aspiracions rabassaires era dins d'un règim republicà. Així ho digué Amadeu Aragay a Sant Cugat el mes d'abril al costat del dirigent pagès local Ramon Mas²⁸¹. Ernest Ventós ho repetí setmanes abans que Lluís Companys proclamés la República des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona: "el problema agrari (...) sols pot tenir solució en una nova formació política (...). Amb la República tot problema de llibertat i de justícia tindrà adequada solució"²⁸². No era aquest un plantejament sense importància per a l'acció sindical de la Unió. Els directius del sindicat demanaven per primer cop explícitament que calia anteposar en aquell context la lluita política a la sindical. Perquè només la victòria política podria portar victòries sindicals. D'alguna manera el moviment

²⁷⁷ *El Progreso*, 1-3-1930; *El Diluvio*, 1-3-1930:29. La protesta la feren constar la major part de regidors republicans. El directori de l'Esquerra Republicana -precedent de l'ERC que es fundarà el 1931 i que s'havia constituït a finals de 1929 tal com veurem més endavant- aconsellà als regidors afins que "donat el caràcter obligatori d'aquells càrrecs, que en el moment de constituir-se les respectives agrupacions declarin llur disconformitat amb les diverses disposicions de caràcter antidemocràtic que dits decrets contenen" (*Democràcia*, 22-2-1930:3). Els regidors republicans de Vilanova i la Geltrú també feren una protesta formal i proclamaren que acceptaven els càrrecs amb caràcter interí (*Democràcia*, 8-3-1930:3).

²⁷⁸ "Deplorem que aquesta viril posició [de no acceptar els càrrecs], que respon al voler del poble, no hagi estat compartida i presa per tots els Ajuntaments d'Espanya" (*La Terra*, 8-3-1930:3).

²⁷⁹ *El Federal*, 26-8-1930:1.

²⁸⁰ Vegeu entre d'altres AVILÉS FARRÉ, J.: *La izquierda burguesa en la II República*, Madrid, 1985; BEN-AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República...*; CULLA, Joan B.: *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*, Barcelona, 1977; SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerra...*

²⁸¹ *El Federal*, 3-5-1930:4.

²⁸² *La Terra*, 28-3-1931:2.

socialista espanyol, tant la UGT com el PSOE, també concentraren en aquell 1930 bona part dels seus esforços en la lluita política per aconseguir la República²⁸³. També dirigents comunistes, obreristes o cenetistes s'implicaren en la lluita política de les esquerres a través d'àmplies plataformes polítiques que pretenien agrupar tot el moviment d'oposició a la monarquia com la Intel·ligència Republicana, el manifest de la qual aparegué el mes de març, o el Comitè Pro-Llibertat, transformat en Comitè Revolucionari el 16 d'octubre. Firmaren el manifest de la Intel·ligència Republicana cenetistes o sindicalistes com Joan Peiró, Pere Foix²⁸⁴, Martí Barrera o A. Borràs i obreristes com Vicens Botella, J. Viadiu, T. Tusó o A. Bernadó²⁸⁵. Per altra banda el Comitè Revolucionari quedà integrat en un primer moment per un ampli ventall de tendències: des d'opcions comunistes representades per Botella i J. Maurín i cenetistes per Magriñà a opcions de dreta republicana com Solà Cañizares²⁸⁶. Ambdues plataformes comptaren amb una generosa participació de dirigents o col·laboradors de la Unió. Aragay, Companys, Edmon Iglésias²⁸⁷ i Joan Casanovas firmaren el Manifest d'Intel·ligència Republicana. I Ernest Ventós representà el Partit Republicà Català en la junta del Comitè Revolucionari.

La transformació que sofrí *La Terra* a partir de març de 1930 posà de manifest el nou ambient polític-sindical que es coïa en aquell moment. El portaveu rabassaire es convertí en un periòdic diàfanament republicà amb uns continguts gairebé exclusivament polítics i molt més urbans que rurals. Seguint la política d'unitat republicana o de front comú de totes les esquerres per la qual treballava Companys i els seus principals col·laboradors, *La Terra* es convertí pràcticament en una plataforma política més semblant, encara que més modesta, a la de *L'Opinió* - que treballà per la unitat de les

²⁸³ BEN-AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República...*:212.

²⁸⁴ Peiró i Foix retirarien les seves firmes del manifest a finals de juny a causa de les pressions dels sectors faistes de la CNT que els acusaven de fer el joc als polítics republicans (SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerra...*:32).

²⁸⁵ *L'Opinió*, 2-5-1930.

²⁸⁶ SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerra...*:45-46.

²⁸⁷ Als anys trenta serà un dels principals advocats de la Unió de Rabassaires i, com a tal, dirigirà la secció del consultori jurídic d'aquest sindicat (*La Terra*, 1-1-1935:1). Aquesta funció l'exercí fins i tot durant la guerra civil (*Terra Lliure*, 15-5-1937). Políticament seguí a finals dels anys vint la línia republicana de Lluís Companys. A l'octubre del 1930 també signà, juntament amb altres membres destacats del Partit Republicà Català, un nou manifest per a la unitat de les esquerres. Participà a la Conferència d'Esquerres del març de 1931 que donà lloc a l'Esquerra Republicana de Catalunya. En aquesta Conferència fou un dels signants de les ponències sobre el problema religiós i sobre justícia. També sobre aquests mateixos temes signà les ponències de l'assemblea preparatòria del Congrés d'Esquerra Republicana que se celebrà el febrer de 1932. El 1934 fou escollit lletrat assessor de la Secretaria central d'aquell partit (IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya...*).

esquerres en l'objectiu d'aconseguir un règim democràtic. D'aquesta manera donà cabuda a totes aquelles firmes compromeses en la lluita pel canvi de règim. Cal destacar durant el 1930 les d'Àlvaro de Albornoz (2), Gabriel Alomar (1), F. Amado (5), Alberto Carsi (4), Marcel·lí Domingo (2), J. Sallarés (3), Julio Senador Gómez (7), Humbert Torres (2) i Miguel de Unamuno (1). Lògicament també acceptà firmes provinents d'opcions no estrictament republicanes, com la del comunista Jordi Arquer (1), o la de Llibert Estartús -ja entrat el 1931²⁸⁸- així com de sectors de propietaris rurals de tendència democràtica com era Francesc Pujols (2)²⁸⁹. La varietat d'aquestes firmes anà en detriment de les signatures provinents del mateix sindicat. Pràcticament no hi hagué cap carta publicada des de les poblacions rabassaires²⁹⁰ i sols hi hagué una sola firma, la d'Astre Janer (1), dels sindicalistes rabassaires de base. A part d'aquest, de l'entorn de la Unió només firmaren articles Aragay (17), Companys (9), Picó (4) i Ventós (1).

Per altra banda durant el 1930 -i ja fins arribada la República- l'activitat propagandística dels dirigents rabassaires se centrà fonamentalment en les campanyes d'oposició al règim. Com a actes propagandístics rabassaires en si sols es feren conferències i encara en un nombre relativament baix: nou de comptabilitzades. En canvi, els dirigents rabassaires participaren en un nombre molt més alt de mítings en el marc de les campanyes de les diferents plataformes polítiques en les quals s'implicaren²⁹¹. A part de les esmentades, cal destacar el projecte d'una Esquerra Republicana des de finals de 1929, el Cercle Republicà de Barcelona a partir de principis de 1930 o la Conferència d'Esquerres Catalanes del mes d'octubre. Totes tres pretengueren establir les bases per a la unitat d'acció política de les esquerres. La primera aconseguí federar -conservant l'autonomia dels seus membres- l'antic Partit Republicà Català, Acció Republicana de Rovira i Virgili i una fracció dels federals encapçalada per Enric B. de Quirós²⁹².

²⁸⁸ *La Terra*, 3-1-1931:2.

²⁸⁹ Vegeu a l'apèndix 10 -*Articulistes de La Terra (1922-1930)*...-.

²⁹⁰ En els tres exemplars que s'han conservat del 1930 -a banda dels sumaris d'altres números que coneixem- no hi ha cap carta escrita des de fora de Barcelona. A partir del 1930 la primera carta firmada que coneixem des d'una població rabassaire és del número del 25 d'abril de 1931 i procedeix d'Ullastrell.

²⁹¹ He localitzat fins a 32 actes propagandístics diferents al llarg del 1930 en els quals participaren algun dels dirigents polítics rabassaires d'aquell moment (*Acción*, 10-9-1930; *El Diluvio*, 12-1-1930, 15-2, 22-3, 26-3, 11-4, 16-4, 15-4, 16-4, 1-5, 3-5, 4-5, 8-5, 25-5, 14-6, 22-7, 1-8, 16-9, 24-9, 10-10, 16-10; *El Federal*: 12-4-1930, 3-5, 13-9, 11-10; *Llibertat* -Mataró-, 12-9-1930, *La Terra*, 27-9-1930:2).

²⁹² *El Diluvio*, 28-12-1929:12; *La Nau*, 27-12-1929. El manifest de fundació d'aquesta Esquerra es publicà a *El Diluvio*, 16-1-1930:4 i a *Acción*, 17-1-1930. El Consell Directiu de la nova formació política quedà format per Domingo, Companys i Noguera Comet pel PRC; Enric B. de Quirós, J. Candal i Joan Guilera pel Partit Federal; i Rovira i Virgili, Matías Mallol Bosch i Leandre Cervera per l'Acció Republicana (*El Diluvio*, 2-1-1930:12).

Curiosament els principals components de l'equip de propagandistes de l'Esquerra Republicana a partir del mes de maig foren Joan Casanovas, Duran i Cañameras, Lluís Companys i Pere Estartús, els mateixos que fins al 1924 -i els dos darrers fins aquell mateix moment- havien actuat junts en les campanyes rabassaires²⁹³. Per altra banda el Cercle Republicà de Barcelona s'imposà per objectiu "acoblar en su seno a todos los republicanos en sus distintos matices y partidos" i d'"incorporar al republicanismo elementos capacitados y nuevos que puedan ser útiles al país". El federal Enric B. de Quirós fou el primer president de la junta de govern del Cercle i el radical Eladi Gardó el seu vice-president. El dirigent rabassaire Ernest Ventós n'ocupà una vocalia²⁹⁴.

Alguns dels dirigents estrictament pagesos de la Unió de Rabassaire també intervingueren activament en les campanyes de mítings impulsades per les plataformes polítiques esmentades. El president Riera intervingué com a orador almenys als mítings republicans celebrats a Molins de Rei i a Sant Sadurní l'abril de 1930. En el primer s'inaugurà un Centre Republicà Federal i l'acompanyaren a la tribuna Companys, Aragay, Rovira i Virgili, Pujol i Font i Leandre Cervera, i en el segon l'acompanyaren Joan Casanovas, Ferrer Cabra, Joan Fuster i Francesc Pujols²⁹⁵. En l'acte d'inauguració del Centre Republicà Federal de Sant Cugat del Vallès el mateix mes d'abril hi participà Aragay, el qual no oblidà de parlar del problema de la terra, així com el dirigent rabassaire local Ramon Mas²⁹⁶. Sembla, doncs, que d'alguna manera en aquell context d'eufòria republicana del 1930 dirigents rabassaires i dirigents republicans tornaren a unir-se clarament -com en els millors temps dels federals- sota la reivindicació bàsica d'aconseguir la República o, com a mínim, la recuperació de la democràcia, la qual hauria de donar solució -almenys així ho creien- al llarg plet rabassaire.

La Unió de Rabassaires quedà al marge del procés de formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya el març de 1931²⁹⁷. Però, en canvi, els centres republicans de comarques, constituïts en bona part per pagesos rabassaires, ocuparen el pes més

²⁹³ *El Diluvio*, 24-4-1930:17.

²⁹⁴ *El Diluvio*, 14-1-1930:15. La resta de la junta de govern la formaven els vocals Lluís Palació, Nicolau Juncosa, Cosme Rofes, Joan Candal i Miquel Munné. El Cercle també disposava d'una junta directiva presidida per Francesc Casas Sala.

²⁹⁵ *El Diluvio*, 1-5-1930:35; 15-4-1930:14.

²⁹⁶ *El Federal*, 3-5-1930:4.

²⁹⁷ Segons Josep M. LLADÓ, al seu llibre *Lluís Companys. Una vida heroica*, Lleida, 1991:101, una representació de la Unió de Rabassaires assistí a la Conferència d'Esquerres Catalanes celebrada el març de 1931 en la qual es constituïria l'ERC.

important dins la nova formació política. Tal com diu Enric Ucelay, es pretenia "comptar amb la clientela de la Unió de Rabassaires"²⁹⁸. Tots els principals dirigents del sindicat - Lluís Companys, Amadeu Aragay, Francesc Riera, Ernest Ventós, Pere Estartús- haurien d'arrossegar cap a la nova ERC de Macià una important i ampla base rural. El fet que aquests procedissin d'entorns políticament i geogràficament diferenciats -sempre però, dins del republicanisme- col·laboraria decisivament a eixamplar aquesta base. En les adhesions a la Conferència d'Esquerres Catalanes de març de 1931, que havia de donar lloc a la constitució d'Esquerra Republicana de Catalunya s'hi comptaren centres republicans locals part dels associats dels quals militaven a la Unió de Rabassaires: el Progrés de Martorell, el Centre Radical Català i el Círcol Federal de Sabadell, l'Agrupació Republicana de Vilafranca, la Joventut Democràtica Social de Sant Feliu de Llobregat, l'Ateneu Sallentí de Sallent, el Centre Democràtic Federalista de Vilanova, el Casal d'Esquerres Catalanes de Sant Boi²⁹⁹, la Penya Els Deu de Sant Vicenç de Castellet, el Centre Republicà de Castellar i el Centre Republicà Federal de Sant Cugat del Vallès³⁰⁰. Un cop constituïda l'ERC, s'hi anirien federant molts altres centres que, com el de Rubí o el de Sant Cugat Sès Garrigues, tenien una base rabassaire importantíssima³⁰¹.

L'afirmació de Lluís Companys que la Unió de Rabassaires va col·laborar decisivament "a la conquesta de la República"³⁰² respongué bastant a la realitat. Si més no, l'avenç sindical rabassaire al camp, que a través de societats pageses i cooperatives impulsà la Unió al llarg dels anys vint -tot frenant un sindicalisme més conservador-, hagué de ser un factor gens menyspreable per explicar el triomf de les esquerres el 1931. El gran desplegament territorial que experimentà el sindicat aquest any fou paral·lel al de l'ERC. Almenys en els primers temps de la República, sindicat i partit arribaren a un grau

²⁹⁸ UCELAY DA CAL, E. : "La formació d'Esquerra Republicana...:64-66.

²⁹⁹ Un dels firmants del manifest republicà per constituir el Casal d'Esquerres Catalanes de Sant Boi l'octubre de 1930 fou el dirigent rabassaire de la població Cristòfor Rebull (*Democràcia*, 31-10-1930).

³⁰⁰ *Las Noticias*, 19-3-1931:1. El Centre Republicà Federal de Sant Cugat no era dins les adhesions que publicà *Las Noticias* el març de 1931, però en canvi havia estat un dels primers a adherir-se a la Conferència quan s'intentà portar-la a terme l'octubre-novembre de 1930 (*Democràcia*, 29-11-1930).

³⁰¹ BATALLA, Ramon: "Lluís Companys i el republicanisme rubinenc... A Sant Cugat Sès Garrigues el mateix mes de maig de 1931 es fundà una Societat de Rabassaires i un Centre Republicà d'Esquerra. El president de l'entitat rabassaire, Joan Galimany Xaus, també formaria part de la junta del centre republicà (Expd. 14.791 i 15.083, AGCB).

³⁰² PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires...:16.*

d'identificació important³⁰³. La història de la interrelació entre republicanisme i sindicalisme rabassaire es tornà, malgrat tot, a repetir.

³⁰³ IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya...* vol. 2:545-558; POMÉS, Jordi: "L'ambició per l'hegemonia sindical al camp..."

Conclusions finals.

La Unió de Rabassaires va néixer el 1922 amb l'objectiu de convertir-se en el portaveu sindical del sector social agrari majoritari a la Catalunya Vella i especialment en les comarques rabassaires de la província de Barcelona: el sector que formaven els pagesos que treballaven la terra sota contracte de conreu -parcers, rabassaires i arrendataris, una part important dels quals compartien la seva condició amb la de minúscul propietari i jornalier-. Precisament aquest sector pagès tingué numèricament més força que mai durant el primer terç del segle XX a causa del fort reforçament i expansió que sofriren els contractes de parceria i arrendament. En les comarques rabassaires, ja amb una llarga tradició de contractes com la rabassa morta o la parceria, la forta i persistent orientació a la producció arbustiva i arbòria, sobretot vinya, col.laborà decisivament en aquesta revitalització del règim d'explotació indirecta de la terra. Una revitalització que anà acompanyada d'un agreujament de la problemàtica laboral i social que es generà al voltant d'uns contractes de conreu progressivament perjudicials per al pagès. Fou aquesta problemàtica la que molt probablement absorbí més atenció del sindicalisme pagès català del primer terç del segle XX i, en concret, del que es coneix per sindicalisme rabassaire. Durant els anys vint i trenta, la Unió de Rabassaires aconseguí ser la principal organització pagesa dels que reclamaven unes millores en la contractació agrària a Catalunya.

El principal corrent polític i sindical que sabé integrar millor i amb més èxit en els seus programes les reivindicacions rabassaires fins als anys trenta del segle XX fou el republicanisme. D'aquesta manera, la Unió de Rabassaires, a la pràctica, també estigué dirigida, almenys fins a mitjans dels anys trenta, per una doctrina i un caràcter sindical fonamentalment republicans, seguint les línies sindicals bàsiques del reformisme social. Tots els directors del sindicat -Lluís Companys, Amadeu Aragay, Francesc Riera, Josep Raventós...- eren o esdevindrien dirigents polítics republicans. No fou casual. El republicanisme mantingué en les comarques rabassaires catalanes, especialment en l'àrea per on es difongué la Unió als anys vint -les comarques de la província de Barcelona, tret d'Osona i Berguedà-, una gran activitat i fortalesa fins a la II República¹. Una fortalesa que es recolzà especialment en la mateixa pagesia rabassaire. Més de la meitat dels municipis d'aquesta àrea geogràfica tingueren algun tipus de centre republicà més o menys important entre 1900 i 1930. A Catalunya, des del segle XIX, diputats

¹ Per al segle XIX vegeu DUARTE, Àngel: *El republicanisme català a la fi del segle XIX...*; GABRIEL, Pere: "El republicanismo militante en la primera etapa de la Restauración, 1875-1893" a José A. PIQUERAS i Manuel CHUST (comps.): *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, 1996; també tots els treballs citats al llarg de l'estudi de LÓPEZ ESTUDILLO.

republicans i sindicats rabassaires locals o comarcals jugaren sempre un paper d'interrelació important. Els comicis electorals eren un element valuós en aquesta interrelació, si bé no únic ni decisiu com a vegades s'ha volgut fer veure. La rotunda victòria de Companys en les generals de 1923 i els triomfs de l'Esquerra Republicana als anys trenta van ser obtinguts amb col.laboració directa del moviment rabassaire. Com així ho foren els que obtingueren els federals en les eleccions generals i municipals de 1893 als districtes *rabassaires* de Vilafranca, Vilanova, Sant Feliu, Sabadell i Granollers. Seran precisament aquests els districtes originaris de la Unió de Rabassaires. Pes polític republicà i pes sindical rabassaire foren, doncs, dos pilars d'una mateixa casa en les comarques vitícoles catalanes. Les principals societats locals adherides a la Unió Rabassaires estigueren assentades en poblacions que comptaven amb una important tradició republicana des de mitjans del segle XIX: Martorell, Rubí, Sabadell, Manresa, Sant Feliu, Vilafranca, Vilanova, Badalona...

D'aquesta manera, gairebé sempre els lideratges sindicals rabassaires d'aquestes poblacions foren exercits per polítics locals republicans, que solien ser regidors dels ajuntaments, alhora que eren dirigents dels centres republicans locals. Cinc dels set pagesos que compongueren el comitè central de la Unió de Rabassaires el novembre de 1922 -Francesc Riera, Enric Esplugas, Josep Ricart, Joan Bonastre i Josep Raventós-, per exemple, eren o havien estat regidors republicans o republicano-obreristes en els seus municipis o tenien càrrecs de responsabilitat en organitzacions o centres republicans. En aquests centres s'hi aplegava bona part de la gent treballadora de la població, és a dir, pagesos. Perquè aquests, malgrat el grau d'industrialització de bona part de les poblacions de les comarques rabassaires per excel.lència, continuaven sent majoria -almenys en els centres republicans d'aquestes poblacions- excepte en les més grans ciutats com Sabadell o Terrassa. Els importantíssims centres republicans El Progrés de Martorell o el Centre Democràtic Republicà de Rubí, per esmentar dues poblacions que a principis del segle XX comptaven amb un sector industrial important, tenien una base social predominantment pagesa. I això almenys fins als anys trenta.

En la bona interrelació entre republicanisme i sindicalisme rabassaire que s'havia donat des del segle XIX hi jugà un paper molt important l'assumpció per part de gairebé tothom que la qüestió rabassaire era un problema fonamentalment jurídic, que es podria resoldre a través de la legislació. Perquè els republicans mai perderen una visió esperançadora de les possibilitats legisladores dels poders públics. Per això bona part dels líders polítics republicans que dirigiren federacions rabassaires tingueren alhora les condicions d'advocat i diputat, com Layret o Companys. Perquè aquests, no només haurien de defensar els rabassaires contra els desnonaments, sinó que haurien d'exigir bones lleis que resolguessin el complex plet rabassaire definitivament al seu favor. La

Unió de Rabassaires confià des d'un primer moment -o almenys així s'intentà fer veure- en la viabilitat de la política -fins i tot en temps de la Dictadura- per aconseguir fer possible el seu programa.

Malgrat tot, la Unió dels primers anys (1922-1924) va ser un sindicat que mantingué una radicalitat sindical i programàtica important. Una radicalitat que lligava en bona mesura amb l'anarcosindicalisme que es desplegà amb molta força just en els anys anteriors a la fundació d'aquesta organització rabassaire, de manera que aquesta quedà sindicalment marcada per l'experiència de l'anomenat trienni bolxevic (1918-1920). Una experiència que va comportar uns canvis dins del mateix sindicalisme rabassaire. Perquè mai com el 1919 l'anarcosindicalisme s'havia estès tant pel camp català. La sindicació obrera gairebé total aconseguida per la CNT el 1919 inclogué part de la mateixa pagesia catalana. En el Congrés de la CNT del Teatre de la *Comedia* a Madrid del desembre d'aquell any hi hagueren representats en societats estrictament agràries més de 12.000 pagesos catalans. I no eren aquests els únics que estaven afiliats a la CNT en aquell moment. Només de les comarques per on s'estendrà la Unió de Rabassaires als anys vint, deixant de banda el Barcelonès, la CNT aconseguí el 1919 més de 120.000 adherits, part dels quals eren rabassaires. Per això mai com fins llavors s'havia aconseguit una relació tan estreta entre el moviment camperol i el sindicalisme obrer en general.

Durant aquest període revolucionari es tallaren en bona mesura els ponts de diàleg, ja fins la guerra civil, entre importants sectors de la pagesia i els propietaris. Hi hagué lluita sindical pràcticament generalitzada a les vinyes catalanes. Les veremes de 1919 i 1920, almenys al Penedès i zones més pròximes, es van haver de fer amb la vigilància de la guàrdia civil. La conflictivitat social i sindical agrària arribà a cotes molt altes i fins hi hagué assassinats, com els dos que es cometeren al Vendrell. Amplis sectors de propietaris tancaren files organitzant-se en societats estrictament patronals per fer front a l'ofensiva sindical camperola. He comptat fins a catorze sindicats -entre locals i comarcals- de propietaris rurals catalans fundats entre 1919 i 1920. L'Institut Agrícola de Sant Isidre intentà encapçalar i dirigir aquesta contraofensiva patronal.

Fruit en bona part de la radicalització sindical del trienni bolxevic, les societats rabassaires que es formaren a partir d'aquests anys assumiren plenament el missatge classista i ja no acceptaren tan fàcilment tuteles de persones desvinculades de la terra ni de propietaris rurals que, tot militant en el republicanisme, havien aconseguit fer-se portaveus o dirigents de federacions de rabassers. Si la Federació de Rabassers de Catalunya dels anys deu acceptà dins les seves juntes propietaris com Jaume Bonells Tolosa o Francesc Valls Vidal, ambdós de Martorell, la Unió de Rabassaires ja no els

acceptarà.

Per altra banda la greu crisi del vi, especialment punyent a partir de 1920, i el progressiu deteriorament dels contractes de conreu -també singularment palpable als anys vint- no farien més que agreujar el clima de crispació i radicalització social i sindical en el camp català. En tota la dècada dels vint, els vinyaters catalans només pogueren vendre el vi per sobre el preu de cost en tres campanyes.

Tot plegat col·laborà al fet que en la Unió de Rabassaires dels primers anys hi tinguessin un pes considerable i, de fet, predominessin, els sectors més radicals del sindicalisme pagès. Cal pensar que aquests sectors havien estat enquadrats en els sindicats únics del període 1918-1920. Dirigents agraris anarcosindicalistes locals com Remigi Pañella, Joan Figueras, Rossend Güell o Joan Urpí -tots ells de Sant Feliu de Llobregat-, per exemple, havien militat en l'anarcosindicalista Federació Nacional d'Obrers Agricultors dels anys deu i a partir de 1923 s'afiliarien a la Unió de Rabassaires. I importants dirigents d'aquest sindicat com Francesc Riera o Jaume Martrat, els primers dos presidents de la Unió, participarien en mítings sindicals al llarg del trienni bolxevic al costat de destacats cenetistes. Tot i que a la pràctica el sector predominant radical de la Unió de Rabassaires sempre estigué bastant mediatitzat per la cúpula dirigent que encapçalà el republicà Lluís Companys, aquest admeté o hagué d'admetre un programa sindical inicial bàsic força radical que exigia com a mesura mínima la transformació de tots els contractes de conreu establerts en vinyes i oliverars en emfiteusis perpètuas i amb dret a redempció a favor del pagès, un programa que no preveia en principi per a res les vies del cooperativisme, mutualisme o instrucció agrària, un discurs sindical fortament obrerista que apostava també en principi per no acceptar la via de diàleg amb els propietaris i una ampla autonomia sindical de les societats o seccions locals rabassaires per actuar al marge del comitè central del sindicat. Efectivament, la Unió de Rabassaires del 1922-1924 fou un sindicat clarament obrerista, que entroncava perfectament amb el sindicalisme obrerista i internacionalista del segle XIX i que compartia les idees bàsiques d'aquest. En tots aquests sentits entroncava també bastant bé amb el que havia significat en part la Federació de Treballadors Agrícoles dels anys noranta i amb el programa federal de 1894, que contenia uns trets molts obreristes. L'apartat d'aquest programa federal dedicat a la qüestió agrària inspirà clarament el programa de la Unió de Rabassaires el 1922. Es donaren, doncs, unes línies de continuïtat molt clares, que havia sabut mantenir enceses el republicanisme més obrerista i més lligat amb el sindicalisme obrer, entre la Federació de Treballadors Agrícoles de 1893 i la Unió de 1922.

Els lligams del sindicalisme rabassaire amb el moviment obrer general es remuntaven a mitjan segle XIX. Aquest moviment sempre intentà integrar els rabassaires tot oferint-los solucions a la seva problemàtica laboral i contractual. D'aquesta manera, mai cap gran federació sindical obrera catalana que aspirés a aglutinar tot el sindicalisme obrer s'oblidaria del sector pagès. El primer exemple clar es donà durant el Sexenni Democràtic quan la Federació Regional Espanyola de l'AIT tingué integrada des del 1871 com a unió d'ofici la Unió de Treballadors del Camp. I el darrer exemple abans del naixement de la Unió de Rabassaires fou la CNT del 1918-1920, la qual fou capaç d'atraure importants efectius de pagesos catalans. Entre aquestes dues grans mobilitzacions sindicals obreres i pageses es crearen diferents centrals sindicals estrictament rabassaires, però estretament vinculades amb el moviment obrer del moment: la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya de principis dels vuitanta, la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola dels anys noranta, la Federació de Rabassers de Catalunya de finals de la primera dècada del segle XX i la Federació Provincial [tarragonina] d'Obrers del Camp o la Federació Nacional d'Obrers Agrícoles durant els anys deu. No cal dir que es donà certa continuïtat ideològica i sindical entre totes aquestes federacions, mantinguda per un sindicalisme societarista pagès local i comarcal sempre ben actiu.

En la imbricació del moviment rabassaire amb el moviment obrer general hi col·laborà decisivament l'expandiment del sector industrial a bona part de la geografia catalana. Coincidí -no casualment, com s'ha explicat al primer capítol- que les comarques més vitícoles foren unes de les grans beneficiades pel desplegament industrial català al segle XIX. Lògicament, foren comarques amb un alt grau de conscienciació i mobilització sindical obrera. D'aquesta manera, no fou casual que totes les grans federacions sindicals pageses que s'ha esmentat anteriorment tinguessin uns nuclis geogràfics sindicals difusors en aquestes mateixes comarques que formaven la més gran àrea vitícola catalana i que estava integrada pel Baix Llobregat, el Barcelonès, els dos Vallès, els dos Penedès, el Garraf, l'Alt Camp, l'Anoia, el Bages i el Maresme. Exactament l'àrea per on es difondrà la Unió de Rabassaires fins al 1931. Una àrea força urbanitzada, en comparació a la resta de Catalunya, i encara més d'Espanya, i força industrialitzada, o almenys amb un fort potencial econòmic.

Aquest pes industrial no fou incompatible amb una agricultura que en aquestes comarques continuà vivint una fase d'expansió qualitativa i quantitativa al llarg del primer terç del segle XX. Els augments en la superfície total dedicada als conreus, sobretot els més intensius, i de la producció anaren acompanyats d'un millorament en la productivitat. Només la gran embranzida que prengué el sector industrial -en termes absoluts i relatius- pogueren eclipsar aparentment el progrés agrari. Totes les poblacions

que estigueren adherides a la Unió als anys vint es caracteritzaren per mantenir un sector agrari potent, independentment de la vitalitat industrial. Estem parlant d'uns anys en què potencial agrari i industrial no estaven gens renyits. Ans el contrari. Precisament els principals feus municipals de la Unió de Rabassaires -Martorell, Rubí, Sant Sadurní, Sant Feliu de Llobregat, Gelida...- es distingiren als anys vint per mantenir un preuat equilibri econòmic entre els sectors primari i secundari. Mentre Martorell aconseguí igualar el nombre d'actius professionals d'aquests dos sectors al voltant de 1920, Rubí ho féu al voltant del 1930.

Si la Unió de Rabassaires va acabar superant la radicalitat sindical del trienni bolxevic tot recuperant la tradició sindical moderada del sindicalisme rabassaire fou en bona mesura a causa de la vigència i vitalitat del mateix republicanisme als anys vint. I això, no obstant la profunda crisi en què semblava trobar-se a finals dels anys deu. Durant aquesta dècada el republicanisme s'havia debilitat molt, en part pel mateix èxit que estava tenint l'anarcosindicalisme. L'anunci de Layret el 1920 de la fi definitiva d'aquest corrent polític tot apostant per la necessitat d'obrir-se als corrents socialistes i comunistes en estret contacte sempre amb l'obrerisme sindicalista fou una clara mostra d'aquesta debilitat. Certament la situació dels partits republicans catalans era ben crítica a finals de 1920: el Partit Republicà Català ja no existia com a tal, i els seus dos líders principals, Layret i Domingo, estaven materialment fora de joc: el primer mort assassinat i el segon derrotat en les generals de desembre de 1920; el Partit Republicà Radical també es trobava en uns moments molt crítics, fonamentalment perquè la major part de les seves bases catalanes s'havia desenganyat del lideratge de Lerroux. En aquell moment aquest era incapaç de repetir els triomfs electorals dels primers anys del segle; i els federals, molt dividits, tampoc s'acabaven de posar d'acord per acceptar una única direcció i els era ja impossible recuperar el paper hegemònic que havien tingut a Catalunya al segle anterior. Però a partir de 1921, precisament i no casualment en plena recessió anarcosindicalista a causa fonamentalment de la repressió, començà a advertir-se certa recuperació de l'espai republicà. En el fons, la constitució de la Unió de Rabassaires fou una expressió més d'aquest ressorgiment. Una expressió que indicava que el republicanisme podia ser encara una proposta socialment mobilitzadora sense que l'acompanyessin grans victòries electorals. De fet, aquesta circumstància aparentment contradictòria no era nova per al republicanisme. Salvant les distàncies, i tret del Sexenni Democràtic i d'alguns moments puntuals als anys noranta que anaren acompanyats de brillants resultats a les urnes, ja havia experimentat aquesta situació al llarg del segle XIX. La Unió de Rabassaires va saber atraure aquell republicanisme obrerista que durant el trienni bolxevic s'havia apuntat al carro cenetista com a conseqüència lògica tant de la força d'atracció de la CNT com dels lligams tradicionals

existents a Catalunya entre republicanisme i anarcosindicalisme. Era un republicanisme molt viu i especialment reivindicatiu en la gran àrea geogràfica vitícola que envoltava Barcelona -on s'implantà la Unió als anys vint- en la qual tenia fortes arrels pageses i federals.

A la pràctica, una de les funcions de la Unió de Rabassaires i en especial dels seus dirigents més lligats amb el republicanisme polític -singularment Lluís Companys, Amadeu Aragay, Pere Estartús i Duran i Cañameras- fou la de reconduir aquell republicanisme popular tocat pel sindicalisme revolucionari cap a posicions reformistes. Dit d'una altra manera, a recuperar, a través sempre del missatge i esperit republicà, el diàleg social trencat durant el trienni de màxima conflictivitat social i sindical viscut fins llavors en el segle -inclòs el 1921, l'any de la brutal repressió per part de les autoritats civils i militars-. L'harmonia entre rics i pobres, pagesos i propietaris, podia ser el gran argument del catolicisme social o del regionalisme, però també havia estat i era una tesi defensada en certs medis republicans², entre ells el dominant al comitè central de la Unió. Bé que la defensà Aragay en el seu drama *Terra Nostra (el rabassaire)*, escrit i estrenat el 1925, com a solució al plet rabassaire, i bé que la defensaren els dirigents rabassaires en els seus discursos propagandístics durant la segona meitat dels anys vint - a vegades malgrat les proclames suposadament classistes a través d'un llenguatge força dur i fins demagògic-. Així per exemple, el crit de "la terra per al qui la treballa" mai fou pronunciat pels dirigents de la Unió als anys vint en el sentit en què es popularitzà als anys trenta. Sí que fou pronunciat en la mesura que volia significar la legítima aspiració, compartida pel catolicisme social, que el més òptim havia de ser que la terra arribés a pertànyer al pagès que la treballava a través d'una compra o del pagament d'uns drets. Però només com a una aspiració que s'havia d'aconseguir a través de lleis que facilitessin aquest accés del conreador a la propietat *sempre* indemnitzant o pagant al propietari i mai a partir de l'expropiació forçosa dictada per l'Estat o per qui fos. D'aquí que, després que la Unió i l'Institut Agrícola de Sant Isidre, el representant dels propietaris, es fessin una autèntica declaració guerra el 1923, el sindicat rabassaire acabà demanant al cap de quatre anys seure a parlar amb el seu adversari sindical, per tal de consensuar amb ell i el govern unes millores urgents en les condicions laborals dels rabassaires.

No es pot considerar la moderació sindical progressiva de la Unió i la de l'opció dels sistemes més reformistes com la d'una traïció premeditada per part dels dirigents rabassaires als postulats i posicionaments sindicals més radicals del trienni o de la

² DUARTE, Àngel: "Jerarquia i representativitat...:245 .

mateixa Unió dels primers temps. Cal no oblidar que el mateix anarcosindicalisme català va mostrar-se molt sovint donat a recuperar una tradició sindical més moderada, després dels períodes més radicalitzats. És en aquest sentit que l'organització i posterior desenvolupament de la Unió es podria emmarcar dins d'un procés de recuperació, després de l'agitat trienni bolxevic, de la tradició sindical moderada. El dirigent cenetista Salvador Seguí fou el primer a parlar de la necessitat de pau i concòrdia social ja a finals del 1921, quan tot just la brutal repressió patronal i governamental començava a remetre. En una carta enviada al seu amic Lluís Companys, sembla que el Noi del Sucre l'anima a treballar amb ell a aixecar novament "el edificio de la concordia y de la paz", tan devastat en aquell moment:

"Por fin parece que la cordura y el buen sentido se van imponiendo. ¡Ya era hora! (...) Ahora, preparémonos a arreglar lo que otros complicaron con tanta pasión como desconocimiento de lo que hacían.

Esta es la herencia que hoy nos han dejado: confusión enorme, apetitos insaciables, entronizamiento de un sinfin de vagos, de chulo y de macarroes [sic], a guardares [sic] del orden, recaudadores de notas y sociólogos de navaja y de presidio: 200 muertos y 3.000 hogares deshechos; odios en el corazón y pesimismo en la mente; además un puñado de hombres que quedarán inútiles para siempre a consecuencia de las torturas recibidas.

Esto es lo que heredamos. ¡Bonita herencia! Y con eso tenemos que levantar el edificio de la concordia y de la paz, la lucha noble y honrada.

No són muy buenos los materiales que digamos. Pero, en fin, nuestra obligación, la mía al menos, es ésta, y a su cumplimiento disciplinaré mi conducta"³.

D'alguna manera la contribució de Companys i els seus col·laboradors sindicals més pròxims a l'aixecament de l'edifici de la pau i la concòrdia social va ser feta a través de la constitució de la Unió de Rabassaires i del posterior atorgament i consolidació d'una línia sindical republicana i reformista per al sindicat. Perquè el republicanisme era una de les vies més vàlides que quedaven per recuperar la pau al camp sense haver de passar per un període repressiu o convulsiu que abatés una de les dues parts en litigi. Tant el sindicalisme catòlico-agrari com l'uetisme o socialisme reformista es mostraren ineficaços i impotents en les nostres comarques rabassaires tant per frenar l'onada sindical revolucionària del 1918-1920 com per reconstruir el diàleg social després d'aquest període. Ambdues propostes sindicals foren, malgrat els molts esforços esmerçats des de l'àmbit eclesial i socialista, minoritàries en les comarques on s'implantà la Unió. La Federació Catòlico-Agrària de Barcelona (1917-1926) no arribà a agrupar

³ "Una carta del Noy del Sucre" a *El Diluvio*, 26-11-1921:27.

mai ni la quarta part dels sindicats agrícoles fundats a l'empara de la llei de 1906 existents en l'àmbit territorial de la diòcesi de Barcelona. Una proporció que contrastava amb les que aconseguiren, per exemple, la Federació Sindical Agrària [catòlica] de Girona -la qual reuní al voltant del 1920 el 75% dels sindicats existents al bisbat gironí- i la Federació Catòlica-Agrària de l'Ebre, que agrupà un 50% dels sindicats de la diòcesi de Tortosa. Pel que fa als socialistes, en el Congrés Regional extraordinari de la UGT que se celebrà a mitjans de 1922, sols aconseguiren la participació o representació de quatre sindicats pagesos: un de Tortosa, un de Sitges i dos de Mataró. Per altra banda el reformisme sindical que s'intentà aplicar des de la Macomunitat, malgrat el gran poder d'aglutinació social que demostrà, no acabà d'integrar precisament el sindicalisme i republicanisme més obrerista, els quals no deixaren de veure aquella institució, dominada fonamentalment per la Lliga Regionalista, com a un instrument institucional més al servei polític-sindical dels seus adversaris.

La Unió de Rabassaires no aconseguí ser un sindicat de masses fins als anys trenta. No superà mai en la dècada dels vint els 5.000 afiliats. En aquest sentit fou una central sindical més que fracassà durant aquests anys en el propòsit de convèncer de la seva utilitat al ric conjunt de sindicats i cooperatives del camp locals de tendència sindical esquerrana. El comarcalisme o localisme de les pràctiques sindicals -tan pròpies a Catalunya- fou un dels factors importants que limitaren l'ingrés d'aquestes societats locals a la Unió. Un factor que al camp català encara estava més agreujat que a la indústria donats els forts contrastos entre localitats i comarques en les condicions de treball de la pagesia -sobretot les referents als contractes de conreu-. La Unió pretengué sense èxit superar aquesta heterogeneïtat, que complicava la solució dels problemes laborals plantejats, oferint per una banda força autonomia sindical a les societats locals adherides i presentant per l'altra com a programa un projecte de llei de contractes de conreu únic no només per a Catalunya sinó per a tot Espanya. Això l'estimulà ja el 1923 a l'impuls del projecte -fracassat abans de néixer- d'una Federació Agrària d'abast estatal per tal de sumar forces d'altres regions en l'intent de fer aprovar aquell projecte de llei. Es buscaren aliats sobretot en l'àmbit del socialisme reformista. La *Federación Nacional Agraria* hauria hagut de refermar -en el cas d'haver triomfat- la línia sindical moderada i reformista que els dirigents de la Unió de Rabassaires estaven intentant consolidar en el sindicat i en el sindicalisme rabassaire en general.

Malgrat la intensa activitat per convèncer als governs de la necessitat de reformes legislatives tot jugant la carta possibilista, i fins la col.laboracionista, no aconseguí pràcticament res en aquest sentit. Tan sols una moderada llei d'arrendaments aprovada el 1929 i que havia estat consensuada pels catòlics socials i la UGT. El projecte de llei

sobre la rabassa morta que el 1928 aprovà per unanimitat la Junta d'Acció Social Agrària, depenent del Ministeri de Treball, i que afavoria els interessos rabassers, es quedà en projecte i en sols un nou i gran ensurt per als propietaris. No obstant això, i a pesar que el procés de deteriorament dels contractes rurals no s'aturà al llarg de la dècada dels vint, caldria valorar fins a quin punt la Unió de Rabassaires no va col·laborar positivament en la defensa dels drets dels rabassaires, en primer lloc mantenint les millores assolides pel sindicalisme revolucionari durant el trienni bolxevic i en segon lloc fent variar d'alguna manera o altra -almenys frenant-la- la tendència progressivament favorable al propietari des del segle XVIII en les sentències arran de la contractació en els judicis que enfrontaven parcers i propietaris. A través de l'orientació, a través de la consciènciació en mítings i premsa, a través de la denúncia de casos d'abús mitjançant *La Terra*, a través de l'organització de noves societats locals, a través de la recomanació d'advocats i sobre quins judicis calia jugar a fons, la Unió va exercir un paper important en la protecció legal de la pagesia sense terra, que en la província de Barcelona era majoritària. Foren aquests els mateixos mitjans amb els quals la Unió de Rabassaires-Comitè Central col·laborà a la mobilització sindical de base -dirigida exclusivament des de la mateixa base- a partir de 1922 per obtenir millores en els tractes entre parcers i propietaris a nivell local. Per altra banda, d'alguna manera o altra, la tasca sindical de la Unió als anys vint col·laborà decisivament a aplanar el camí per aconseguir una llei de contractes de conreu favorable durant la II República. Que aquesta llei no es pogués aplicar a la pràctica per qüestions polítiques és un altre tema.

Curiosament, però, els més importants èxits sindicals de la Unió en la dècada estudiada no els obtingué en el terreny jurídic o en el de la contractació sinó en el del cooperativisme. Malgrat l'aparent nul·la predisposició del sindicat rabassaire per fer-se càrrec i responsabilitzar-se de tasques cooperatives en els seus primers temps, l'assumpció del fet cooperatiu acabà sent inqüestionable i progressiva des que el 1924 constituí una secció cooperativa per als seus associats. La Unió acabà col·laborant decisivament a fer capgirar la tendència del domini de les grans federacions de dreta, d'ordre o catòliques sobre el cooperativisme agrari a Catalunya que ostentaven des de principis de segle. Més d'una quarta part dels sindicats agrícoles de la llei de 1906 nascuts a la província de Barcelona entre 1922 i 1930 foren impulsats per la Unió. En aquest darrer any ja eren 22 les cooperatives agràries adherides al sindicat rabassaire. En la dècada dels vint, en aquesta província, la xifra de fundacions de sindicats agrícoles de tendència esquerrana s'arribà a anivellar molt amb la dels sindicats d'influència dretana. L'hegemonia sindical i cooperativa esquerrana o republicana al camp que s'aconseguí als anys trenta s'havia començat a gestar clarament als anys vint amb una indubtable col·laboració de la Unió de Rabassaires. El triomf polític de les esquerres el 1931 es trobà molt ben sustentat i fonamentat per la consolidació del sindicalisme i

cooperativisme agrari d'esquerres dels anys anteriors.

Molts associats i dirigents importants de la Unió -com Jaume Martrat, Francesc Escudé, Astre Janer, Martí Torrents o Josep Raventós-, abans del seu ingrés a aquest sindicat, feia ja molts anys que treballaven dins el món del cooperativisme agrari i foren decisius per fer assumir a la Unió un programa cooperativista. Foren homes que demostraren que la força del cooperativisme agrari d'esquerres a les comarques rabassaires era la força del sindicalisme pagès. Dos moviments socials que gairebé sempre havien funcionat de manera indestruïble. No casualment la Unió s'assentà en comarques i poblacions amb una important presència i historial cooperativista que arrencava de la primera meitat del segle XIX i que s'havia forjat en el marc de la configuració del socialisme utòpic.

A través del cooperativisme la Unió també féu les primeres passes -que acabaria de completar als anys trenta- per assumir les tres grans propostes programàtiques que havien sabut patentar des de finals del segle XIX i pràcticament al llarg del primer terç del segle XX els sectors del sindicalisme agrari d'ordre: en primer lloc l'aprofundiment de la modernització del sector agrícola a través bàsicament de la difusió de l'ensenyament de les noves tècniques i tecnologies per tal d'aconseguir una agricultura el més productivista possible; en segon lloc l'aposta valenta pel cooperativisme de producció; i en tercer lloc l'aplicació de mesures per valoritzar més els productes agrícoles. Eren propostes que els sectors de propietaris intentaren presentar com a fòrmules -a manera de coartada- que havien de fer innecessària l'aplicació de qualsevol reforma agrària. Segons aquests sectors, la seva òptima posada en pràctica ja hagués portat hipotèticament el benestar econòmic al pagès. En un primer moment, la Unió de Rabassaires intentà fer veure que cap d'aquestes tres propostes era útil o vàlida si no se solucionava en primer lloc el problema que ella creia que era de fons: el de la propietat de la terra. A partir d'aquesta premissa va pretendre justificar la seva innegable impotència per fer la competència en aquests temes als organismes sindicals d'ordre existents aleshores -IACSI, Federació Agrícola Catalano-Balear, Unió de Vinyaters de Catalunya, Acció Social Agrària de la Mancomunitat, federacions catòliques...-.

Però a mesura que la capacitat de la Unió per anar abordant aquelles propostes anà augmentant, va anar també assumint-les. Curiosament l'aprofundiment en els aspectes cooperatius i de valorització dels productes que anà efectuant progressivament la Unió no va venir a través de la vinya i el vi sinó fonamentalment dels tubercles -i més concretament de les patates-. No casualment un sector que, juntament amb el dels arbres fruiters, fou el que més embranzida prengué durant la dècada dels vint a tota la província de Barcelona. Un sector relativament jove que feia anys que reclamava a crits la defensa sindical i que en canvi no disposava -almenys fins al 1927- de cap sindicat

similar al que representava la Unió de Vinyaters en el sector vitícola. La secció de les patates acabà sent la dominant dins la Secció cooperativa que el sindicat rabassaire crearia a partir de 1924. I a partir de 1932 la Unió passaria a ser presidida per un pagès productor de patates, Josep Calvet, d'Argentona, que a més presidia una cooperativa -La Redempció- dedicada fonamentalment a la comercialització d'aquest producte. La importància que anà adquirint el conreu al llarg d'aquesta dècada arreu dels districtes rabassaires fa pensar que la major part de les 22 cooperatives agrícoles adherides a la Unió el 1930 havien d'ocupar-se en major o menor mesura del sector. Del que no hi ha dubte és que almenys 9 d'aquestes 22 es dedicaven preferentment o gairebé exclusivament a les patates -les cinc del Maresme, les dues del Barcelonès i les dues del Vallès Oriental-. En canvi, cap de les 22 cooperatives disposava d'un celler o fassina cooperativa.

A través de la implicació en la lluita sindical a favor dels pataters, que significava bàsicament lluita en contra dels que anomenaven *comerciants acaparadors*, per apostar decidivament pel fet cooperatiu, la Unió prengué una nova i més gran dimensió sindical i cooperativa. A finals dels anys vint la Unió ja no era sols aquella organització preocupada exclusivament per l'obtenció de millores en els contractes entre parcers i propietaris. Era un sindicat preocupat també especialment pels abusos comercials que es cometien al camp, que només el cooperativisme, sense necessitat ni de vagues ni de mobilitzacions sindicals de força ni tampoc de lleis, podia resoldre.

A les portes de la Segona República la Unió de Rabassaires disposava de totes les condicions per convertir-se en la principal base social rural de l'ERC, l'organització política republicana hegemònica a Catalunya als anys trenta. Amb el programa i pràctica sindical reformista que va acabar adoptant des de la segona meitat dels anys vint, la Unió va poder connectar finalment amb la rica herència del sindicalisme i cooperativisme agrari català de tendència republicana o esquerrana. Una connexió que li valgué un espectacular creixement sindical i social al llarg dels anys trenta fins a esdevenir la principal força sindical rural catalana al voltant de 1935 quan es transformà en Federació de Sindicats Agrícoles. Mesos abans que esclatés la guerra del 1936 la Unió de Rabassaires havia aconseguit una implantació geogràfica per gairebé totes les comarques catalanes. Durant la guerra mantindrà una indiscutible hegemonia sindical i política al camp català arribant als 85.000 afiliats.

Apèndix

APÈNDIX 1

Indicadors socioeconòmics de rabassaires (1918-1934) (Societats de rabassaires de Gelida, Martorell, Sant Feliu de Llobregat, Sant Llorenç d'Hortons, Sant Sadurní, Subirats, Font-rubí i població pagesa general de Gelida).

Llegenda dels quadres:

- Columna 1: Nombre que el rabassaire té al Padró de Cèdules en què s'ha tret la informació de les columnes 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 9.
- Columna 2: Nom del soci rabassaire. Entre claudàtors hi va les parts o part del nom que no s'oferien a la font original dels llistats i que s'ha deduït observant la resta de les fonts.
- Columna 3: Nom del cap de família a la qual pertany el soci rabassaire segons els Padrons de Cèdules. Quan el cap de família és el mateix soci s'ha deixat en blanc el registre. En el quadre "Pagesia de Gelida el 1923", en lloc d'apuntar el nom del cap de família s'ha indicat el nombre que aquest té en el Padró de Cèdules de 1923.
- Columna 4 i 5: Professió del soci rabassaire i del cap de família respectivament segons els Padrons de Cèdules.
- Columna 6 i 7: Classe de Cèdula personal que correspon pagar al soci rabassaire i al cap de família respectivament segons els Padrons de Cèdules.
- Columna 8 i 9: Quantitat en pessetes que paga de l'impost de cèdules personals el soci rabassaire i el seu cap de família respectivament segons el Padró de Cèdules.
- Columna 10 i 11: Quantitat en pessetes que paga el soci rabassaire i el seu cap de família respectivament de la Contribució per rústica i pecuària.
- Columna 12: Cultiu que conrea en la seva finca o finques -sigui el soci rabassaire o el cap de família-. En cas que tots dos tinguin terres en propietat s'ofereixen les dades del primer, tant en aquesta columna com en la següent. Si a la font apareix més d'un cultiu s'indiquen tots, tot i que no s'especifica -perquè l'amillament tampoc no ho sol fer- la proporció de superfície de cada cultiu. En alguns casos s'ha utilitzat els abreujaments: vi (vinya), ol (olivera), hor (horta), bo (bosc), cer (cereal), reg (regadiu), er (erm) i fr (fruiter).
- Columna 13: Àrea en hectàrees que té en propietat el soci rabassaire o el cap de família.

NOTES: Els registres en blanc de les columnes 10, 11, 12 i 13 donen a entendre que l'individu o el cap de família -segons la columna- no té terres en propietat. Quan hi ha manca d'informació s'ha indicat amb el guió (-) o el signe d'interrogació (?), tant per a aquestes quatre darreres columnes com en les altres. El guió s'ha utilitzat en aquells casos en què la informació no existeix o no s'ha localitzat tot i haver-la buscat. L'interrogant,

en canvi, s'ha reservat per als casos en què la informació no s'ha buscat o utilitzat.

El quadre de la Societat de Rabassaires de Font-rubí té una estructura diferent de la resta de quadres. Sols s'hi indica el cultiu i les hectàrees d'aquest que cada associat rabassaire conrea en propietat. S'han deixat, doncs, de banda tots els socis rabassaires que no són propietaris de cap tros de terra: 171 associats de 229 en total registrats. Les fonts d'aquest quadre són les següents: Llibre de registre de socis de la Societat de Rabassaires de Font-rubí (I-41 de l'AHM de Font-rubí) i Amillament de 1919 (Secció Hisenda Ter-543 de l'ACA).

Totes les societats pageses de les que s'han fet quadre van pertànyer a la Unió de Rabassaires amb l'excepció de la Societat d'Obrers Agricultors de Sant Feliu de Llobregat (1913-1925) i la Societat de Rabassaires de Font-rubí (1919-1922)¹. La Societat de Rabassaires de Sant Sadurní, constituïda el 1921, podria també considerar-se com a excepció, ja que no s'adherí teòricament a la Unió, sinó que ho féu una successora seva anomenada Societat Obrera Agrícola fundada el 1923. De totes maneres, he suposat que tots els pagesos que integren el quadre referit a la primera entitat passaren a formar part de la segona i, per tant, s'associarien també a la Unió. Almenys així em consta que ho féu el principal dirigent d'ambdues entitats, Josep Raventós. En el quadre referit a Sant Feliu s'indica a la darrera columna quins pagesos van pertànyer a la Unió de Rabassaires. També en el quadre de la Federació de Rabassers de Catalunya -de Martorell- ha calgut especificar quins pagesos foren associats a la Unió de Rabassaires, ja que aquella federació va néixer el 1908 i la majoria de dirigents presents al quadre no arribaren a ingressar a la Unió. Pel que fa al quadre referit a Subirats inclou pagesos de les societats de rabassaires de Sant Pau d'Ordal i de Torrerramona, ambdues pertanyents al municipi de Subirats i afiliades a la Unió de Rabassaires.

Fonts:

- Columnes 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 9: "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de Cédulas Personales en dicho término": Gelida, any 1923; Martorell, 1918; Sant Feliu, 1919²; Sant Sadurní d'Anoia, 1922.

¹ A Font-rubí el 1931 naixeria una nova societat de rabassaires que s'afiliaria a la Unió de Rabassaires. Encara que aquesta portés el mateix nom que la societat del 1919, de la qual s'ha fet el quadre, -*Societat de Rabassaires de Font-rubí*-, foren dues entitats diferents ja que aquesta es desféu el 1922.

² En el cas de les societats de rabassaires de Sant Feliu s'ha tret informació també dels padrons dels anys 1914 i 1924, així com del Cens electoral municipal de 1909. En la columna 1 s'indica quin Padró s'ha utilitzat.

- Columna 2: Expedients de les diferents societats de rabassaires locals de la secció d'associacions de l'AGCB: Gelida³, expd. 10.896; Martorell, expd. 6.159; Sant Feliu, expds. 7.656 i 11.607⁴; Sant Llorenç d'Hortons, expd. 11.715; expd. Sant Sadurní, 10.891; i Subirats, expd. 11.606.

- Columnes 10 i 11: Amillaraments municipals i/o el "Repartimiento de la contribución territorial por rústica y pecuaria": Gelida -tant en el quadre de la societat rabassaire com de la població camperola general-, "Repartimiento..." de l'any 1923-24 (AHM Gelida); Martorell, "Contribución territorial. Riqueza Rústica" de 1934 (AHM Martorell); Sant Feliu, Amillarament de 1923 (AHC Sant Feliu del Llobregat); Sant Llorenç d'Hortons, Amillarament de 1931 (Secció Hisenda Ter-1454 de l'ACA); Sant Sadurní, Amillarament de 1925 (Capsa n. 360 de l'AHM Sant Sadurní); i Subirats, Amillarament de 1922-23 (Secció Hisenda Ter-1802 i 1803 de l'ACA).

Columnes 12 i 13: Amillaraments municipals: Gelida, Amillarament de 1929 (Secció Hisenda Ter-1 587 de l'ACA); Martorell, Amillarament de 1941 (AHM Martorell); resta de poblacions, els mateixos amillaraments que se citen per a les columnes 10 i 11.

³ En el cas del quadre "Pagesia de Gelida el 1923" s'ha tret tots els noms -tots els que tenien per professió segons la mateixa font *labrador* o *jornalero*- de la segona columna del Padró de Cèdules d'aquest poble del 1922-1923.

⁴ El primer dels dos expedients pertany a la *Sociedad de Obreros Agricultores* (1913) i el segon a la *Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat* (1923).

Societat de Rabassaires de Gelida (1923)

1.	2.	3.	4.	5.6.7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
355	Alegre [Canals, Ramon]	Alegre Ràfols, Serafin	labr. ? ? ?		0	27		135,60		
421	Barceló [Rius, Alejo]	Barceló Castells, Jaime	labr. ? ? ?		0	30,95				
856	Bargalló [Ollé], José		labr. ? ? ?		4,73	4,73				
89	Bargalló [Valls], Francisco	Valls Ollé, Magdalena	labr. ? ? ?		0	20,40				
865	Bartrolí [Sala, Juan]		labr. ? ? ?		4,73	4,73				
973	Bertran Llopart, Juan	Bertrán Ollé, José	labr. ? ? ?		0	11,47				
157	Capellades [Raventós], José	Castells Almirall, Mercedes	labr. ? ? ?		0	4,05				
78	Capellades [Raventós], Pio		labr. ? ? ?		0	0				
111	Capellades [Raventós, Jaime]	Capellades Ribé, Fco.	labr. ? ? ?		0	0				
751	Carafí [Codina, Juan]	Pascual Llopart, Juan	labr. ? ? ?		0	23,70		121,56		
753	Carbó Llopart, Jaime		labr. ? ? ?		0	0		47	47	Vinya 1,42
802	Cardús [Bargalló, José]		labr. ? ? ?		0	0				
-	Cartró [Esteve, Francisco]	-	- - -		-	-		140	-	Vinya 1,94
90	Cartró [Julià], Pedro		labr. ? ? ?		4,05	4,05				
582	Cartró [Llopart], Fco		labr. ? ? ?		22,50	22,50				Vinya 1,85
579	Cartró [Romagosa], Antonio		labr. ? ? ?		4,05	4,05				
874	Cartró [Romagosa], Juan		labr. ? ? ?		4,73	4,73				
621	Casas [Uberní, Román]	Uberní Bartrolí, Rafaela	labr. ? ? ?		0	6,75				
778	Civil [Almirall, Lorenzo]	Civil Font, Lorenzo	labr. ? ? ?		0	17,72			77,81	
56	Comajuncosa [Sabat], Antonio		labr. ? ? ?		18,25	18,25	81,60		81,60	Vinya 1,46
700	Comajuncosa [Saumell], Manuel		labr. ? ? ?		0	0				
435	Domingo [Miquel, Francisco]		labr. ? ? ?		19,54	19,54	90		90	Vinya ,48
609	Escudé [Cañellas, Pedro]	Cañellas Roig, Maria	labr. ? ? ?		0	54,70				
-	Esteve [Figueras], José	-	- - -		-	-		109,22	-	Vinya 1,78
243	Estruch [Tous, Agustín]	Estruch Rosell, Pablo	jorn. ? ? ?		0	32	4,20		4,20	Campa ,44
366	Fernández [Font, José]	Fernández Rius, Delfín	labr. ? ? ?		0	36			196,56	
223	Fernández [Puig], Francisco		labr. ? ? ?		37,90	37,90	179,38		179,38	Vinya ,18
1019	Figueras [Alzet, José]		labr. ? ? ?		0	0				
740	Font [Raventós], Antonio		labr. ? ? ?		6,97	6,97				Vinya 3,35
478	Font [Raventós], Juan	Font Raventós, Antonio	labr. ? ? ?		0	43,10			200,63	
858	Font [Subirana], José		labr. ? ? ?		6,75	6,75	187,50		187,50	Vi-Ho 3,53
993	Font [Subirana], Miquel [+1929]		labr. ? ? ?		6,07	6,07				
469	Gibert [Juncoses, Juan]	Juncosas Llopart, Francisca	labr. ? ? ?		0	9,17	55,25		55,25	Vinya 1,20
50	Gibert [Raventós], Juan	Gibert Raventós, Juan	labr. ? ? ?		0	9,35				
431	Gilí [Palau, José]	Duran Puig, Josefa	labr. ? ? ?		0	8,23				Vinya 2,14
729	Guilera [Almirall], José		labr. ? ? ?		25,68	25,68	112,94		112,94	Vinya 3,01
625	Guitart [Balañá, José]		labr. ? ? ?		4,73	4,73				
839	Llopart [Almirall], Francisco		labr. ? ? ?		6,75	6,75				
841	Llopart [Almirall], Ramon		labr. ? ? ?		6,07	6,07				
977	Llopart [Bargalló, Pedro]	Llopart Palau, Pedro	labr. ? ? ?		0	12,70			40	
872	Llopart [Llopart], Lorenzo	Llopart Casals, Maria	labr. ? ? ?		0	63,15				
882	Llopart Solé, Juan		labr. ? ? ?		6,07	6,07				
573	Martí [Casals, José]	Martí Vives, José	labr. ? ? ?		0	10,63			71,01	Hort ,24
132	Masana [Masana, Jaime]	Miquel Roca, Teresa	jorn. ? ? ?		0	0				
556	Miquel [Fontanals, Pedro]		labr. ? ? ?		6,07	6,07				
277	Miquel [Sabat], Emilio		labr. ? ? ?		25	25	102,50		102,50	Vinya 3,91
548	Morera [Masana, José]		labr. ? ? ?		4,07	4,07				
613	Muray [Gol, José]		labr. ? ? ?		16,11	16,11	101,25		101,25	campa 2,54
838	Noya [Romagosa, Antonio]	Noya Amat, Pablo	labr. ? ? ?		0	4,73				
46	Ollé [Roig], Francisco		labr. ? ? ?		18,25	18,25	90		90	Vinya 2,44
-	Pérez Guillem, Pablo	-	- - -		-	-				
376	Pla [Rebordosa, Pablo]		labr. ? ? ?		6,75	6,75				Vinya 1,89
593	Planas [Gras, Martín]	Planas Juts, Martín	labr. ? ? ?		0	8			49	
-	Puig [Rovira, José]	-	- - -		-	-		211,87	-	-
829	Rebordosa [Roca, Francisco]	Roca Rigol, Joaquina	labr. ? ? ?		0	9,80	21,12		21,12	,09
320	Rius [Vendrell], Juan		labr. ? ? ?		0	84,37	84,37		84,37	Vinya 1,10
114	Roca [Ros, Pedro]		paper ? ? ?		19,20	19,20	96,81		96,81	Vinya ,85
826	Romagosa [Llopart], Leandro	Romagosa Cardús, Pablo	labr. ? ? ?		0	10,80				
485	Sabat [Rius], Genaro		labr. ? ? ?		19,10	19,10	68,75		68,75	Vinya ,79
800	Salvador [Borrás, Conrado]		labr. ? ? ?		0	0				
-	Sardà [Capdevila, Angel]	-	- - -		-	-		40,58	-	Vinya 1,46
445	Solà [Carbó, José]	Ollé Batlle, Carlos	labr. ? ? ?		0	6,75				
509	Torné [Llopart], [Isidro]		labr. ? ? ?		49,79	49,79				Vinya 1,19
718	Torrás [Ollé, Andrés]	Torrás Rius, Ferreolo	labr. ? ? ?		0	6,07				Vinya 1,72
31	Tubella [Sabat], Ramon		paper ? ? ?		4,05	4,05				
311	Tubella [Sabat], Camilo	Rosell Roig, Salvador	labr. ? ? ?		0	26,95			135	-
163	Ugè [Vendrell, José]		labr. ? ? ?		0	0				
1123	Valls [Julià], Juan		labr. ? ? ?		0	0				Vinya 2,55
252	Valls [Torrens], Miquel		paper ? ? ?		0	0				
36	Valls [Torrens], José		labr. ? ? ?		28,55	28,55				Vinya 3,50
534	Valls Fernández, Juan		labr. ? ? ?		4,43	4,43				Hort ,20
732	Valls Ollé, Antonio		labr. ? ? ?		9,36	9,36	5,63		5,63	Hort ,30
773	Valls Vives, José [+1929]		labr. ? ? ?		15,70	15,70	106,25		106,25	Vinya 1,46
481	Ventura [Expósito], [Pablo]	Voltà Civit, Pablo	labr. ? ? ?		0	24,30			125	
41	Via [Canals, Juan]		labr. ? ? ?		12,20	12,20	81,70		81,70	,62

Pagesia de Gelida el 1923 (Labradores i jornaleros del "Padrón...1922-1923")

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
670	Albat Sogas, Fco.	670	jornal.	?	?	?	0	0				
355	Alegre Canals, Ramón	354	labrad.	?	?	?	0	27				
354	Alegre Ráfols, Serafín	354	labrad.	?	?	?	27	27	135,60			
910	Almirall Llopart, Lorenzo	907	labrad.	?	?	?	0	46,75	143,70			
908	Almirall Llopart, Pedro	907	labrad.	?	?	?	0	46,75	125,30			
1138	Almirall Mora, Antonio	1138	labrad.	?	?	?	0	22,04				
1136	Almirall Mora, Pedro	1136	labrad.	?	?	?	22,04	22,04				
1139	Almirall Mora, Pedro	1138	labrad.	?	?	?	0	22,04				
371	Almirall Muray, Fco.	370	labrad.	?	?	?	0	0				
726	Andavert Inglés, Fco.	726	labrad.	?	?	?	0	18				
1030	Anguela Borrás, José	1030	labrad.	?	?	?	0	0				
664	Ariso Martí, Jaime	664	labrad.	?	?	?	4,72	4,72				
643	Armengol Pascual, Fco.	643	labrad.	?	?	?	4,05	4,05	72,50			
815	Badell Escala, Pedro	815	labrad.	?	?	?	4,73	4,73				
932	Ballot Capelladas, Pedro	932	labrad.	?	?	?	6,75	6,75				
849	Baqués Augà, Jaime	849	labrad.	?	?	?	6,75	6,75				
419	Barceló Castells, Jaime	419	labrad.	?	?	?	30,95	30,95				
421	Barceló Rius, Alejo	419	labrad.	?	?	?	0	30,95				
401	Bargalló Mas, Juan	400	labrad.	?	?	?	0	16,25				
856	Bargalló Ollé, José	856	labrad.	?	?	?	4,73	4,73				
262	Bargalló Rosell, Emilio	262	labrad.	?	?	?	31	31	176,97			
89	Bargalló Valls, Fco.	88	labrad.	?	?	?	0	20,40				
59	Bargalló Valls, José	56	labrad.	?	?	?	0	18,25				
867	Bartrolí Juncosas, José	865	labrad.	?	?	?	0	4,73				
865	Bartrolí Sala, Juan	865	labrad.	?	?	?	4,73	4,73				
1041	Bascompta Closa, José	1041	labrad.	?	?	?	6	6				
1060	Bayot Capelladas, Antonio	1060	labrad.	?	?	?	0	0				
1059	Bayot Capelladas, Luis	1059	labrad.	?	?	?	0	0				
1057	Bayot Gil, José	1057	labrad.	?	?	?	0	0				
832	Benages Benages, Matías	831	labrad.	?	?	?	0	4,73				
634	Berdie Millán, Fco.	634	jornal.	?	?	?	0	0				
194	Bernades Guimferré, Diego	194	labrad.	?	?	?	11,90	11,90	80			
973	Bertrán Llopart, Juan	971	labrad.	?	?	?	0	11,47				
971	Bertrán Ollé, José	971	labrad.	?	?	?	11,47	11,47				
900	Bosch Casals, Narciso	899	labrad.	?	?	?	0	6,75				
952	Botifoll Font, Fco.	952	labrad.	?	?	?	25,06	25,06	76,20			
954	Botifoll Rovira, Jaime	952	labrad.	?	?	?	0	25,06				
723	Bruch Kandri, Juan	723	labrad.	?	?	?	6,07	6,07				
101	Buch Pasies, Manuel	101	jornal.	?	?	?	0	0				
1147	Cabanillas Obrero, Joaquín	1147	jornal.	?	?	?	0	0				
1080	Canals Bargalló, Pedro	1080	labrad.	?	?	?	50,19	50,19	312,80			
1083	Canals Casanou, Andrés	1080	labrad.	?	?	?	0	50,19				
1082	Canals Casanou, José	1080	labrad.	?	?	?	0	50,19				
1084	Canals Casanou, Pedro	1080	labrad.	?	?	?	0	50,19	28,80			
999	Canals Martí, Pompilio	998	labrad.	?	?	?	0	6,75				
78	Capelladas Raventós, Pio	78	labrad.	?	?	?	0	0				
157	Capellades Raventós, José	154	labrad.	?	?	?	0	6,75				
111	Capellades Raventós, Jaime	111	labrad.	?	?	?	0	0				
109	Capellades Ribé, Francisco	109	labrad.	?	?	?	0	0				
530	Carafí Canals, Juan	530	labrad.	?	?	?	24,20	24,20	158,72			
751	Carafí Codina, Juan	749	labrad.	?	?	?	0	23,70				
437	Carafí Figueras, Jaime	435	labrad.	?	?	?	0	19,54				
532	Carafí Palau, Miquel	530	labrad.	?	?	?	0	24,20				
1002	Carafí Torrens, Juan	1001	labrad.	?	?	?	0	32,56				
753	Carbó Llopart, Jaime	753	labrad.	?	?	?	0	0	47			
1129	Carcasona Casadevall, Salvador	1129	labrad.	?	?	?	26	26				
1131	Carcasona Gramunt, Juan	1129	labrad.	?	?	?	0	26				
802	Cardús Bargalló, José	802	labrad.	?	?	?	0	0				
581	Cartró Gil, Juan	579	labrad.	?	?	?	0	4,05				
90	Cartró Julià, Pedro	90	labrad.	?	?	?	4,05	4,05				
582	Cartró Llopart, Fco.	582	labrad.	?	?	?	22,50	22,50				
586	Cartró Ollé, Jaime	587	labrad.	?	?	?	0	20,90				
579	Cartró Romagosa, Antonio	579	labrad.	?	?	?	4,05	4,05				
874	Cartró Romagosa, Juan	874	labrad.	?	?	?	4,73	4,73				
92	Cartró Valls, Fco.	90	labrad.	?	?	?	0	4,05				
1098	Casademont Moradell, Juan	1098	labrad.	?	?	?	0	0				
852	Casanellas Casanellas, Enrique	852	labrad.	?	?	?	0	0				
903	Casanellas Colet, Melchor	902	labrad.	?	?	?	0	6,75				
601	Casanou Vendrell, Pedro	600	labrad.	?	?	?	0	16				
620	Casas Uberrni, Cristóbal	619	labrad.	?	?	?	0	6,75				
621	Casas Uberrni, Román	619	labrad.	?	?	?	0	6,75				
778	Civil Almirall, Lorenzo	774	labrad.	?	?	?	0	17,72				
774	Civil Font, Lorenzo	774	labrad.	?	?	?	17,72	17,72	77,80			
545	Claramunt Guitart, Joaquín	545	labrad.	?	?	?	4,03	4,03				
984	Claramunt Julivert, Sebastián	983	labrad.	?	?	?	0	4,73				
721	Claramunt Muray, Juan	721	labrad.	?	?	?	10,12	10,12	130			
544	Claramunt Sabat, Juan	543	labrad.	?	?	?	0	4,73	48,70			
1112	Claramunt Vidal, Luis	1112	labrad.	?	?	?	4,73	4,73				
511	Closas Sabat, Pedro	511	labrad.	?	?	?	0	0				
404	Clua Quintana, Juan	404	labrad.	?	?	?	0	0	25			
934	Colet Ventura, Juan	934	labrad.	?	?	?	4,73	4,73				
1089	Colomer Guitart, Fco.	1086	labrad.	?	?	?	0	255,09				
702	Comajuncosas Arnan, Pedro	702	labrad.	?	?	?	0	0				
378	Comajuncosas Arnan, Salvador	376	labrad.	?	?	?	0	6,75				
956	Comajuncosas Llopart, José	955	labrad.	?	?	?	0	21,44				
60	Comajuncosas Ollé, José	56	labrad.	?	?	?	0	18,25				
56	Comajuncosas Sabat, Antonio	56	labrad.	?	?	?	18,25	18,25	81,60			
700	Comajuncosas Saumell, Manuel	700	labrad.	?	?	?	0	0				
286	Dagà Albanell, Ramón	286	labrad.	?	?	?	38	38	91			
288	Dagà Guarro, Jaime	286	labrad.	?	?	?	0	38	71			
299	Daura Falguera, Delfín	299	jornal.	?	?	?	0	0				
628	Doménech Durán, José	627	labrad.	?	?	?	0	6,07				
627	Doménech Llopart, Pedro	627	labrad.	?	?	?	6,07	6,07	15			
435	Domingo Miquel, Fco.	435	labrad.	?	?	?	19,54	19,54	90			
380	Durán Puig, Jaime	380	labrad.	?	?	?	15,45	15,45	58			
609	Escudé Cañellas, Pedro	608	labrad.	?	?	?	0	54,70				
433	Escufet Ferré, Pablo	433	labrad.	?	?	?	6,07	6,07				
512	Esteva Gil, José	512	labrad.	?	?	?	0	0				
812	Esteva Masana, José	812	labrad.	?	?	?	4,05	4,05				

1062 Esteve Castellví, Alberto	1062 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
1064 Esteve Font, Antonio	1064 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
1065 Esteve Font, Emilió	1065 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
1066 Esteve Font, José	1066 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
822 Esteve Gili, Fco.	822 labrad. ? ? ?	10,47	10,47	70,89	?	?
964 Esteve Llopart, Antonio	964 labrad. ? ? ?	26	26	116,88	?	?
563 Esteve Llopart, Dionisio	560 labrad. ? ? ?	0	28,29	?	?	?
562 Esteve Llopart, Pablo	560 labrad. ? ? ?	0	28,29	?	?	?
965 Esteve Miquel, Andrés	964 labrad. ? ? ?	0	26	?	?	?
560 Esteve Montserrat, Andrés	560 labrad. ? ? ?	28,29	28,29	?	?	?
891 Esteve Montserrat, Pedro	891 labrad. ? ? ?	25,18	25,18	?	?	?
985 Esteve Ollé, Pablo	985 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
558 Esteve Raventós, Pedro	558 labrad. ? ? ?	4,05	4,05	?	?	?
1114 Estragué Botet, Florencio	1114 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
1116 Estragué Meslres, Juan	1116 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
930 Estruch Rosell, Pedro	928 labrad. ? ? ?	0	256	?	?	?
243 Estruch Tous, Agustín	239 jornal. ? ? ?	0	32	?	?	?
1051 Farigola Canalias, Fco.	1051 labrad. ? ? ?	67,24	67,24	?	?	?
782 Farran Domingo, José	782 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
784 Farrán Lladó, Antonio	784 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
65 Farrés Canals, Estebán	65 labrad. ? ? ?	4,05	4,05	?	?	?
67 Farrés Mitjans, Ramón	65 labrad. ? ? ?	0	4,05	?	?	?
366 Fernández Font, José	364 labrad. ? ? ?	0	36	?	?	?
223 Fernández Puig, Francisco	223 labrad. ? ? ?	37,90	37,90	179,38	?	?
364 Fernández Rius, Delfín	364 labrad. ? ? ?	36	36	196,56	?	?
185 Ferré Cobos, Juan	185 jornal. ? ? ?	0	0	?	?	?
187 Ferré Salvador, Ramón	187 jornal. ? ? ?	0	0	?	?	?
1073 Ferrer Bosch, Ramón	1073 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
1069 Ferrer Rovira, Fco.	1069 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
1019 Figueras Alzet, José	1019 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
118 Font Civil, Miquel	118 labrad. ? ? ?	9,46	9,46	?	?	?
136 Font Gol, Juan	136 labrad. ? ? ?	45,50	45,50	236,25	?	?
441 Font Guilera, José	439 labrad. ? ? ?	0	16,75	?	?	?
120 Font Guilera, Miquel	118 labrad. ? ? ?	0	9,46	?	?	?
137 Font Guitart, Juan	136 labrad. ? ? ?	0	45,50	?	?	?
860 Font Llopart, Miquel	858 labrad. ? ? ?	0	6,75	?	?	?
869 Font Parellada, José	868 labrad. ? ? ?	0	64,03	283,19	?	?
820 Font Parellada, Juan	820 labrad. ? ? ?	10,61	10,61	?	?	?
476 Font Raventós, Antonio	476 labrad. ? ? ?	43,10	43,10	200,63	?	?
740 Font Raventós, Antonio	738 labrad. ? ? ?	6,97	6,07	46,71	?	?
478 Font Raventós, Juan	476 labrad. ? ? ?	0	43,10	?	?	?
460 Font Sabaté, José	459 labrad. ? ? ?	0	30,23	?	?	?
462 Font Sabaté, José	459 labrad. ? ? ?	0	30,23	?	?	?
858 Font Subirana, José	858 labrad. ? ? ?	6,75	6,75	187,50	?	?
993 Font Subirana, Miquel	993 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
428 Gilbert Closas, Fco.	425 labrad. ? ? ?	0	119,17	?	?	?
469 Gilbert Juncosas, Juan	468 labrad. ? ? ?	0	9,17	55	?	?
50 Gilbert Raventós, Juan	48 labrad. ? ? ?	0	9,35	?	?	?
48 Gilbert Voltá, Juan	48 labrad. ? ? ?	9,35	9,35	62,50	?	?
655 Gili Calix, Pablo	655 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
817 Gili Palau, Jaime	817 labrad. ? ? ?	59,94	59,94	330,62	?	?
431 Gili Palau, José	430 labrad. ? ? ?	0	8,23	?	?	?
854 Gili Palau, Pedro	854 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
658 Gili Pujadó, Pedro	655 labrad. ? ? ?	0	6,07	?	?	?
819 Gili Voltá, Jaime	817 labrad. ? ? ?	0	59,94	?	?	?
814 Gol Ricard, José	812 labrad. ? ? ?	0	4,05	?	?	?
731 Guilera Almirall, Fco.	731 labrad. ? ? ?	23,40	23,40	?	?	?
729 Guilera Almirall, José	729 labrad. ? ? ?	25,68	25,68	112,94	?	?
1078 Guim Píñol, Andrés	1078 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
625 Guitart Balená, José	625 labrad. ? ? ?	4,73	4,73	?	?	?
357 Horta Poll, Gaspart	357 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
918 Hurtado Mora, Baldomero	916 labrad. ? ? ?	0	4,73	?	?	?
142 Jorba Civil, José	142 jornal. ? ? ?	0	0	?	?	?
1021 Juncosas Baixes, Magín	1021 labrad. ? ? ?	6,55	6,55	?	?	?
936 Juncosas Baixes, Pedro	936 labrad. ? ? ?	12,78	12,78	50,70	?	?
937 Juncosas Llopart, Magín	936 labrad. ? ? ?	0	12,78	43,70	?	?
1024 Juncosas Monserrat, Pedro	1021 labrad. ? ? ?	0	6,55	?	?	?
217 Juncosas Oliveras, Eudaldo	213 jornal. ? ? ?	0	38	?	?	?
492 Lomes Ventura, Juan	492 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
792 Llaverol Segura, Salvador	792 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
839 Llopart Almirall, Fco.	839 labrad. ? ? ?	6,75	6,75	?	?	?
841 Llopart Almirall, Ramón	841 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
977 Llopart Bargalló, Pedro	975 labrad. ? ? ?	0	12,70	?	?	?
877 Llopart Bosch, Antonio	877 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
623 Llopart Castellis, Pedro	623 labrad. ? ? ?	4,73	4,73	?	?	?
564 Llopart Fernández, Juan	564 labrad. ? ? ?	28,33	28,33	?	?	?
861 Llopart Juncosas, Isidro	861 labrad. ? ? ?	47,90	47,90	?	?	?
863 Llopart Llopart, Esteve	861 labrad. ? ? ?	0	47,90	?	?	?
872 Llopart Llopart, Lorenzo	871 labrad. ? ? ?	0	63,15	?	?	?
884 Llopart Ollé, Fco.	882 labrad. ? ? ?	0	6,07	?	?	?
541 Llopart Palau, Juan	538 labrad. ? ? ?	0	2,02	?	?	?
950 Llopart Palau, Pedro	950 labrad. ? ? ?	6,75	6,75	41	?	?
975 Llopart Palau, Pedro	975 labrad. ? ? ?	12,70	12,70	40	?	?
677 Llopart Pañella, Miquel	676 labrad. ? ? ?	0	6,72	?	?	?
878 Llopart Puig, Antonio	877 labrad. ? ? ?	0	6,07	165	?	?
1049 Llopart Samsó, José	1049 labrad. ? ? ?	4,73	4,73	?	?	?
315 Llopart Samsó, Pablo	315 labrad. ? ? ?	0	0	135,94	?	?
882 Llopart Solé, Juan	882 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
600 Llopart Voltá, Andrés	600 labrad. ? ? ?	16	16	?	?	?
755 Marcobal Flades, Cándido	755 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
905 Margarit Bosch, Lorenzo	905 labrad. ? ? ?	6,75	6,75	?	?	?
948 Marimón Comas, Fco.	948 labrad. ? ? ?	4,73	4,73	?	?	?
11 Martí Carafí, Serafín	11 labrad. ? ? ?	4,05	4,05	?	?	?
573 Martí Casals, José	571 labrad. ? ? ?	0	10,63	?	?	?
103 Martí Llagostera, Magín	103 jornal. ? ? ?	0	0	?	?	?
38 Martí Navarro, Ricardo	38 jornal. ? ? ?	0	0	?	?	?
571 Martí Vives, José	571 labrad. ? ? ?	10,63	10,63	71	?	?
423 Masagué Remendo, Juan	423 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
911 Masana Cerdá, José	911 labrad. ? ? ?	37,85	37,85	?	?	?
132 Masana Masana, Jaime	132 jornal. ? ? ?	0	0	?	?	?
939 Masana Olivella, Joaquín	939 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
940 Masana Ortigas, José	940 labrad. ? ? ?	0	0	?	?	?
279 Miquel Barceló, Jaime	277 jornal. ? ? ?	0	25	?	?	?
556 Miquel Fontanals, Pedro	556 labrad. ? ? ?	6,07	6,07	?	?	?
374 Miquel Miquel, Roque	373 labrad. ? ? ?	0	4,73	?	?	?

277 Miquel Sabat, Emilio	277 labrad. ? ? ?	25	25	102,50	? ? ?
720 Mitjans Claramunt Mitjans	720 labrad. ? ? ?	6,07	6,07		? ? ?
69 Montané Gili, Pablo	69 labrad. ? ? ?	8,78	8,78		? ? ?
551 Morera Llopart, Antonio	548 labrad. ? ? ?	0	4,07		? ? ?
550 Morera Llopart, Juan	548 labrad. ? ? ?	0	4,07		? ? ?
548 Morera Masana, José	548 labrad. ? ? ?	4,07	4,07		? ? ?
615 Muray Argelagós, Pedro	615 labrad. ? ? ?	0	16,11		? ? ?
613 Muray Gol, José	613 labrad. ? ? ?	16,11	16,11	101,20	? ? ?
1017 Muray Gol, Julian	1017 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
889 Nicóclau Guitart, Pedro	889 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
704 Notó Lloret, Miquel	704 jornal. ? ? ?	0	0		? ? ?
836 Noya Amat, Pablo	836 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
838 Noya Romagosa, Antonio	836 labrad. ? ? ?	0	4,73		? ? ?
980 Olivella Fanadés, Jaime	978 labrad. ? ? ?	0	6,75		? ? ?
981 Olivella Fanadés, Pedro	978 labrad. ? ? ?	0	6,75		? ? ?
978 Olivella Rius, Pedro	978 labrad. ? ? ?	6,75	6,75		? ? ?
519 Ollé Alemany, Fco.	517 labrad. ? ? ?	0	13,67		? ? ?
897 Ollé Badell, Juan	895 labrad. ? ? ?	0	6,07		? ? ?
23 Ollé Barceló, José	23 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
443 Ollé Batlle, Carlos	443 labrad. ? ? ?	6,75	6,75	95,30	? ? ?
962 Ollé Bosch, Juan	960 labrad. ? ? ?	0	6,07		? ? ?
1154 Ollé Capellades, Juan	1154 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
459 Ollé Capellades, Pablo	459 labrad. ? ? ?	30,23	30,23		? ? ?
895 Ollé Cartró, Fco.	895 labrad. ? ? ?	6,07	6,07		? ? ?
913 Ollé Cartró, Jaime	913 labrad. ? ? ?	6,07	6,07		? ? ?
916 Ollé Cartró, José	916 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
517 Ollé Carreras, Daniel	517 labrad. ? ? ?	13,67	13,67	91,20	? ? ?
605 Ollé Carreras, José	605 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
960 Ollé Carreras, José	960 labrad. ? ? ?	6,07	6,07		? ? ?
780 Ollé Guitart, Camilo	780 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
834 Ollé Guitart, Juan	834 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
761 Ollé Julivert, Martín	761 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
528 Ollé Morera, Fco.	528 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
567 Ollé Morera, José	566 labrad. ? ? ?	0	24,10		? ? ?
639 Ollé Pañella, Pedro	639 labrad. ? ? ?	4,05	4,05		? ? ?
566 Ollé Raventós, Juan	566 labrad. ? ? ?	24,10	24,10	133,20	? ? ?
603 Ollé Ribé, Pedro	603 labrad. ? ? ?	6,75	6,75		? ? ?
332 Ollé Rodellas, José	332 labrad. ? ? ?	6,75	6,75		? ? ?
46 Ollé Roig, Francisco	46 labrad. ? ? ?	18,25	18,25	90	? ? ?
333 Ollé Vila, Antonio	332 labrad. ? ? ?	0	6,75		? ? ?
304 Palau Ferré, Pedro	304 labrad. ? ? ?	8,40	8,40		? ? ?
926 Palau Llopart, José	926 labrad. ? ? ?	80,24	80,24	465,60	? ? ?
611 Palau Rovira, Juan	611 labrad. ? ? ?	11,76	11,76	14,30	? ? ?
844 Palau Vendrell, Jaime	843 labrad. ? ? ?	0	11,71	75	? ? ?
944 Fanadés Olivella, Fco.	942 labrad. ? ? ?	0	11,18		? ? ?
942 Fanadés Olivella, Luis	942 labrad. ? ? ?	11,18	11,18		? ? ?
1075 Parera Borrrell, Pedro	1075 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
538 Parés Miquel, Enrique	536 labrad. ? ? ?	0	13,40		? ? ?
182 Pascual Cartró, José	182 labrad. ? ? ?	35,25	35,25		? ? ?
143 Pascual Clua, Juan	143 jornal. ? ? ?	0	0		? ? ?
749 Pascual Llopart, Juan	749 labrad. ? ? ?	23,70	23,70	121,50	? ? ?
184 Pascual Sogas, Jaime	182 labrad. ? ? ?	0	35,25		? ? ?
987 Pau Batlle, Pablo	987 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
1067 Piñol Bartrolí, Antonio	1067 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
376 Pla Reborcosa, Pablo	376 labrad. ? ? ?	6,75	6,75		? ? ?
593 Planas Gras, Martín	591 labrad. ? ? ?	0	8		? ? ?
594 Planas Gras, Pedro	591 labrad. ? ? ?	0	8		? ? ?
591 Planas Just, Martín	591 labrad. ? ? ?	8	8	49	? ? ?
991 Poch Llopart, José	991 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
439 Poll Baró, Miquel	439 labrad. ? ? ?	16,75	16,75	71,20	? ? ?
149 Porta Prats, Luis	149 labrad. ? ? ?	0	14		? ? ?
847 Puig Canals, Bartolomé	847 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
808 Pujol Ollé, Salvador	808 labrad. ? ? ?	20,09	20,09	102	? ? ?
1 Raventós Miquel, José	1 labrad. ? ? ?	4,72	4,72		? ? ?
1108 Raventós Ros, Dionisio	1106 labrad. ? ? ?	0	4,73		? ? ?
1106 Raventós Ventura, José	1106 labrad. ? ? ?	4,73	4,73	15,60	? ? ?
829 Reborcosa Roca, Fco.	828 labrad. ? ? ?	0	9,80	21,10	? ? ?
989 Reborcosa Roca, Juan	989 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
63 Riba Closures, Agustín	63 labrad. ? ? ?	4,05	4,05		? ? ?
789 Ribas Mari, Pedro	789 jornal. ? ? ?	6,75	6,75		? ? ?
1125 Ribé Closures, Marcario	1125 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
147 Ribé Llopart, Pablo	147 labrad. ? ? ?	14	14	208,70	? ? ?
1127 Ribé Robert, José	1127 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
198 Rius Claramunt, Pedro	198 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
1134 Rius Torné, Ramón	1134 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
320 Rius Vendrell, Juan	320 labrad. ? ? ?	0	0	84,30	? ? ?
196 Rius Ventayols, Antonio	196 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
174 Rius Ventayols, Isidro	174 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
880 Rius Viñals, Jaime	880 labrad. ? ? ?	4,56	4,56	8	? ? ?
553 Romagosa Cardús, José	553 labrad. ? ? ?	4,05	4,05		? ? ?
824 Romagosa Cardús, Pablo	824 labrad. ? ? ?	10,80	10,47		? ? ?
71 Romagosa Closures, Camilo	69 labrad. ? ? ?	0	8,78		? ? ?
887 Romagosa Closures, Juan	885 labrad. ? ? ?	0	4,73		? ? ?
885 Romagosa Fontanals, Manuel	885 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
826 Romagosa Llopart, Leandro	824 labrad. ? ? ?	0	10,47		? ? ?
555 Romagosa Rius, José	553 labrad. ? ? ?	0	4,05		? ? ?
633 Romagosa Rosell, Juan	630 labrad. ? ? ?	0	4,73		? ? ?
632 Romagosa Rosell, Vicente	630 labrad. ? ? ?	0	4,73		? ? ?
284 Romagosa Viura, José	284 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
630 Rosell Costa, José	630 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
82 Rosell Llopart, Francisco	82 labrad. ? ? ?	54,02	54,02	306,80	? ? ?
176 Rosell Masana, José	176 labrad. ? ? ?	90,95	90,95	544	? ? ?
309 Rosell Roig, Salvador	309 labrad. ? ? ?	26,95	26,95	135	? ? ?
178 Rosell Rosell, Fco.	176 labrad. ? ? ?	0	90,95		? ? ?
1055 Rosell Torrens, Pedro	1053 labrad. ? ? ?	0	457,58		? ? ?
84 Rosell Valls, José	82 labrad. ? ? ?	0	54,02		? ? ?
373 Rovira Castellvi, Fco.	373 labrad. ? ? ?	4,73	4,73		? ? ?
463 Rovira Esteva, Juan	459 labrad. ? ? ?	0	30,23		? ? ?
958 Rovira Ferrer, Vidal	958 labrad. ? ? ?	4,02	4,02		? ? ?
523 Sabat Momany	523 labrad. ? ? ?	6,07	6,07		? ? ?
636 Sabat Ollé, Juan	636 labrad. ? ? ?	7,73	7,73		? ? ?
16 Sabat Pous, Jaime	16 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?
485 Sabat Rius, Genaro	485 labrad. ? ? ?	19,10	19,10	68,70	? ? ?
1141 Sabat Rosell, Pedro	1141 labrad. ? ? ?	25,50	25,50	147,80	? ? ?
1005 Sabaté Callades, Pedro	1005 labrad. ? ? ?	0	0		? ? ?

455	Salbans Batlle, Juan	455	jornal.	?	?	?	0	0	?	?	?
800	Salvador Borrás, Conrado	800	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
62	Sans Folch, Isidro	62	jornal.	?	?	?	0	0	?	?	?
525	Serra Ollé, Isidro	525	labrad.	?	?	?	4,03	4,03	?	?	?
527	Serra Vidal, Andrés	525	labrad.	?	?	?	0	4,03	?	?	?
445	Solá Carbó, José	443	labrad.	?	?	?	0	6,75	?	?	?
408	Solá Gana, José	408	labrad.	?	?	?	19,20	19,20	124,30	?	?
1110	Soler Carbó, Miguel	1110	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
810	Subirana Canals, José	808	labrad.	?	?	?	0	20,09	?	?	?
521	Tarrida Quinta, Fco.	521	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
152	Torell Quintana, Francisco	151	jornal.	?	?	?	0	4,05	?	?	?
831	Torné Gibert, Antonio	831	labrad.	?	?	?	4,73	4,73	?	?	?
140	Torné Llopert, Antonio	140	jornal.	?	?	?	0	0	?	?	?
509	Torné Llopert, Isidro	509	labrad.	?	?	?	49,79	49,79	?	?	?
946	Torné Mata, José	945	labrad.	?	?	?	0	22,13	?	?	?
945	Torné Roig, José	945	labrad.	?	?	?	22,13	22,13	?	?	?
488	Torrás Castells, Nemeccio	488	labrad.	?	?	?	4,73	4,73	?	?	?
718	Torrás Ollé, Andrés	714	labrad.	?	?	?	0	6,07	?	?	?
717	Torrás Ollé, Pedro	714	labrad.	?	?	?	0	6,07	?	?	?
25	Torrás Pascual, José	25	labrad.	?	?	?	18,70	18,70	55	?	?
398	Torrás Pujol, Arturo	396	labrad.	?	?	?	0	6,75	?	?	?
714	Torrás Rius, Ferriol	714	labrad.	?	?	?	6,07	6,07	?	?	?
396	Torrás Rius, José	396	labrad.	?	?	?	6,75	6,75	?	?	?
20	Tubau Jordana, José	20	jornal.	?	?	?	3,37	3,37	?	?	?
311	Tubella Sabaté, Camilo	309	labrad.	?	?	?	0	26,95	?	?	?
324	Tubella Solé, Antonio	324	jornal.	?	?	?	14,14	14,14	?	?	?
326	Tubella Torrens, Joaquín	324	jornal.	?	?	?	0	14,14	?	?	?
163	Ugá Vendrell, José	163	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
1152	Valls Armengol, Isidro	1152	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
54	Valls Armengol, Juan	54	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
43	Valls Canals, Antonio	43	labrad.	?	?	?	22,10	22,10	216,25	?	?
742	Valls Casas, Juan	742	labrad.	?	?	?	26,18	26,18	102,60	?	?
534	Valls Fernández, Juan	534	labrad.	?	?	?	4,43	4,43	6,81	?	?
747	Valls Juliá, José	747	labrad.	?	?	?	6,07	6,07	?	?	?
1123	Valls Juliá, Juan	1123	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
349	Valls Juncosas, José	346	jornal.	?	?	?	0	19,20	?	?	?
107	Valls Llopert, Luis	107	labrad.	?	?	?	38,40	38,40	152,90	?	?
1009	Valls March, José	1009	labrad.	?	?	?	4,05	4,05	?	?	?
732	Valls Ollé, Antonio	731	labrad.	?	?	?	9,36	23,40	5,60	?	?
743	Valls Ollé, Juan	742	labrad.	?	?	?	0	26,18	?	?	?
736	Valls Rius, José	734	labrad.	?	?	?	0	15,93	?	?	?
737	Valls Rius, José	737	labrad.	?	?	?	15,70	15,70	?	?	?
520	Valls Roca, José	520	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
996	Valls Sogas, Juan	995	labrad.	?	?	?	0	4,73	?	?	?
36	Valls Torrens, José	36	labrad.	?	?	?	28,55	28,55	212	?	?
734	Valls Vives, Jaime	734	labrad.	?	?	?	15,93	15,93	105	?	?
737	Valls Vives, José	737	labrad.	?	?	?	5,70	5,70	106,25	?	?
893	Varias Formosa, Jaime	891	labrad.	?	?	?	0	25,18	?	?	?
481	Ventura Expósito, Pablo	480	labrad.	?	?	?	0	24,30	?	?	?
41	Via Canals, Juan	40	labrad.	?	?	?	12,20	13,46	81,70	?	?
1013	Vidal Casadevall, José	1011	labrad.	?	?	?	0	4,05	?	?	?
1011	Vidal Durán, Luis	1011	labrad.	?	?	?	4,05	4,05	?	?	?
124	Vila Carreras, José	124	labrad.	?	?	?	0	0	?	?	?
13	Voltá Carbó, Jaime	13	labrad.	?	?	?	3,37	3,37	?	?	?
480	Voltá Civit, Pablo	480	labrad.	?	?	?	24,30	24,30	125	?	?
15	Voltá Guitart, Jaime	13	labrad.	?	?	?	0	3,37	?	?	?
322	Xaubet Salich, Vicente	322	jornal.	?	?	?	0	0	?	?	?

Federació de Rabassers de Catalunya (Martorell) (1908-1928). (S'indica amb un asterix -en la columna 2- els dirigents que formaren part de la Unió de Rabassaires).

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1135	Alemaný [Ramoneda], Antonio	Alemaný [Ramoneda], Antonio	Labr	Labr	9	9	170,74	170,74	923,72	923,72	Vi, Fr.	5,38
637	Alemaný [Santeugeni], Salvador	Alemaný Vives, Magin	Labr	Labr	10	9	3,74	49,72	209		Vi, Secà, Reg.	1,28
2272	Balagué [Ribas], Miguel	Balagué [Ribas], Miguel	Labr	Labr	10	10	0	0				
616	Barnadas Marcet, Luis	Barnadas Utesa(?), Agustín	Labr	Labr	11	9	0	25,39				
1628	Barquet Robert, Juan	Barquet Robert, Juan	Labr	Labr	10	10	15,91	15,91	114	114	Vi, Exm	,73
486	Bonells Tolosa, Jaime	Bonells Tolosa, Jaime	Prop	Prop	9	9	43,50	43,50	102	102	Vi, Exm	1,92
-	Brau [Canut], Salvador*	-	-	-	-	-	-	-	56	-	Fr, Exm	,73
1825	Butiñán [Casademunt], Martín	Butiñán [Casademunt], Martín	Jorn	Jorn	11	11	0	0				
2231	Campany Closa, Emilio	Campany Closa, Emilio	Labr	Labr	10	10	5,03	5,03				
1740	Casasayas [Enrich], José	Masana Serra, Miguel	Labr	Labr	11	9	0	126,83		610,72		
1907	Castells Peralta, Ginés	Castells Peralta, Ginés	Labr	Labr	9	9	65,09	65,09	63	63	No consta	-
1318	Colell Canut, Lorenzo*	Colell Pagés, Lorenzo	Labr	Labr	10	10	15,97	8,97	194	74,72	Vi, Fr.	1,59
1842	Colell Mas, José	Colell Mas, José	Labr	Labr	9	9	49,97	49,97	344	344	Vi, Fr, Ol, Exm	2,51
184	Colell Parellada, Antonio*	Colell Doménech, Ramón	Labr	Labr	11	9	0	54,69				
1039	Doménech [Casas], José	Doménech [Casas], José	Labr	Labr	9	9	108	108				
-	Doménech Sans, Feliu*	-	-	-	-	-	-	-				
1621	Esplugas Bosch, Enrique*	Esplugas Marginat, Juan	Labr	Labr	11	10	0	14,60				
1619	Esplugas Marginat, Juan	Esplugas Marginat, Juan	Labr	Labr	10	10	14,60	14,60				
1926	Figueras [Ribas], Juan	Figueras [Ribas], Juan	Labr	Labr	9	9	25,20	25,20	144	144	Vi	1,47
382	Marimón [Isart], Primitivo	Marimón [Isart], Primitivo	Labr	Labr	9	9	45,84	45,84	183	183	Vi, Fr, Exm	4,39
1929	Martí [Suñiol], José	Martí [Suñiol], José	Labr	Labr	10	10	7,49	7,49	63	63		
1904	Martrat Porta, Jaume ¹	Martrat Porta, Jaume	Labr	Labr	9	9	41,77	41,77				
679	Mas Puig, Juan	Mas Comaposada, Valentín	Labr	Labr	11	9	0	34,62	182		Vi, Fr, Ex, Reg	2,27
-	Masachs [Freixas], Antonio*	-	-	-	-	-	-	-	166	-	Vi	1,89
2204	Masachs Gómez, Medin*	Masachs Gómez, Medin	Jorn	Jorn	10	10	0	0				
1840	Maurí [Saurí], Emilio	Maurí [Saurí], Emilio	Labr	Labr	10	10	20,14	20,14	84	84	Vi, Exm	2,05
1228	Moragas Segarra, Ramon*	Canals Llosas, Vicente	Com	Jorn	9	11	57,60	0	94		Vi, Exm	1,46
1131	Munné Cuscó, Lorenzo*	Munné Cuscó, Lorenzo	Labr	Labr	11	11	5,86	5,86				
-	Mutiñán, Martí	-	-	-	-	-	-	-				
-	Pallissa Piñol, José*	-	-	-	-	-	-	-				
1015	Parera [Roig], Antonio	Parera [Roig], Antonio	Com	Com	9	9	91,79	91,79	216	216	Vi, Fr, Regadi	,62
-	Pascual, Bartolomé	-	-	-	-	-	-	-				
1831	Peralta Llopart, Arturo*	Peralta Llopart, Arturo	Labr	Labr	10	10	11,98	11,98	165	165	Vi, Bosc	1,63
1822	Peralta Llopart, Pedro	Peralta Llopart, Pedro	Labr	Labr	10	10	0	0				
2288	Riera Claramunt, Francisco*	Riera Cuscó, Antonio	Labr	Labr	11	9	0	31,30		125		
-	Rifé [Montllot], José	-	-	-	-	-	-	-				
361	Roca Roqué, José*	Roca Roqué, José	Labr	Labr	10	10	24,62	24,62	114	114	Vi, Bosc	2,04
253	Roig Solías, José	Roig Solías, José	Labr	Labr	10	10	0	0				
1285	Sabat Guilera, Joaquín	Sabat Guilera, Joaquín	Labr	Labr	9	9	45,16	45,16	235	235		
665	Subirana Marimón, Jaime	Subirana Marimón, Jaime	Labr	Labr	10	10	21,68	21,68				
-	Terres Cortadella, Leandro*	-	-	-	-	-	-	-	138	-	Vi, Fr.	2,02
27	Tobella Terres, Juan*	Sans Martí, José	Alba	Labr	11	11	0	9,08				
428	Trullas Marimón, Baldomero*	Marimón Mas, Aurelia	Labr	-	11	9	0	29,49	12		Regadu, Secà	,13
1749	Valls Vidal, Fco.	Valls Vidal, Fco.	Prop	Prop	9	9	270,88	270,88	180	180	Vi, Reg, Secà	1,40
1064	Ventura [Domenech], Sebastián	Ventura Roca, Juan	Labr	Labr	9	10	26,60	13,67				
272	Vila Comas, Miguel	Vila Comas, Miguel	Labr	Labr	10	10	19,65	19,65				
2006	Vives Masachs, Benito*	Vives Simó, José	Labr	Labr	10	11	23,55	0	163		Vi, Oliv.	1,47

¹ Tot i haver estat el primer president de la Unió de Rabassaires, durant el 1922, no té asterix perquè el 1923 abandonà tant aquesta Federació de Rabassers com la Unió de Rabassaires.

Sant Feliu de Llobregat (Societat d'Obrers Agricultors i Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat -federada a la Unió de Rabassaires-) (1913-1925). En la darrera columna -sense número- s'indica a quina de les dues societats va pertànyer (*Obr*, en el cas de la primera; *Rab*, en el cas de la segona; i *O/R*, en el cas que hagués pertangut a ambdues).

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	
1658	Padró1914	Alcmá [Badosa], Lorenzo	Labr.	Labr.	10	10	10,74	10,74	27,47	27,47	Vinya	,61	Obr
2215	Padró1919	Alcmá [Condeminas], Diego	Labr.	Labr.	10	10	0	0	88,55	88,55	Vinya	2,14	Obr
1621	Padró1919	Amat [Casanovas], José	Amat Durán, Juan	Labr.	Labr.	11	11	0	0				Rab
1618	Padró1919	Amat [Durán], Juan	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
640	Padró1919	Arau, Juan	Niqué Amigó, Antonio	Labr.	Labr.	11	11	0	0				Obr
990	Padró1919	Badet [Avinaja], Manuel	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
1848	Padró1919	Balsells [Carceray], Ant.	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
2313	Padró1919	Campos [Remacha], Fermín	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
-	No trobat	Carichio Gualto, Juan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
2083	Padró1919	Castaño Iglesias, Miguel	Castaño Bernardos, Bernar.	Jorn.	Capataz	11	10	0	0				Rab
-	No trobat	Castells, Martí	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
1078	Padró1924	Centellas Folch, José	Centellas Márquez, José	Jorn.	Jorn.	-	11	-	0	0			Rab
887	Padró1914	Claramunt [Ribas], Juan	Claramunt Torné, Isidro	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0				Obr
?	Padró1914	Codinachs Roca, Pedro	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
2529	Padró1919	Colet [Figueras], Antonio	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
2531	Padró1919	Colet [Figueras], Juan	Colet Figueras, Antonio	Labr.	Labr.	11	11	0	0				Obr
2019	Padró1919	Cortés [Tous], Antonio	Bigas Serralbós, Esteban	Labr.	Labr.	11	10	0	0				Obr
38	Padró1919	Cortés Amigó, Pedro	Cortés Amigó, Juan	Labr.	Labr.	11	11	0	0				Rab
1123	Padró1919	Cusó [Majó], Salvador	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1570	Padró1919	Domingo [Torrent], Magín	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Rab
760	Padró1919	Escocet [Canals], Miguel	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1118	Padró1919	Ferzan [Aymerich], Pablo	Ferrán Colet, Isidro	Jorn.	Labr.	11	10	0	14				Obr
256	Padró1919	Figueras [Güell], Flor.	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
41	Padró1919	Figueras [Virgili], Ramon	Figueras Farrés, Juan	Labr.	Labr.	11	11	0	0				Obr
660	Padró1919	Figueras [Virgili], Ros.	Ros Clusellas, José	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0				Obr
142	Cens 1909	Figueras Güell, Juan	Labr.	Labr.	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
911	Padró1924	Francés [Jordi], Pablo	Jorn.	Jorn.	10	10	0	0					O/R
1020	Padró1919	Gelavert [Mestres], Felipe	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
2042	Padró1919	Ginesta [Olivella], Arturo	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1210	Padró1919	Grané [Amat], José	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
-	No trobat	Grimau, Mariano	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Rab
2281	Padró1919	Güell [Durán], Rosendo	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1036	Padró1919	Ibáñez [Montoliu], Manuel	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					O/R
36	Padró1914	Juliá [Casas], José	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
773	Padró1919	Lladó [Font], Lorenzo	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
85	Padró1919	Margarit [Batlle], Pedro	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
2310	Padró1919	Mariné [Baduell], José	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1133	Padró1919	Marsá [Amigó], Jaime	Labr.	Labr.	10	10	16	16					Obr
370	Padró1919	Martí [Mayol], Salvador	Martí Majó, Carlos	Labr.	Labr.	11	10	0	14				Obr
586	Padró1919	Mas [Fujol], José	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
1907	Padró1919	Matas [Ripoll], Antonio	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
928	Padró1924	Miquel [Figueras], Ant.	Miquel Fortuny, Juan	Labr.	Labr.	11	10	0	0				Obr
481	Padró1919	Miquel [Ibáñez], José	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
361	Padró1919	Molins Estapé, José	Labr.	Labr.	9	9	28	28					Rab
987	Padró1919	Obiols [Xarau], Pablo	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
252	Cens 1909	Ollé [Coll], Jacinto	Labr.	Labr.	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
-	No trobat	Oriol, Jaime	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
163	Cens 1909	Pagès [Durán], Lorenzo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
-	No trobat	Pallejá, Emerio	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
1813	Padró1919	Pañella Salom, Remigio	Labr.	Labr.	11	11	0	0					O/R
1536	Padró1919	Plana [Ráfuls], Plácido	Plana Ráfuls, Juan	Labr.	Labr.	11	11	0	0				Obr
391	Padró1919	Planas Aragay, José	Planas Padró, Pedro	Labr.	Labr.	11	10	0	14				Rab
118	Padró1919	Remisa [Durán], José	Remisa Vendrell, Antonio	Jorn.	Labr.	11	11	0	0				Obr
1525	Padró1919	Reynés [Doménech], Juan	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1483	Padró1919	Roca [Salom], Juan	Roca Guiu, Ramón	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0				Obr
2222	Padró1919	Romagosa [Sans], Juan	Labr.	Labr.	10	10	21,33	21,33	84	84	Vinya	1,10	Obr
872	Padró1919	Sabanés [Nicolau], José	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					Obr
-	No trobat	Sabater, José	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Obr
872	Padró1919	Saladrigas [Remisa], Ant.	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1970	Padró1919	Saladrigas Remich, José	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
281	Padró1919	Tarrés [Ripoll], José	Labr.	Labr.	11	11	0	0					Obr
1556	Padró1919	Urpí Farigola, Juan	Jorn.	Jorn.	11	11	0	0					O/R
2388	Padró1919	Xarau [Cortés], Jaime	carrerocarrerol	11	0	0							Obr

Societat de Rabassaires de Sant Llorenç d'Hortons (1923-1926)

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
?	Carreras Boltà, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Esteve Carreras, Antonio	?	?	?	?	?	?	?				
?	Esteve Mata, Sebastián	?	?	?	?	?	?	?				
?	Esteve Miquel, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Esteve Miquel, Juan	?	?	?	?	?	?	?				
?	Esteve Rovira, Juan	?	?	?	?	?	?	?				
?	Ferrer, Joaquín	?	?	?	?	?	?	?				
?	Figuerras Carreras, Lorenzo	?	?	?	?	?	?	?	204,68		-	-
?	Gramunt, Arturo	?	?	?	?	?	?	?				
?	Isart Miquel, Salvador	?	?	?	?	?	?	?				
?	Juliá, Estanislao	?	?	?	?	?	?	?				
?	Juliá [Valls], José	?	?	?	?	?	?	?	29,69		Cereal	,30
?	Mas, Jaime	?	?	?	?	?	?	?				
?	Montserrat [Estruch], José	?	?	?	?	?	?	?	128,13		Vi,Reg,Bosc	1,53
?	Pujadas, Lorenzo	?	?	?	?	?	?	?				
?	Torrens, Francisco	?	?	?	?	?	?	?				
?	Torres, Magín	?	?	?	?	?	?	?				
?	Valls [Torras], Antonio	?	?	?	?	?	?	?	137,50		-	-

Societat de Rabassaires de Sant Sadumí d'Anoia (1921-1923)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1367	Batlle Piqué, Antonio	Piqué Ráfols, Rosa	Labr ?	11	9	0	45,71	130,30	130,30	Vinya	?	
1370	Boltà Rosell, José		Labr ?	10	10	7,79	7,79					
740	Carbó Mas, Benito	Mas Cabeza, Juan	Labr ?	11	10	0	10,29			2,50	Cereal	?
-	Carbó, Renato	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1131	Coral Guilera, Antonio		Labr ?	10	10	1,61	1,61					
1309	Esteve Salvat, Juan		Labr ?	10	10	10,01	10,01					
433	Fozmosa Gibert, Jaime		Labr ?	9	9	27,28	27,28					
1584	Gibert Carbó, Jaime	Gibert Almirall, Pedro	Labr ?	11	10	0	0					
1461	Mateo Carbó, José	Mateo Sardá, Saturnino	Labr ?	11	10	0	8,25					
885	Moliner Salvador, Manuel	Salvador Moliner, Juana	Jorn ?	11	10	0	0					
1267	Montserrat Poch, Fco.		Labr ?	10	10	7,09	7,09					
-	Mora, José	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
107	Pujadas Frigols, Pablo		Labr ?	9	9	30	30					
1364	Raventós Casanovas, José	Amat Casas, Pedro	Labr ?	11	10	0	8,83					
715	Rosell Font, Jaime	Font Pallerols, Emilia	Labr ?	11	10	0	10,67					
980	Vallès Ros, Emilio	Vallès Gras, Saturnino	Labr ?	11	10	0	10,64					
518	Varias Suñé, Simón	Suñé Casanovas, Madrona	Labr ?	11	10	0	12,44					

Subirats (Societat de Rabassaires de Sant Pau d'Ordal i Societat de Rabassaires de Subirats -Torrerromona-) (1923-1929).

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10	11	12	13
?	Arnau [Arrufat], Juan	?	?	?	?	?	?	?	59,25	?	Vinya	2,10
?	Arnau [Montserrat], Juan	?	?	?	?	?	?	?	,51	?	Cereal	,20
?	Baqués Durán, Pablo	?	?	?	?	?	?	?				
?	Castellví, Jaime	?	?	?	?	?	?	?				
?	Catà, Jaime	?	?	?	?	?	?	?				
?	Compte, Pedro	?	?	?	?	?	?	?				
?	Cusiné, Pedro	?	?	?	?	?	?	?				
?	Durán Alemany, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Duran, Joaquín	?	?	?	?	?	?	?				
?	Duran, Marcelino	?	?	?	?	?	?	?				
?	Esteve Massana, Félix	?	?	?	?	?	?	?				
?	Massana [Carbó], Pablo	?	?	?	?	?	?	?	44	?	Vinya	1,22
?	Massana Vendrell, Félix	?	?	?	?	?	?	?	50	?	Vinya-Cereal	,90
?	Massana, Esteban	?	?	?	?	?	?	?				
?	Montserrat Guilera, Isidro	?	?	?	?	?	?	?	25	?	vinya	,99
?	Olivella, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Farrellada, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Pujó, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Rafecas Agramunt, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Ráfols, Francisco	?	?	?	?	?	?	?				
?	Raventós, José	?	?	?	?	?	?	?				
?	Sabaté Rovira, Pedro	?	?	?	?	?	?	?	?	?	Vi,cer,bo,er	5,10
?	Sardá Solà, Esteban	?	?	?	?	?	?	?				
?	Solà, Juan	?	?	?	?	?	?	?				
?	Solà, Miguel	?	?	?	?	?	?	?				
?	Trafa, Mateo	?	?	?	?	?	?	?				
?	Vendrell Vendrell, Eudaldo	?	?	?	?	?	?	?				

Societat de Rabassaires de Font-rubí (1919)⁵

N. soci ⁴	N. Amill ⁷	Vi-es ⁸	Cereals	Erm	Vi-ca ⁹	Vi-bosc ¹⁰	Bosc	Regadiu	Total	àrea en propietat
1	19	,4896			,3264				1,3056	
3	102	,8016							,8016	
11	33	,3468				1.6116			1,9584	
16	185	,3468							,3468	
21	6	,8361	,2448	,1632					1,2441	
25	223		,3468						,3468	
28	201		,0612						,0612	
30	22							?		
31	176							?		
32	44			,0612	,1836				,2448	
39	66	2,9172							2,9172	
43	134		,3468						,3468	
47	221	1,6524	,2448	,9636	1,1628				3,7536	
50	225		,6120						,6120	
51	100	,3264							,3264	
53	88	,1836							,1836	
56	195		,6732						,6732	
63	40	,4896	,9792	,4688	1.4688		1.4896		4,8960	
64	145	,5304	,4284						,9588	
65	21				,4896				,4896	
67	89	,3468							,3468	
68	243		,8568	,1632					1,0200	
80	227	,3468						,0408	,3876	
87	249	1,0812	,7344	,4896					2,3052	
90	197		,3060						,3060	
91	266		,6528						,6528	
94	80		,4284	,0408					,4692	
96	101	,3468							,3468	
98	113		,3672						,3672	
102	240	1,9788	,1428	,5508					2,6724	
105	10				,4896				,4896	
106	148					2,4480			2,4480	
109	31		,7956						,7956	
111	170							?		
117	86	,2652	,3672						,6324	
123	159		,8016						,8016	
125	50		,4080						,4080	
134	228	,4896			,1224				,6120	
134	241				,4284				,4284	
138	87	,9180	,4080	,2448	,0816				1,6524	
141	35	1,9116		,5616					3,5908	
142	206	,5936							,6936	
145	20	,3468							,3468	
146	199	,4692		2,8968					3,3660	
153	258	,8568	,6324	,7548					2,2440	
154	210	,4896	,4896				,3670		1,8360	
155	242	,8568	1,3668						2,2236	
159	95	,6324							,6324	
166	26		,7548						,7548	
167	123	,0408	1,4280	,1224					1,5912	
168	72	2,1004	1,3463		,6324				6,0996	
171	8	,8772							,8772	
171	18							?		
179	198	,4896	,3072	,3672					1,2240	
180	226	,2040							,2040	
183	224	,6120							,6120	
183	90		,1020						,1020	
105								?		

⁵ Tal com s'ha dit més amunt, en aquest quadre sols apareixen els socis rabassaires que el 1919 cultivaven algun tros de terra en propietat: 58 associats dels 229 en total de registrats.

⁶ Nombre de soci segons el Llibre de registre de socis de la Societat de Rabassaires de Font-rubí.

⁷ Nombre que té a l'amillament de 1919.

⁸ Vinya espessa

⁹ Vinya campa.

¹⁰ Vinya i bosc.

APÈNDIX 2

Les organitzacions de treballadors agrícoles a Catalunya (1870-1933) (en relació amb els mapes 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6 i 1.7).

Província de Barcelona

Baix Llobregat

250 Abrera			UR1925	UR1933
294 Begues				UR1933
291 Cervelló		FTARE		UR1933
291 Cervelló (Palma de Cervelló, La)			UR1925	UR1933
209 Collbató				UR1933
287 Corbera del Llobregat (de Baix)	UTC			UR1933
287 Corbera del Llobregat (de Dalt)		LVRC		UR1933
304 Cornellà del Llobregat				UR1933
210 Esparraguera	UTC		FNOAE	
285 Martorell	UTC	LVRC	UR1925	UR1933
289 Molins de Rei	UTC	LVRC	UR1925	UR1933
211 Olesa de Montserrat	UTC			UR1933
290 Pallejà	UTC			UR1933
288 Papiol, El	UTC	LVRC		
298 Prat del Llobregat, El	UTC		UR1925	UR1933
286 Sant Andreu de la B.	UTC		FNOAE	
299 Sant Boi del Llobregat	UTC			
300 Sant Climent del Llobregat	UTC		UR1925	UR1933
251 Sant Esteve Sesrovires				UR1933
308 Sant Feliu del Llobregat			UR1925	UR1933
303 Sant Joan Despí	UTC	LVRC	FNOAE	UR1925
292 Sant Vicenç dels Horts	UTC		FNOAE	UR1933
302 Santa Coloma de Cervelló	UTC			UR1933
301 Torrelles del Llobregat				UR1933
293 Vallirana	UTC			UR1933

Vallès Occidental

193 Barberà del Vallès				UR1933
191 Castellar del V (S. Feliu Racó)			UR1925	
191 Castellar del Vallès		LVRC	UR1925	UR1933
199 Castellbisbal	UTC		UR1925	UR1933
195 Cerdanyola				UR1933
109 Matadepera		LVRC	FTARE	UR1933
177 Montcada i Reixac				UR1933
204 Rellinàs				UR1933
194 Ripollet		LVRC		UR1933
198 Rubí	UTC	LVRC	UR1925	UR1933
192 Sabadell	UTC	LVRC	UR1925	UR1933
192 Sabadell (Creu Alta de Sabadell)				UR1933
196 Sant Cugat del Vallès	UTC		FTARE	UR1925
110 Sant Llorenç Savall				UR1933
197 Sant Quirze del Vallès			UR1925	UR1933
181 Santa Perpètua de Mogoda			FTARE	UR1933
190 Sentmenat				UR1933
201 Terrassa			UR1925	UR1933
201 Terrassa (S. Pere)	UTC	LVRC		UR1933
200 Ullastrell		LVRC	UR1925	UR1933
203 Vacarisses		LVRC		UR1933
202 Viladecavalls		LVRC	UR1925	UR1933

Anoia

212 Bruc, El		LVRC		
212 Bruc, El (Bruc del Mig)				UR1933
245 Cabrera d'Igualada				UR1933
221 Calaf				UR1933
244 Capellades				UR1933
239 Carme	UTC		FTARE	UR1933
241 Castellolí				UR1933
227 Copons				UR1933
248 Hostalets de Pierola, Els				UR1933
226 Jorba				UR1933
236 Llacuna, La				UR1933
249 Masquefa	UTC	LVRC	FTARE	UR1925

224	Montmaneu				UR1933
230	Odena		FTARE		UR1933
237	Orpi				UR1933
247	Piera	LVRC	FTARE	UR1925	UR1933
247	Piera (Can Canals)		FTARE		
247	Piera (S. Jaume Sesoliveres)			UR1925	UR1933
242	Pobla de Claramunt, La				UR1933
228	Prats del Rei, Els				UR1933
233	Sant Martí de Tous				UR1933
235	Santa Maria de Miralles				UR1933
246	Vallbona d'Anoia				UR1933
240	Vilanova del Camí				UR1933

Alt Penedès

281	Avinyonet (Les Gunyoles)		FTARE	UR1925	
281	Avinyonet del Penedès		FTARE		UR1933
264	Cabanyes del Penedès, Les	UTC	FTARE		UR1933
261	Castellví de la Marca		FTARE		UR1933
257	Font-rubi				UR1933
283	Gelida	LVRC	FTARE	UR1925	UR1933
270	Granada, La	UTC	FTARE		UR1933
238	Mediona				UR1933
238	Mediona (S. Joan de Mediona)		FTARE		UR1933
279	Olèrdola				UR1933
279	Olèrdola (Moja)		FTARE		
279	Olèrdola (Plana Rodona, La)		FTARE		
279	Olèrdola (S. Jaume de Moja)		FTARE		UR1933
279	Olèrdola (Sant Pere Molanta)		FTARE		UR1933
263	Pacs				UR1933
260	Pla del Penedès	UTC	FTARE		UR1933
258	Pontons				UR1933
265	Puigdàlber		FTARE		UR1933
269	Sant Cugat Sesgarrigues		FTARE		UR1933
252	Sant Llorenç d'Hortons	UTC		UR1925	UR1933
252	Sant Llorenç d'Hortons (Beguda Alta)			UR1925	UR1933
260	Sant Martí Sarroca		FTARE	UR1925	UR1933
255	Sant Pere de Riudebitlles		FTARE		UR1933
256	Sant Quintí de Mediona				UR1933
253	Sant Sadurní d'Anoia	UTC LVRC	FTARE	UR1925	UR1933
267	Santa Fe del Penedès		FTARE		UR1933
272	Santa Margarida i M (La Bleda)		FTARE		UR1933
272	Santa Margarida i M. (Monjos, els)		FTARE	UR1925	UR1933
272	Santa Margarida i.. (S ^a Margari.)		FTARE		
272	Santa Margirada i M (La Ràpita)				UR1933
268	Subirats	UTC	FTARE	UR1925	UR1933
268	Subirats (Cantallops)		FTARE		
268	Subirats (Lavern)	UTC	FTARE	UR1925	UR1933
268	Subirats (Ordal)		FTARE		UR1933
268	Subirats (S. Pau d'Ordal)	UTC	FTARE	UR1925	UR1933
254	Torrelavit (Terrassola)	UTC LVRC			
254	Torrelavit				UR1933
259	Torrelles de Foix				UR1933
259	Torrelles de Foix (Cuscunà)				UR1933
271	Vilafranca del Penedès	UTC	FTARE	UR1925	UR1933
262	Vilobi del Penedès		FTARE		UR1933

Garraf

278	Canyelles		FTARE		UR1933
273	Castellet i la G (Les Masuques)		FTARE		
273	Castellet i la Gornal		FTARE		UR1933
273	Castellet i la G (Clariana de C)		FTARE		UR1933
273	Castellet i la Gornal (Gornal)		FTARE		
273	Castellet i la Gornal (Torrelletes)				UR1933
274	Cubelles		FTARE		UR1933
282	Olesa de Bonesvalls		FTARE		UR1933
277	Sant Pere de Ribes		FTARE		UR1933
276	Sitges		FTARE		
275	Vilanova i la Geltrú	UTC	FTARE	FNOAE UR1925	UR1933

Barcelonès

174	Badalona	UTC		FNOAE UR1925	UR1933
309	Barcelona			FNOAE	
309	Barcelona (Horta)	UTC			

309 Barcelona (Les Corts)	UTC		
309 Barcelona (S.Andreu P)	UTC		
309 Barcelona (S.Marti P)	UTC		
309 Barcelona (Sant Andreu Palomar)		FNOAE	
309 Barcelona (Sants)	UTC		
309 Barcelona (Sarrià)	UTC		
306 Esplugues	UTC	FNOAE	
305 Hospitalet del Llobregat, l'	UTC	FNOAE	
307 Sant Just Desvern	UTC	FNOAE	
176 Santa Coloma de Gramanet			UR1925 UR1933
Maresme			
171 Alella	UTC		UR1933
145 Arenys de Munt		UR1925	
152 Argentona	UTC		UR1933
142 Canet de Mar		UR1925	UR1933
135 Malgrat	UTC	UR1925	UR1933
151 Mataró	UTC	FNOAE	UR1933
160 Orrius			UR1933
165 Premià de Dalt			UR1933
139 Sant Pol			UR1933
168 Teià	UTC	UR1925	UR1933
173 Tiana		UR1925	UR1933
133 Tordera			UR1933
Vallès Oriental			
156 Ametlla del Vallès, L'			UR1933
114 Caldes de Montbui			UR1933
112 Castellterçol			UR1933
122 Garriga, La			UR1933
158 Granollers			UR1933
178 Llagosta, La			UR1933
185 Lliçà de Vall			UR1933
179 Martorelles		UR1925	
182 Mollet del Vallès		UR1925	UR1933
170 Montornès del Vallès		UR1925	UR1933
184 Parets del Vallès			UR1933
187 Santa Eulàlia de Ronsana			UR1933
Bages			
216 Aguilar de Segarra			UR1933
103 Artés			UR1933
83 Avinyó (Horta d'Avinyó)			UR1933
87 Balsareny			UR1933
104 Calders			UR1933
98 Callús			UR1933
93 Cardona			UR1933
206 Castellbell i el Vilar			UR1933
206 Castellbell i el Vilar(S. Cristófor)			UR1933
213 Castellgalí			UR1933
96 Fonollosa			UR1933
96 Fonollosa (Fals)		UR1925	UR1933
101 Manresa		UR1925	UR1933
101 Manresa (Guix)			UR1933
82 Moià			UR1933
207 Monistrol de Calders			UR1933
105 Navarcles			UR1933
88 Navàs			UR1933
106 Pont de Vilomara (Rocafort de Bages)			UR1933
106 Pont de Vilomara, El			UR1933
214 Rajadell		UR1925	UR1933
86 Sallent			UR1933
84 Sant Feliu Sasserra			UR1933
102 Sant Fruitós del Bages			UR1933
97 Sant Joan de Vilatorrada			UR1933
94 Sant Mateu de Bages			UR1933
215 Sant Salvador de Guardiola		UR1925	UR1933
205 Sant Vicenç de Castellet		UR1925	UR1933
80 Santa Maria d'Oló			UR1933
100 Santpedor	UTC		UR1933
95 Súria			UR1933

Berguedà

19	Avià		UR1933
23	Berga		UR1933
27	Borredà		UR1933
20	Casserres		UR1933
21	Gironella		UR1933
22	Olvan		UR1933
89	Puigreig		UR1933

Osona

51	Manlleu	UTC	
32	Prats de Lluçanès		UR1933
53	Santa Maria del Corcó	UTC	
47	Torelló	UTC	
43	Vic	UTC	

Província de Tarragona

Alt Camp

22	Aiguamúrcia		UR1933
22	Aiguamúrcia (Les Pobles)		UR1933
22	Aiguamúrcia (Stes Creus)		UR1933
81	Alcover		UR1933
27	Alió	FNOAE	
29	Bràfim	FTARE FNOAE	UR1933
17	Cabra del Camp	FTARE FNOAE	UR1933
32	Masllorenç		UR1933
35	Nulles	FNOAE	UR1933
24	Pla de Santa Maria	FTARE FNOAE	
21	Pont d'Armentera, el	FTARE	UR1933
28	Puigpelat	FNOAE	UR1933
31	Rodonyà	FTARE	UR1933
34	Vallmoll	FNOAE	
26	Valls	UTC FTARE FNOAE	UR1933
26	Valls (Picamoixons)	FTARE FNOAE	
25	Vila-rodona	FTARE	UR1933
36	Vilabella	FNOAE	

Baix Penedès

62	Albinyana		UR1933
62	Albinyana (Les Peces)	FTARE	UR1933
61	Arbóç, l'	FTARE FNOAE	UR1933
60	Banyeres	FTARE	
64	Bellvei	FTARE FNOAE	UR1933
58	Bisbal del Penedès, La	FTARE	UR1933
67	Calafell	FTARE	UR1933
59	Llorenç del Penedès	FTARE	UR1933
56	Montmeil (Juncosa de Montmeil)		UR1933
57	Sant Jaume dels Domenys	FTARE	
57	Sant Jaume dels Domenys (Lleger)	FTARE	UR1933
57	Sant Jaume dels Domenys (Papiolet)		UR1933
74	Sant Vicenç de Calders	FTARE	
63	Santa Oliva	FTARE	
66	Vendrell, el	UTC FTARE FNOAE	UR1933

Tarragonès

65	Bonastre		UR1933
45	Catllar, El	FTARE	UR1933
70	Creixell	FTARE	UR1933
40	Garidells, els	FNOAE	
48	Morell, El	FTARE FNOAE	UR1933
44	Nou de Gaià, La		UR1933
51	Pallaresos		UR1933
69	Pobla de Montornès	FTARE	UR1933
71	Roda de Barà	FTARE	UR1933
37	Salomó		UR1933
41	Secuita, La		UR1933
53	Tarragona	UTC	UR1933
73	Torredembarra	FTARE	UR1933
54	Vila-seca	FTARE FNOAE	

47 Vilallonga del Camp		FTARE		UR1933
Conca de Barberà				
20 Barberà de la Conca		FTARE		
13 Blancafort				UR1933
18 Espluga de Francolí, l'		FTARE	FNOAE	
18 Espluga del Francolí, l'				
76 Montblanc		FTARE		
19 Pira		FTARE		UR1933
11 Rocafort de Queralt		FTARE		UR1933
1 Santa Coloma de Queralt		FTARE		
15 Solivella			FNOAE	
75 Vimodí		FTARE	FNOAE	
Baix Camp				
98 Aleixar'l			FNOAE	
97 Alforja			FNOAE	
103 Montroig del Camp			FNOAE	
101 Reus	UTC		FNOAE	
110 Riudecols			FNOAE	
83 Selva del Camp, la			FNOAE	UR1933
Priorat				
92 Cornudella		FTARE		
134 Guiamets, els			FNOAE	
131 Marçà			FNOAE	
91 Ulldemolins			FNOAE	
Ribera d'Ebre				
150 Benissanet				UR1933
144 Riba-roja d'Ebre			FNOAE	
154 Tivissa (Serra d'Almos, la)			FNOAE	
154 Tivissa			FNOAE	
Terra Alta				
149 Corbera d'Ebre				UR1933
161 Gandesa				UR1933
169 Horta de Sant Joan, L'	UTC			
Baix Ebre				
173 Tortosa			FNOAE	
Província de Lleida				
Segarra				
155 Guissona				UR1933
Segrià				
315 Llardecans	UTC			
Urgell				
238 Verdú		FTARE		
Província de Girona				
Alt Empordà				

440

92 Espolla
101 Llança
108 Vilajuïga

UR1933
UR1933
UR1933

Baix Empordà

182 Palafrugell UTC
188 Sant Feliu de Guíxols UTC

Garrotxa

49 Olot UTC

Gironès

192 Cassà de la Selva UTC

Pla de l'Estany

69 Banyoles UTC

Ripollès

23 Ripoll UTC

Selva

240 Anglès
222 Blanes
230 Santa Coloma de Farnés

UR1933
UR1933
UR1933

Abreujaments

UTC: Unió de Treballadors del Camp a Catalunya (1872-1874)
LVRC: Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (1882-1883)
FTARE: Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (1893-1896)
FNOAE: Federació Nacional d'Obrers Agrícoles d'Espanya (1913-1918)
UR1925: La Unió de Rabassaires el 1925
UR1933: La Unió de Rabassaires el 1933

APÈNDIX 3

Cellers i fassines cooperatives a Catalunya (1900-1930).

Població	Com. Any de Fundació ¹
Aiguamúrcia (Santes Creus)	ACA 1921
Aiguamúrcia	ACA 1920
Albatàrrec	SGR (1919)
Albí, l'	GAR 1920
Alcarràs	SGR (1919)
Alella	MAR 1906
Alió	ACA 1911
Arbeca	GAR 1920
Arbeca	GAR 1920
Arbós, l'	BPE (1922)
Artés	BAG (1923)
Balaguer	NOG 1919
Banyeres	BPE 1919
Barbarà de la Conca	CBA 1901
Barberà de la Conca	CBA 1919
Bellmunt del Priorat	PRI (1923)
Blancafort	CBA 1911
Bot	TAL 1920
Cabanyes, Les	APE 1921
Cabra del Camp	ACA 1912
Cabra del Camp	ACA 1920
Cambrils	BCA (1922)
Cambrils	BCA 1914
Campmany	AEM (1924)
Castellbisbal	VOC 1913
Cornudella	PRI 1919
Espluga del Francolí	CBA 1912
Espolla	AEM 1906
Falset	PRI (1924)
Falset	PRI 1919
Gandesa	TAL 1919
Garriguella	AEM 1915
Granada, La	APE 1921
Gratallops	PRI 1917
Guiamets, Els	PRI (1919)
Igualada	ANO 1922
Igualada	ANO (1908)
Llorenç del Penedès	BPE 1920
Marçà	PRI 1912
Martorell	BLL 1917
Masroig	PRI (1924)
Moià	BAG (1924)
Mont-roig del Camp	BCA (1925)
Montblanc	CBA 1919
Montblanc	CBA 1922
Morell	TAR (1930)
Navarcles	BAG 1923
Nulles	ACA 1920
Odena	ANO (1909)
Olèrdola (Moja)	APE 1921
Palau d'Anglesola	PUR 1919
Palau-savardera	AEM (1920)
Piera	ANO (1919)
Pinell de Brai	TAL 1921
Pira	CBA 1920
Pla de Santa Maria	ACA 1913
Pla del Penedès	APE (1920)
Pla del Penedès, El	APE 190?
Polinyà	VOC (1922)
Porrera	PRI (1919)
Ripollet	VOC 1920
Rocafort de Queralt	CBA 1918
Rocafort (Pont Vilomara)	BAG (1923)
Rubí	VOC (1920)
Sabadell	VOC 1920
Sant Cugat del Vallès	VOC 1922

¹ Entre parèntesi figura el primer any que tinc constància de l'existència del celler o fassina.

Sant Fruitós del Bages	BAG (1924)
Sant Jaume dels Domenys	BPE (1922)
Sant Martí de Tous	ANO (1923-25)
Santpedor	BAG 1923
Sarral	CBA 1912
Sarral	CBA 1914
Selva del Camp	BCA (1924)
Solivella	CBA (1924)
Terrassa	VOC (1920)
Torrelavit	APE (1922)
Valls	ACA (1911)
Valls	ACA 1920
Vendrell, El	BPE 1911
Vila-rodona	ACA 1919
Vila-seca	TAR (1919)
Vilajuïga	AEM 1922
Vilanova i la Geltrú	GAF (1919)
Vilavert	CBA (1920)
Vilella Baixa	FRI (1924)
Vinaixa	GAR (1921)

Fonts:

Bibliogràfiques: CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe de l'oposició* (vol IV)...; CELADA, Rafael: *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu...*; GAVALDÀ TORRENTS, Antoni: *L'associacionisme agrari...*; LIGA ECONÓMICA: *Memoria y breves notas sobre Igualada y su riqueza. Ejercicio 1926-1927*, Igualada, 1928; MANCOMUNITAT DE CATALUNYA: *Crònica Oficial* (1920-1921); MANCOMUNITAT DE CATALUNYA: *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, vol. I, II i III, Barcelona, 1923; MANCOMUNITÉ DE CATALOGNE: *Les Syndicats Agricoles de Catalogne à l'Exposition de la Cooperation et Oeuvres Sociales de Gand*, Barcelona, 1924; MARTINELL, Cèsar: *Construccions agràries de l'arquitecte Cèsar Martinell*, Barcelona, juliol de 1923; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España...*(1927); CAMPLONCH ROMEU, Isidro: *Cellers Cooperatius de producció i venda*, Barcelona, 1917.

Hemerogràfiques: *Agricultura* (1918-1930); *La Llar* (1920-1923); *El Popular* (Vilafraça) (1919); *Revista de la Càmera Agrícola Oficial del Bajo Llobregat* (1909); *RIACSI* (1925).

Arxivístiques: "Inventari del fons dels Serveis Tècnics d'Agricultura" a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

APÈNDIX 4

*Sindicats agrícoles afiliats a la Federació Sindical Agrària de Girona
el 1922.*

Població	Com	Any fund.	Socis 1918	Socis 1927	Ingrés a la FSA
Amer	SEL	1913	150	180	1918
Anglès	SEL	1913	103	80	1918
Argelaguer	GAX	1922		21	1922
Armentera, L'	AEM	1920		30	1920
Banyoles	PES	1907	?	1699	1918
Besalú	GAX	1912	84	110	1918
Bisbal, La	BEM	1918		290	1918
Blanes	SEL	1907	140	117	1918
Bordils	GIR	1913	248	115	1918
Caldes de Malavella	SEL	1911	122	122	1918-19
Campmany	AEM	1916	73	62	1922
Canet d'Adri	GIR	1920		30	1920
Canet de Mar	MAR	1919		50	1918-19
Cassà de la Selva	GIR	1908	88	325	1918
Castell d'Aro	BEM	1918		-	1919-20
Castelló d'Empúries	AEM	1911	42	401	1918
Celrà	GIR	1913	175	173	1918
Cellera, La	SEL	1911	130	143	1918
Cistella	AEM	1907	48	68	1919-20
Escala, L'	AEM	1917	69	170	1918
Fortià	AEM	1915	45	51	1918
Garrigàs	AEM	1920		63	1919-20
Garriguella	AEM	1914	105	134	1918
Girona	GIR	1908	55	55	1918
Girona (Sant Daniel)	GIR	1919		30	1919-20
Girona (Recriador...Vaques)	GIR	1921		20	1921
Hostalrich	SEL	1920		30	1920
Lladó	AEM	1904	123	47	1918
Llagostera	GIR	1919		174	1920
Llers	AEM	1916	98	102	1922
Lloret de Mar	SEL	1906	260	330	1918
Malgrat	MAR	1908	250	250	1918
Navata	AEM	1920		92	1920
Olot	GAX	1903	130	106	1918
Ordis	AEM	1918		30	1918-19
Palafrugell	BEM	1920		95	1918-19
Palamós (S.Joan Palamós)	BEM	1919		50	1920
Palau-saverdera	AEM	1914	67	120	1918
Pals	BEM	1917	160	366	1918
Pau	AEM	1919		27	1920
Planes, Les	GAX	1920		30	1918-19
Riudarenes	SEL	1908	165	198	1919-20
Riudaura	GAX	1919		47	1918-19
Rupià	BEM	1917		43	1920
S. Feliu de Guixols	BEM	1917	142	155	1918
S. Feliu de Pallerols	GAX	1919		136	1918-19
S. Gregori	GIR	1903	22	55	1918
S. Joan les Fonts	GAX	1920		37	1918-19
S. Joan les Fonts (Begudà)	GAX	1919		71	1920
S. Miquel de Fluvià	AEM	1911	32	46	1918
S. Pere Pescador	AEM	1919		115	1920
Salt	GIR	1902	70	115	1918
Santa Coloma de Farnès	SEL	1908	300	403	1918
Santa Pau	GAX	1908	63	75	1918
Serinyà	PES	1920		25	1919-20
Torroella de Montgrí	BEM	1911	225	462	1918
Vall d'en Bas (Joanetes)	GAX	1920		52	1920
Vall d'en Bas (Pinya,La)	GAX	1920		27	1918-19
Vall d'en Bas (S.Esteve)	GAX	1919		103	1918-19
Vall d'en Bas (S.Privat)	GAX	1919		98	1918-19
Vall d'en Bas (Hostalets)	GAX	1919		82	1918-19
Vall de Bianya	GAX	1919		95	1918-19
Verges	BEM	1910	97	97	1918
Vidreres	SEL	1919		26	1918-19
Vilablareix	GIR	1918		52	1918-19
Vilademuls (Galliners)	PES	1920		40	1920

Fonts: CUESTA, Josefina: *Sindicalismo católico...*; MINISTERIO DE FOMENTO: *Memòria estadística social-agraria...*, 1918; MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria...*, 1927; ROSICH, Jaume: *Els sindicats agrícoles gironins*, Girona, 1919.

- Algunes Observacions sobre el Quadre:

Verges i Fortià no aparegueren a la relació del Ministeri de Foment del 1918 com a sindicats agrícoles sinó com a caixes rurals. Fortià aparegué com a sindicat agrícola en la relació de 1927 -tractant-se de la mateixa entitat, ja que l'any de fundació és el mateix com a caixa rural el 1918 que com a sindicat agrícola el 1927-. En canvi Verges no apareixerà com a sindicat fins a la relació del MINISTERIO DE AGRICULTURA de 1934 -sent igualment la mateixa entitat-. El sindicat de Castell d'Aro, tot i haver nascut el 1918 -segons el MINISTERIO DE AGRICULTURA (1934), no aparegué ni en la relació d'entitats de 1918 ni en la de 1927.

Com a dades contradictòries cal indicar les que ofereixen els sindicats de Les Planes, Sant Joan les Fonts, La Pinya (Vall d'en Bas) i Palafrugell. En aquests casos l'any de fundació oficial del sindicat és posterior a l'any d'ingrés a la FSA.

APÈNDIX 5

Sindicats agrícoles afiliats a la Federació Catòlico-Agrària de l'Ebre el 1920.

Població	Comarca o Prov. ¹	Any fund.	Nombre Socis
Alcanar	MON	1915	248
Alcocàcer	Castelló	1915	162
Amposta	MON	1919	54
Arnes	TAL	1917	49
Ascó	REB	1918	56
Batea	TAL	1920	65
Benicarló	Castelló	1910	686
Corbera d'Ebre	TAL	1909	169
Deltebre (Cava)	BEB	1909	32
Deltebre (Jesús i Maria)	BEB	1907	50
Flix	REB	1909	97
Freginals	MON	1920	25
Galera, La	MON	1918	60
Gandesa	TAL	1919	65
Masdenverge	MON	1916	93
Matarranya (Calaceit)	Terol		
Mont-roig del Camp	BCA	1909	269
Perelló	BEB	1907	182
Pinell, El	TAL	1918	308
Prat del Compte	TAL	1918	56
Pratdip	BCA	1916	79
Roquetes	BEB	1907	55
Sa. Bàrbara	MON	1913	166
Sant Jaume d'Enveja	BEB	1917	37
Tivissa	REB	1920	85
Tortosa (Bitem)	BEB		
Tortosa (Santiago)	BEB	1908	164
Tortosa (Els Reguers) (S. Antoni A.)	BEB		
Ulldacona	MON	1916	161
Vandellós	BCA	1916	128

Fonts: *Anuario Social de España*, 1916-1917:557-558; CUESTA, Josefina: *Sindicalismo católico...*:221-223; MINISTERIO DE FOMENTO: *Memòria estadística social-agraria...*, 1918; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria...*, 1927.

Observacions: Els sindicats d'Amposta i de Freginals no consten en cap de les fonts citades com a entitats federades a la FCAE. Però el seu caràcter catòlic fou indiscutible en portar com a nom oficial el de "sindicat agrícola catòlic". En ser fundats el 1919 i 1920 respectivament, gairebé amb tota seguretat s'associarien a la Federació de l'Ebre amb posterioritat a les dates dels documents originals en què es basen les fonts citades (1917-1919).

Mont-roig del Camp no pertanyia al bisbat de Tortosa sinó al de Tarragona. És possible, doncs, que el sindicat de Mont-roig pertanyés a la federació tarragonina i no a la de Tortosa, o que fos un cas excepcional.

¹ Els límits del bisbat de Tortosa d'aquells anys, i per tant, de la seva Federació, comprenien: la totalitat de les comarques de la Terra Alta, Baix Ebre i Montsià, la gairebé totalitat de la Ribera d'Ebre, una part del sud del Segrià -que incloïa Maials-, una franja occidental del Priorat i tota la part al sud de Mont-roig del Baix Camp. També comprenia sectors fronterers de la província de Terol i la pràctica totalitat de la província de Castelló. De totes maneres, la Federació de l'Ebre no actuà pràcticament dins d'aquesta província, la qual constituï la seva pròpia federació catòlico-agrària. O en tot cas només influï en la zona castellonesa més pròxima a la província de Tarragona.

APÈNDIX 6

Actes propagandístics dins el bisbat de Barcelona en què participà algun sindicalista catòlico-agrari (1920-1923).

Data		Població	Com Arxiprestat	Propagandistes
A	M /D			
20	1 4	S. Sadurní	APE	Martorell Rovira
20	4 18	Castellet i G.	GAF	Vilanova Rovira
20	4	Cabanyes, Les	APE	Vilafranca Rovira
20	7 11	Ordal (Subirats)	APE	Vilafranca Rovira, Ros
20	8 8	Granada, La	APE	Vilafranca Rovira, J.M. Valls.
20	8	Torrelavit	APE	Vilafranca Rovira
20	10 24	Ripollet	VOC	Sabadell Rovira, Santacana, Rendé, Simó, Rosinés, Renom..
20	11	S. Cugat V.	VOC	Terrassa Rovira, Rosinés, Rendé, Carretero
20	11	Avinyonet	APE	Vilafranca Rovira, Rosinés, Simó, Mn. Recolons
20	11	Torrelavit	APE	Vilafranca Rovira, Rosinés, Marí
21	3	Parets	VOC	Granollers Rovira
21	5	Castellet i G.	GAF	Vilanova Rovira
21	6 22	Moja (Olèrdola)	APE	Vilafranca Rovira, Rosinés, Bertran
21	6 26	S. Jaume (Piera)	ANO	Piera Rovira
21	8 28	Host. Pierola	ANO	Piera Rovira
21	9 4	Begues	BLL	S. Feliu Ll. Rovira, Santacana Marí, Rosinés
21	10	Ordal (Subirats)	APE	Vilafranca Rovira
21	11 20	Gelida	APE	Martorell Rovira, Santacana
21	12 11	Bonastre	TAR	Vendrell Rovira
21	12 26	Torrelavit	APE	Vilafranca Rovira
22	1 6	Granada, La	APE	Vilafranca Rovira
22	2 12	Granada, La	APE	Vilafranca Rovira, Santacana, Ràfols, Mata
23	4 12	S. Pere de R.	GAF	Vilanova Rovira
23	4 18	Vilafranca	APE	Vilafranca Rovira, Marí, Simó

Fonts: *La Llar* (1920-1923), *Agricultura* (1919-1923), *Avenç Agrícola* (1921-1923) i *Riacci* (1919-1923).

APÈNDIX 7

Comitès Centrals de la Unió de Rabassaires (1922-1930).

6 d'agost de 1922

President: Jaume Martrat Porta (Martorell)
 Vicepresident: Josep Ricart Rovira (Sant Pere de Ribes)
 Secretari: Astre Janer Boix (Sabadell)
 Vicesecretari: Josep Buil Bafaluy (Piera)
 Tresorer: Josep Raventós Casanovas (Sant Sadurní d'Anoia)
 Vocals: Pere Cartró Gibert (Vilafranca del Penedès)
 Joan Bonastre Ferrer (Masquefa)

26 de novembre de 1922

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
 Vicepresident: Josep Ricart Rovira (Sant Pere de Ribes)
 Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
 Vicesecretari: Joan Bonastre Ferrer (Masquefa)
 Tresorer: Josep Raventós Casanovas (Sant Sadurní d'Anoia)
 Vocals: Jaume Juliana (Castellar del Vallès)
 Eusebi Daniel (Pacs de Penedès)

27 d'abril de 1924

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
 Vicepresident: Jaume Sellés Figueres (Sant Vicenç de Castellet)
 Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
 Vicesecretari: Pere Carol (Sant Boi de Llobregat)
 Tresorer: Salvador Raventós Morei (Les Gunyoles -Avinyonet del Penedès-)
 Vocals: Josep Camps (Badalona)
 Francesc Escudé Bacardí (Rubí)

Secretari General: Amadeu Aragay Daví (a partir del 12 d'octubre de 1924)

448

25 d'abril de 1926

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
Vicepresident: Josep Parellada (Lavern -Subirats-)
Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
Tresorer: Jaume Sellés Figueres (Sant Vicenç de Castellet)
Vocals: Remigi Pañella Salom (Sant Feliu de Llobregat)
Pere Aguilera Garriga (Rubí)

Secretari General: Amadeu Aragay Daví (Barcelona)

20 de gener de 1928

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
Vicepresident: Pere Aguilera Garriga (Rubí)
Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
Vicesecretari: Pau Baqués Duran (Sant Pau d'Ordal -Subirats-)
Tresorer: Jaume Sellés Figueres (Sant Vicenç de Castellet)
Vocals: Antoni Mateu Tarrés (Teià)
Josep Pañella Archs (Sant Feliu de Llobregat)

Secretari General: Amadeu Aragay Daví (Barcelona)

APÈNDIX 8

Mittings i conferències de la Unió de Rabassaires (1922-1930).

Any	Mes	Di	Roblació	Com.	Font	Oradors
1922	4	2	Martorell	BLL	ED, 4-4-22; Aven, 8-4-22	Comp, Riera, Martrat, Bonastre i Oliveras
1922	4	16	Masquefa	ANO	ED, 18-4-22, p.12; Aven, 22-4-22	Comp, Riera, Martrat, Raventós, FCabra, Buil, Bonastre, Mas
1922	4	23	Piera	ANO	ED, 26-4-22 p.20; Aven, 29-4-22	Comp, Martrat, Janer, Mañosas, Riera, F. Cabra
1922	4		S. Quirze de T.	VOC	ED, 18-4-22, p.12	Comp (conferència)
1922	5	21	S. Sadurní	APE	ED, 23-5-22 p.18; Aven, 27-5-22	Comp, Martrat, Aragay, Lluís Umbert, Riera, Mañosas, Raventós
1922	5	28	S. Llorenç d'Hort	APE	ED, 31-5-22, p.15	Comp, Martrat, Riera, Bonastre
1922	5	28	Gelida	APE	Aven, 3-6-22; Duran: Dietari	Comp, Aragay, Duran, Martrat, Casanovas
1922	6	3	Martorell	BLL	Avenix, 17-6-22	Duran (conferència)
1922	6	11	Molins de Rei	BLL	ED, 13-6-22, Aven, 17-6-22	Comp, Martrat, Font -de Molins- i Folqué -de Molins-
1922	6	18	Vilafraanca	APE	ED, 20-6-22; Duran: Dietari	Comp, Riera, Duran, Aragay, Casanovas, Solsona, Martrat
1922	7	1	Esplugues de Llob.	BAR	ED, 2-7-1922	Comp (conferència)
1922	7	2	Rubi	VOC	ED, 4-7-22	Comp, Ventós, Oliveras -d'Hospitalet- i Isidre Viver
1922	7	2	S. Cugat	VOC	ED, 4-7-22, p.10	Comp, Ventós, Oliveras, Janer, Viver, Ninet, (Sellés, Feliu i Bartralot)
1922	7	15	Sentenat	VOC	ED, 18-7-22	Comp, Riera, Martrat, Solsona, Aragay, Bonastre
1922	7	16	S. Esteve Ses.	BLL	ED, 18-7-22, Aven, 29-7-22	Comp (conferència)
1922	7	23	Masquefa	ANO	ED, 25-7-22	Comp, Aragay, Duran, Torrents de Sant Pere i Torrents de Vilanova
1922	7	23	S. Pere de Ribes	GAF	ED, 25-7-22	Comp, Riera, Vilatersana, Gusiú
1922	7	25	S. F. Racó (Castellar)	VOC	Aven, 29-7-22, p.2	Comp, Aragay, Duran, Torrents de Sant Pere i Torrents de Vilanova
1922	7	26	Rubi	VOC	ED, 27-7-22, p.13	Janer, Jaume Juliana, (assisteixen: Arnau, Subirana i Orpella)
1922	8	12	Martorell	BLL	ED, 15-8-22; L'Int, 15-8-22	Comp (conferència)
1922	8	13	Vilanova i G.	GAF	Democràcia, 20-8-1922	Comp, Riera, Ferrer Vilches, Solsona, Aragay, Micó
1922	8	13	S. Martí Sarroca	APE	ED, 15-8-22; L'Int, 15-8-22	Aragay, Duran, Ricart, Martí Torrents, Solsona
1922	8	20	S. Boi	BLL	ED, 24-8-22; L'Int, 23-8-22	Comp, Aragay, Solsona, Casanovas
1922	9	3	Castellar del Vallès	VOC	ED, 5-9-22, p.17	Comp, Aragay, Riera, Duran, Janer, F. Vilches, Vives, Oliveras, Balbina Pi
1922	9	10	Barberà	VOC	ED, 13-9-22, p.28; Aven, 23-9-22	Comp, Riera, Vilatersana, Gusiú
1922	9	22	Sabadell	VOC	ED, 24-9-22, p.18; Aven, 30-9-22	Comp, Aragay, F. Vilches, Viver, Solsona, Gusiú, Janer, Bale, Gallego
1922	10	1	Vilanova i la G.	GAF	ED, 3-10-22, p.14; Aven, 7-10-22	Comp, Aragay, Ventós, Viver, Griso, Janer
1922	10	14	Esparraguera	BLL	LT, 30-10-22p.9	Comp, Casanovas, Duran, Griso, Ricart, Martí Torrents.
1922	10	15	Esparraguera	BLL	LT, 30-10-22p.9	Aragay, Duran, Riera, Martrat, Griso
1922	10	15	Olesa	BLL	LT, 30-10-22p.9; ED, 17-10-22	Comp (conferència)
1922	10	22	S. Jaume (Piera)	ANO	LT, 30-10-22p.9; ED, 17-10-22	Comp, Aragay, Riera, Griso, Duran
1922	10	22	Piera	ANO	LT, 30-10-22p.9; ED, 24-10-22	Comp, Riera, Martrat, Bonastre, Raventós, Buil
1922	11	12	Facs	APE	LT, 30-10-22p.9; ED, 24-10-22	Comp, Riera, Martrat, Bonastre, Raventós, Buil, Boix (de Piera)
1922	11	26	Badalona	BAR	ED, 15-11-22p.8; ED, 14-11-22	Comp, Riera, Daniel, Raventós, Josep Font, A. Tort
1922	12	2	Sabadell	BAR	ED, 28-11-22, p.18	Comp, Aragay, Duran, Simó (lletat), Riera, Bonastre
1922	12	3	S. Quirze de T.	VOC	LT, 30-12-22p.9	Comp (conferència)
1922	12	4	Terrassa	VOC	LT, 30-12-22p.2	Comp (conferència)
1922	12	8	Guardiola de F.	APE	ED, 2-12-22:19	Comp (conferència)
1922	12	9	S. Cugat	VOC	ED, 10-12-22	Riera, Duran, Font Marió, Raventós
1922	12	10	S. Feliu del Ll.	BLL	LT, 30-12-22p.2	Comp, Aragay, Font Marió,
1922	12	10	Canyelles	GAF	LT, 30-12-22p.2; ED, 12-12-22	Comp, Duran, Ferrer Vilches, Crehuet, Font Marió, Ricart, Centelles
1922	12	10	Badalona	BAR	LT, 15-12-22p.2	Comp, Ricart Rovira, Martí Torrents, Solé
1922	12	17	Teià	MAR	LT, 30-12-22p.3	Comp, Riera, Duran, Bonastre
1922	12	23	Esparraguera	BLL	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Crehuet, Font Marió, Carol, Ramentol de Teià
1922	12	24	S. Sadurní	APE	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Martrat, Viñals -d'Olesa- i Albert -d'Esparreg-
1922	12	24	Lavern (Subirats)	APE	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Crehuet, Raventós, Duran
1922	12	31	Vilchi del Penedès	APE	LT, 30-12-22p.9	Comp, Aragay, Riera, Duran, Crehuet
1923	1	2	Sabadell	VOC	ED, 4-1-23, p.27; Aven, 6-1-23	Aragay, Bonastre, Raventós
1923	1	4	Rubi	VOC	LT, 15-1-23p.4	Comp, Ventós, Crehuet, Astro Janer, Isidre Alsina
1923	1	14	Sa. Perpètua	VOC	LT, 15-1-23p.4; ED, 16-1-23	Duran, Ferrer Vilches, Aguilera
1923	1	28	Cerdanyola	VOC	LT, 30-1-23p.2; Aven, 3-2-23	Comp, Aragay, Astro Janer, Isidre Viver, Jaume Folguera
1923	1	29	S. Boi	BLL	LT, 30-1-23p.2; ED, 31-1-23	Comp, Aragay, Riera, Garriga, Ricart, Ventós, Ferrer Vilches, Alvarez
1923	1	30	Sabadell	VOC	Publ1, 31-1-23; ED, 1-2-23p.16	Riera, Duran, Crehuet, Font Marió, Bassili Alvarez
1923	1	30	S. Pere de Ribes	GAF	Publ1, 31-1-23; ED, 1-2-23p.16	Comp, Duran, Aragay, Ventós, Alvarez, Riera, Font Marió, Ferrer Vilches
1923	2	4	Guardiola de F.	APE	LT, 15-2-23, p.5; ED, 6-2-23	Comp, Duran, Aragay, Ventós, Bassili Alvarez, Riera, Font Marió
1923	2	4	Arenys de Munt	MAR	LT, 30-1-23, p.4; ED, 8-2-23	Comp, Aragay, Riera, Font Marió, Raventós, Bonastre, Ricart
1923	2	11	Gunyoles, Les (Avi.)	APE	LT, 15-2-23, p.5; ED, 14-2-23	Duran, Estartús, Gimbernat, Duran, Valldeneu, Vallmajor
1923	2	11	S. Vicenç Castellet	BAG	LT, 31-1-23, p.4	Aragay, Riera, Ricart, Cartró
1923	2	17	Martorell	BLL	LT, 15-2-23, p.5	Comp, Aragay, Ferrer Vilches.
1923	2	18	Barberà	VOC	LT, 15-2-23, p.5	Aragay (conferència)
1923	2	18	Vilafraanca	APE	LT, 15-2-23; ED, 20-2-23	Comp, Duran, Font Marió, Astro Janer, Ventós, Viver
1923	2	18	Olesa	BLL	LT, 31-1-23, p.4	Comp, Riera, Bonastre, Font Marió, Casanovas, Guañabens, Martrat, Ventós
1923	2	25	Cervelló	MAR	LT, 15-2-23, p.5	Comp, Riera, Esplugas, Carol
1923	3	4	Arenys de Munt	BLL	LT, 28-2-23p.7	Duran (conferència)
1923	3	4	Canet	MAR	LT, 28-2-23p.7; ED, 8-3-23, p.17	Aragay, Ferrer Vilches, Duran, Carol
1923	3	11	Martorell	MAR	LT, 28-2-23p.7; ED, 7-3-23, p.15	Comp i Estartús (conferència)
1923	3	17	Rubi	BLL	LT, 15-3-23; 8	Comp, Aragay, Estartús, Utzés (o Utgés), Valldeneu
1923	3	17	Martorell	VOC	Lluita, 24-3-23	Duran (conferència)
1923	3	18	Gelida	BLL	LT, 28-2-23, p.8	Aragay (conferència)
1923	3	18	S. Boi	APE	ED, 21-3-23; 32; LT, 28-2-23; 8	Casanovas (conferència)
1923	3	19	Ullastrell	BLL	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Font Marió, Ferrer Vilches, Riera, Utgés
1923	4	2	Hostalets (de Pier.)	VOC	ED, 21-3-23, LT, 28-2-23, p.8	Duran (conferència)
1923	4	2	Vallbona	ANO	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Ventós, Riera, Duran, Valldeneu
1923	4	6	Sabadell	VOC	ED, 6-4-23, p.16	Comp, Aragay, Riera, Bonastre, Buil, Duran
1923	4	8	Tiana	MAR	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Riera, Bonastre, Buil, Duran
1923	4	8	S. Pere de Ribes	GAF	LT, 30-3-23, p.7	Comp, Aragay, Ventós, Font Marió
1923	4	9	Subirats	APE	ED, 11-4-23; LT, 30-3-23, p.7	Comp, Aragay, Duran, Font Marió, Valldeneu, Maurell
1923	4	15	Montornès	VOR	LT, 28-2-23, p.8	Raventós, Font Marió, Ventós, Ferrer Vilches, Aragay
1923	4	15	Martorell	BLL	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Riera, Font Marió, Utgés
1923	4	15	Olèrdula (S. Miquel)	APE	Fruct, 14-4-23	Regina Lamo (conferència), presentada per Duran
1923	5	10	S. Sadurní	APE	LT, 15-5-23, p.7	Ricart (Conferència)
1923	5	15	Ullastrell	VOC	LT, 15-5-23, p.5	Comp, Riera, Casanovas, Font Marió, Domingo
1923	5	27	S. Pere de Ribes	GAF	ED, 30-5-23; 6; Dem, 2-6-23	Aragay, Duran, Font Marió
1923	6	24	Begues	BLL	ED, 19-6-23:14	Comp, Ricart, Regina Lamo, Ventosa i Roig
1923	7	1	Viladecavalls	VOC	ED, 3-7-23, p.14; LT, 15-7-23, p.2	Ferrer Vilches, Ricart, Ventós, Aragay
1923	7	1	Montornès	VOR	ED, 3-7-23, p.11	Comp, Aragay, Duran, Ventós i Fujol -de Viladecavalls-
1923	7	1	S. Pau d'Ordal	APE	ED, 19-6-23; LT, 15-7-23, p.2	Comp, Aragay, Ferrer Vilches, Font Marió
1923	7	7	Rubi	VOC	LT, 15-7-23: 2; Lluita, 21-7-23	Comp, Riera, Ferrer Vilches, Aragay
1923	7	21	Sa. Coloma de Gr.	BAR	LT, 28-7-23, p.3	Aragay, Duran C., Ventós, Aguilera
1923	7	25	S. Jaume Sesoliv.	ANO	LT, 11-8-23, p.4	Duran, Ricart, Font Marió
1923	7		S. Boi	BLL	LT, 15-7-23, p.2	Bonastre, Tetas

1923	8	5	Martorelles	VOR	LT, 11-8-23, p.4	Duran, Estartús, Font Marió, Ricart, Cunill
1923	8	12	Manresa	BAG	LT, 18-8-23, p.1	Aragay, Riera, Duran, Bonastre
1923	8	15	S. Jaume Sesoliv.	ANO	LT, 25-8-23, p.4	Aragay, Raventós, Buil, Ricart, Font Marió
P1923	8	19	Fals	BAG	ED, 19-8-23, p.6	Butifoll, Servitja, Enric i Oliveras
P1923	8	19	Castellbisbal	VOC	LT, 4-8-23, p.3; ED, 19-8-23	Comp, Aragay, Riera, Mora, Segura, Aguilera
P1923	8	19	Papiol	BLL	LT, 4-8-23, p.3; ED, 19-8-23	Duran, Ferrer Vilches, Mora, Segura, Aguilera, Aragay, Ricart
1923	8	26	Malgrat	MAR	LT, 1-9-23, p.4; ED, 27-8-23	Comp, Estartús, Font Marió, Fco. Torruella -de Malgrat-
1923	8	27	Pacs	APE	LT, 1-9-23, p.4	Riera, Duran, Raventós
P1923	9	8	Sentmenat	VOC	LT, 1-9-23, p.2	Aragay (conferència)
1923	9	8	Abreira	BLL	LT, 22-9-23, p.4	Duran, Font Marió, Bonastre, Ricart
1923	9	8	Esparraguera	BLL	LT, 22-9-23, p.4	Duran, Ricart, Bonastre, Font Marió
1923	9	9	Tiana	MAR	LT, 15-9-23, p.4; ED, 11-9-23	Comp, Josep Maurell, Font Marió, Duran.
1923	9	13	S. Cugat del Vallès	VOC	Aven, 15-9-23, p.3	Comp, Aragay, Ventós, Janer, Mlcó
P1923	9	16	Sa. Perpètua de M.	VOC	LT, 4-8-23, p.3	Comp, Aragay, Ventós, Janer, Casajuana, Viver
1923	9	19	Fals (Ponollosa)	BAG	LT, 8-9-23, p.4	Enric, Oliveras, Servitja
1923	9		S. Joan de Vilat.	BAG	LT, 8-9-23, p.4	
1924	1	20	Martorelles	VOR	LT, 26-1-24, p.2	Comp, Aragay, Duran, Font Marió
1924	1	24	S. Vicenç de Cast.	BAG	LT, 2-2-24, p.3	Comp, Riera, Ventós, Lamo, Agustí Castellà
1924	2	11	Cervelló	BLL	LT, 16-2-24, p.3	Aragay, Duran, Ricart, Montaner, Llopart.
1924	2	17	Lavern	APE	LT, 23-2-24, p.3	Aragay (conferència)
1924	2	24	Martorell	BLL	LT, 1-3-24, p.1-2	Comp, Riera, Aragay, Duran, Casanovas, Estartús,
1924	3	2	Artàs	BAG	ED, 5-3-24, p.5	Comp, Sellés, Estartús, Riera, Claveria, Sarvitja
1924	3	22	Barcelona	BAR	LT, 29-3-24, p.3; ED, 25-3-24	Comp (conferència)
1924	3	30	S. Pere de Ribes	GAF	LT, 12-4-24, p.2	Ricart, Martí Torrents, Josep Fuster, Josep Soler
1924	3		Vilanova de la Roca	VOR	ED, 11-3-24	Comp, Aragay, Riera, Ricart, Clivillés-Montornès-, Maurell-Tiana-
1924	3		Castellar	VOC	BIRS, març 1924, p.462	
1924	4	6	S. Martí Sarroca	APE	LT, 12-4-24, p.2	Duran, Casanovas, Marlés, Josep Font, Josep Parellada
P1924	4	13	Piera	ANO	LT, 12-4-24, p.3	Riera, Buil, Janer, Estartús
1924	5	4	Badalona	BAR	LT, 10-5-24, p.3; ED, 6-5-24	Comp, Estartús, Lamo, Bonastre, Joaquim Maurell
1924	5	11	Monjos	APE	LT, 17-5-24, p.3; ED, 14-5-24	Comp, Riera, Medi Viñals, Raventós, Parellada, Raventós -d'Avinyonet-
1924	5	11	S. Llorenç d'Hortons	APE	LT, 24-5-24, p.2	Duran, Bonastre, Carol
1924	5	15	Viladecavalls	VOC	LT, 31-5-24, p.2	Aragay, Bonastre, Escudé, Joan Bosc, Joan Torres -d'Ullastrell-
1924	7	25	Mollet	VOR	LT, 9-8-24, p.2	Comp, Aragay, Estartús, Riera, Escudé, Ventura, Puigdomènech, Trullols
1924	7	28	Sallent	BAG	LT, 9-8-24; DdManresa	Comp, Aragay, Estartús, Riera, Servitges
1924	8	15	Sentmenat	VOC	LT, 9-8-24; ED, 19-8-24	Comp, Aragay, Escudé
P1924	10	26	Mollet	VOR	LT, 18-10-24	Comp, Aragay, Estartús
1924	11	2	Font de Vilomara	BAG	LT, 18-10-24; ED, 4-10-24	Aragay, Estartús, Ventós, Sellés, Servitja, Ventura -de Martorelles-
1924	11	30	S. Pau d'Ordal	APE	LT, 6-12-24, p.1; ED, 3-12-24	Comp, Rafols, Casanovas, Vaqué, Angel López, Riera, Palma Vázquez
1924	12	8	S. Llorenç d'Hortons	APE	LT, 13-12-24, p.1	Comp, Aragay, Riera
1924	12	13	Torre Ramona (Subir.)	APE	LT, 13-12-24, p.2	Comp, Riera, Casanovas, Raventós
P1924	12	13	Esparraguera	BLL	LT, 13-12-24, p.3	Aragay, Riera, Ventós, Estartús
P1924	12	28	S. Jaume Sesoliver.	ANO	LT, 27-12-24, p.2	Comp (conferència)
1924			Vilanova de la Roca	VOR	LT, 31-5-24, p.2	
1925	1	4	Gelida	APE	LT, 10-1-25; ED, 10-1-25	Comp, Aragay, Riera, Estartús, Baqués, Raventós, Parellada, Torner
1925	1	11	Beguda Alta (S.Llorenç)	APE	LT, 17-1-25; ED, 13-1-25	Comp, Riera, Ventós, Estartús, Esteba, Torres
1925	3	8	Montornès	VOC	LT, 14-3-25, p.1	Comp, Aragay, Estartús, Ventós, Riera, Casells, Clivillés, Vilallonga
1925	3	8	Sabadell	VOC	LT, 14-3-25, p.2	Lamo (conferència)
1925	3	15	S. Felix del Ll.	BLL	LT, 21-3-25, p.3	Comp, Riera, Ventós
1925	3	21	Rubí	VOC	LT, 21-3-25, p.4	Lamo (conferència)
P1925	4		Arenys de Munt	MAR	LT, 18-4-25, p.3	Lamo (conferència)
1925	5	1	Sallent	BAG	LT, 9-5-25, p.1	Estartús (conferència)
1925	8	2	Martorell	BLL	Fruct, 1-8-25, p.1; Aven, 8-8-25	Ventós (conferència)
1925	9	12	Rubí	VOC	ED, 16-9-25	Comp, Aragay, Riera, Ventós, Estartús, Ferrer Cabra, Janer, Servitja
1925	9	13	Piera	ANO	ED, 16-9-25; Aven, 5-9-25	Comp, Aragay, Ventós, Aguilera
P1925	9	25	Martorelles	VOR	Aven, 5-9-25	Comp, Aragay, Riera, Estartús, Ferrer Cabra, Lamo, Buil.
P1925	9	27	Alella	MAR	Aven, 5-9-25	Comp, Aragay, Ventós, Riera, Lamo, Estartús
P1925	11	8	Lavern	APE	LT, 21-11-25, p.1	
1925	11	29	Manresa	BAG	ED, 2/3-12-25; DdManr, 30-11-25	Comp, Aragay, Riera
1926	6	27	Castellar del Vallès	VOC	ED, 1-7-26; Fed, 10-7-26	Comp, Aragay, Riera, Estartús, Ventós, Sambiancat
1927	5	15	Arenys de Munt	MAR	ED, 17-5-27:24	Estartús (conferència)
1928	3	18	Martorell	BLL	Fruct, 24-3-28:1	Comp, Aragay, Riera, Ventós, Emili Junoy
1928	4	1	Cervelló	BLL	ED, 3-4-28:19	Comp, Riera, Picó, Estartús
1928	4	15	Narvells	BAG	ED, 19-4-28:13	Comp, Riera, Ventós, Aragay, Oriol -de Sallent-
1928	4	22	Vilafraça	APE	Fruct, 29-4-28:1; ED, 27-4-28	Comp, Aragay, Riera, Ventós, Picó, Massachs, Andrés Alari
1928	4	30	Martorelles	VOR	Fruct, 5-5-28	Comp, Estartús, Picó, Ferrer Cabra, Raventós, Maurell -de Badalona-
1928	5	17	S. Sadurní	APE	Fruct, 19-5-28, p.1; ED, 19-5-28	Comp, Estartús, Picó, Riera, Massachs
1928	5		Canet	MAR	ED, 24-5-28	Comp, Ventós, Estartús, Picó
1929	4	7	Vilafraça	APE	ED, 10-4-30:15	Estartús (conferència)
1929	4	28	Arenys de Munt	MAR	ED, 2-5-29:17	Aragay (conferència)
1930	1	19	Gelida	APE	ED, 17-1-30:25; Exp.10896AGCB	Estartús (conferència)
1930	1		Ullastrell	VOC	ED, 17-1-30:26	Estartús (conferència)
1930	1		Valls	ACA	ED, 31-1-30:13	Comp (conferència)
P1930	3	13	Vendrell, el	BPE	ED, 11-3-30:28	Comp (conferència)
1930	5	1	Cabra del Camp	ACA	ED, 3-5-30	Aragay, Picó (conferència)
1930	5	1	Valls	ACA	ED, 3-5-30	Aragay, Picó (conferència)
1930	5	1	Caldes de Montbui	VOR	ED, 6-5-30	Ventós (conferència)
1930	3	29	Ullastrell	VOC	Acción, 6-6-30	Aragay (conferència)
P1930	12		Sarrià	CBA	ED, 7-12-30	

La P inicial dona a entendre que probablement l'acte se celebrà tal com estava anunciat a la font, tot i que no es pot assegurar, ja que no s'ha localitzat la ressenya de l'acte.

Abreujaments

Acci: *La Acción*; Aven: *L'Avenir*; BIRS: *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*; Dem: *Democracia*; DdManresa: *Diario de Manresa*; ED: *El Diluvio*; Fed: *El Federal*; Fruct: *El Fructidor*; L'Int: *L'Intransigent*; LT: *La Terra*; Publi: *La Publicitat*.

Comp: Companys; FCabra: Ferrer Cabra; FVilches: Ferrer de Vilches

APÈNDIX 9

Els homes de la Unió de Rabassaires. Algunes dades biogràfiques.

S'ha fet una selecció dels principals dirigents de la Unió de Rabassaires dels anys vint tot intentant donar a conèixer els principals aspectes de les seves trajectòries polítiques i sindicals al llarg de la seva vida. Els aspectes socio-econòmics així com els culturals d'aquests dirigents es tracten globalment en aquesta mateixa introducció a partir del paràgraf següent. S'ha procurat incloure en la selecció tots aquells individus que van ser membres del comitè central de la Unió -o van tenir algun altre càrrec important dins del sindicat- i els que es van destacar com a organitzadors o propagandistes del sindicat almenys a nivell comarcal -sempre dins la dècada estudiada-¹. S'ha deixat de banda, per tant, els dirigents merament locals l'actuació sindical dels quals no em consta que transcendís l'àmbit municipal. Tampoc s'ha inclòs Lluís Companys, la important actuació i trajectòria sindical i política del qual dins la Unió i en el conjunt del país desborda els objectius d'aquest apartat. Les àmplies referències biogràfiques i bibliogràfiques sobre aquest personatge que es fan al llarg de l'estudi crec que cobreixen sobradament el propòsit de donar a conèixer aquest protagonista especial i d'excepció dins la vida de la Unió de Rabassaires dels anys vint.

Tots els individus biografiats, excepte els que ja s'indica expressament, tingueren com a dedicació professional preferent la terra. És a dir, foren pagesos. I majoritàriament pagesos que treballaven terres que no eren de la seva propietat. Les apreciacions sobre la baixa condició socio-econòmica de la major part d'associats de la Unió de Rabassaires que s'han fet al llarg de l'estudi són extrapolables als directius del sindicat². Cap dels set membres del comitè central dels quals tinc informació sobre els impostos i contribucions que pagaven -Martrat, Esplugas, Riera, Remigi Pañella, Baqués i Josep Parellada- no

¹ Les úniques persones que van pertànyer al comitè central de la Unió i que per manca d'informacions -a part del fet de pertànyer a aquest comitè- no s'han inclòs en la selecció biogràfica són Jaume Juliana de Sant Feliu del Racó -Castellar del Vallès- i Josep Pañella Archs de Sant Feliu de Llobregat.

² Recordo que només una quarta part dels associats a la Unió posseïen una petita propietat de terra i que gairebé cap d'aquests podia viure solament del treball d'aquesta propietat, sinó que estava obligat a cultivar altres terres sota contracte (dels quaranta-set socis de la Unió que he descobert que tenien una propietat rural, només un la tenia més gran de 5 hectàrees). Les dades socio-econòmiques d'aquests associats que es desprèn de les quantitats que pagaven de l'impost de cèdules personals corrobora la condició social baixa dels socis rabassaires. Els associats de la Unió que no pagaven res d'aquest impost -els de més baixa categoria socio-econòmica- i els que se'ls concedia la cèdula de més baixa categoria -la reservada per a obrers, jornalers i servents- eren al voltant del 60%. I només un 1% -els que pagaven més de 50 pessetes d'aquell impost- es podia considerar de posició econòmica acomodada.

disposaven de cap propietat rural en el terme municipal on vivien³. Només Riera aconseguí una petita vinya en propietat a Sant Esteve Sesrovires, població veïna de Martorell⁴. En canvi la modesta condició econòmica de la família Riera la confirma el fet que el 1917 l'ajuntament de Martorell declarà "pobre en sentido legal" al pare de Francesc Riera, de més de seixanta anys, per tal que el seu fill Josep, germà de Francesc, pogués alliberar-se de prestar el servei militar ja que el pare no tenia "ventas ni bienes bastantes para poder vivir sin el auxilio del mozo"⁵. Per altra banda tots aquells set directius, excepte Martrat, estaven exempts al voltant del 1920 de l'impost de cèdules personals a causa de correspondre'ls la classe més baixa d'aquest cens, l'11^a, la reservada a obrers, jornalers i servents⁶. La condició obrera de tots els rabassaires biografiats en aquest apartat també ens la confirma el fet que alguns d'ells no s'escaparen d'una de les pitjors amenaces per a la pagesia de l'època, la dels desnonaments: Joan Bonastre fou expulsat d'una vinya que menava a parceria el 1927⁷; i Astre Janer va ser desnonat de la casa on vivia el 1924⁸.

Molt relacionat amb aquesta situació econòmica fou el forçós autodidactisme per aconseguir una mínima formació cultural. Entre la petita pagesia de l'època dominava un nivell cultural força baix. Joan Garriga Massó, autor d'entre altres treballs, de la *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya* (Barcelona, 1933), digué el 1932 que "avui una part del camp català és cultivada per un tipus de camperol generalment analfabet o poc menys (...). Quan algun camperol té alguna il·lustració fuig del camp"⁹. En una població genuïnament rabassaire com Gelida el 1930 una quarta part dels pagesos eren analfabets (el 23'5% dels pagesos i el 27'5% dels jornalers). Aquests índexs només eren superats pel sector dels peons -38'4%-¹⁰. El corrector de *La Terra* es queixà en una ocasió que rebia cartes d'associats rabassaires que no es podien publicar

³ Vegeu l'apèndix 1.

⁴ Entrevista amb Feliu Riera -fill de Francesc Riera- el 27-7-1995.

⁵ Llibres d'Acords Municipals de Martorell, 27-3-1917, AHM Martorell.

⁶ Vegeu l'apèndix 1.

⁷ *El Diluvio*, 10-6-1927:10.

⁸ *La Terra*, 27-12-1924:2.

⁹ *La Veu de Catalunya*, 26-5-1932, citat per Jordi PLANAS MARESMA: "La qüestió agrària" dins vol. 9 d'*Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, dirigida per RIQUER, Borja de (en premsa). Agraeixo a Jordi Planas haver-me deixat consultar aquest capítol acabat d'esmentat.

¹⁰ GUIU PUYOL, Andreu: *República, guerra i post-guerra...*:18.

perquè no s'entenien gens i era pràcticament impossible corregir-les¹¹. L'autodidactisme, com deia, hagué de ser el mitjà més comú entre els dirigents rabassaires per poder-se escapar d'aquesta eixutesa cultural. Ramon Mas, de Sant Cugat del Vallès, que esdevindria als anys trenta membre del comitè central de la Unió, ho explicà molt gràficament: "sóc pagès i poc he pogut anar a l'escola, car l'escola no ha estat mai per als qui són destinats al treball de la terra (...). Mes la poca cultura que posseeixo l'he adquirida robant el temps al meu descans, als meus pocs moments de repòs o a les hores d'esmorzar o de dinar, o bé a les hores de dormir cofoiament en la meua màrrega de fulles de moresc seques"¹². Pere Esmendia, de Rubí, que només va poder estudiar fins als 12 anys per obligació d'ajudar el seu pare a la vinya, o Francesc Riera, que va estudiar fins als 14, hagueren de ser casos semblants al de Ramon Mas. Esmendia fou el dirigent pagès de la Unió dels anys vint que assolí un nivell cultural més alt. Arribà a destacar com a periodista i literat tal com s'explica en la seva ressenya biogràfica més endavant. En el Centre Democràtic Republicà de Rubí se l'arribà a apreciar per la seva capacitat de sintetitzar les intervenions que es feien en les reunions que celebrava aquesta entitat. Tothom esperava que Esmendia parlés al final de la reunió i resumís en poques paraules tots els punts de vista exposats¹³. Quan morí a la joveníssima edat de 25 anys, *Acción* de Terrassa digué d'ell: "Era, més que amic dels republicans de Rubí, el seu guia, el seu mestre"¹⁴.

Per tal de fer més pràctica la consulta de les 42 biografies següents -col.locades per ordre alfabètic- he establert una classificació prèvia per àmbits geogràfics comarcals i municipals. Tots els que he col.locat a Barcelona foren dirigents o propagandistes no pagesos. Alguns d'ells, tot i viure a aquesta ciutat, tenien uns lligams molt forts amb algunes poblacions o comarques rabassaires. El cas més clar fou el d'Aragay amb Sabadell, on hi va viure fins a principis dels anys vint. Un altre cas va ser el de Crehuet amb el districte de Vilanova.

Barcelona -dirigents no pagesos residents a aquesta ciutat-: Amadeu Aragay Daví, Carles Crehuet Roig, Fèlix Duran Cañameras, Pere Estartús Eras, Miquel Ferer de Vilches, Jaume Font Marió, Regina Lamo O'Neill, Josep Picó Martí i Ernest Ventós Casadevall.

¹¹ *La Terra*, 14-3-25:3.

¹² MAS, Ramon: *Camins pagesos de Catalunya...*:10-11.

¹³ Entrevista a Josep Sapés Esmendia feta per Ramon Batalla el 6-9-1986.

¹⁴ *Acción*, 12-9-1924:2.

Alt Penedès

Gunyoles d'Avinyonet -Avinyonet-: Salvador Raventós Morei

Lavern -Subirats-: Josep Parellada

Pacs de Penedès: Eusebi Daniel

Sant Pau d'Ordal -Subirats-: Pau Baqués Duran

Sant Martí Sarroca: Josep Font

Sant Sadurní d'Anoia: Josep Raventós Casanovas

Vilafranca: Pere Cartró Gibert

Josep Mascahs Llorach

Anoia

Masquefa: Joan Bonastre Ferrer

Piera: Josep Buil Bafaluy

Bages

Sant Vicenç de Castellet: Jaume Sellés Figueres

Sant Salvador de Guardiola: Josep Servitjà

Baix Llobregat

Cervelló: Jaume Llopart Vall

Martorell: Jaume Cortadella Illa

Enric Esplugas Bosch

Jaume Martrat Porta

Francesc Riera Claramunt

Sant Boi de Llobregat: Pere Carol

Cristòfor Rebull Capdevila

Sant Feliu de Llobregat: Josep Centelles Folch

Remigi Pañella Salom

Barcelonès -excepte Barcelona-

Badalona: Josep Camps

Joaquim Maurell Costa

Garraf

Sant Pere de Ribes: Josep Ricart Rovira

Vilanova i la Geltrú: Martí Torrents Brunet

Maresme

Teià: Antoni Mateu Tarrés

Tiana: Josep Maria Maurell

Vallès Occidental

Rubí: Pere Aguilera Garriga

Francesc Escudé Bacardí

Pere Esmendia Casassaires

Sabadell: Astre Janer Boix

Vallès Oriental

Mollet del Vallès: Francesc Ventura

Montornès del Vallès: Francesc Clivillers

Donat que la major part d'informacions que s'ofereixen en les ressenyes biogràfiques ja s'han documentat al llarg de l'estudi, únicament s'indicarà com a font aquells articles o llibres que encara no s'havien citat com a bibliografia específica sobre la biografia del personatge.

Aguilera Garriga, Pere (Rubí 1901 - Rubí 199?). El 1926 va ser escollit vocal del comitè central de la Unió de Rabassaires. El màxim càrrec l'ocupà el 1928 quan en fou elegit vice-president. Col.laborà com a propagandista en les campanyes d'implantació que al llarg d'aquests anys portà a cap la Unió de Rabassaires. Ja a finals de 1922 havia format part de la comissió organitzadora del primer congrés d'aquesta Unió celebrat el 6 de gener de 1923. Fou col.laborador del setmanari *La Terra*, i dels periòdics republicans *La Lluita* de Rubí i *La Acció* de Terrassa. El juliol de 1933 va entrar a formar part, com a representant de la Unió de Rabassaires, en la Comissió Arbitral sobre conflictes de contractes de conreu del partit judicial de Terrassa. Aquesta representació la tornà a ostentar -encara que aquest cop com a suplent- el juny de 1936. A nivell local va ser el dirigent més important del moviment rabassaire i republicà de Rubí durant els anys vint i trenta. El 1922 fou un dels principals fundadors de la Unió de Parcers de Rubí, esdevenint-ne el president. I el 1924 fundà la Societat de Rabassaires de Rubí de la qual també en fou el primer president. Pel que fa a l'aspecte polític, de 1930 a 1932 i a partir de 1935 va ser president del potent Centre Democràtic Republicà de Rubí. A través de

la candidatura d'aquest Centre, sortí escollit com a regidor municipal en les eleccions de l'abril de 1931. Ocupà a partir d'aquest moment el càrrec de primer tinent d'alcalde. El màxim càrrec polític a nivell local l'aconseguí el gener de 1934 quan fou elegit alcalde. Fou empresonat arran dels fets d'octubre d'aquell any. Va ser alliberat el febrer de l'any següent. El febrer de 1936 recuperà l'alcaldia la qual mantindria fins al febrer de 1937 com a membre d'ERC, moment en què fou mobilitzat per anar al front. Recuperà novament l'alcaldia l'octubre del mateix any, encara que un pacte entre el PSUC i la CNT dins el municipi li arrebata ja definitivament l'abril de 1938. Es va exiliar a França un cop acabada la guerra. En tornar mesos després fou empresonat i condemnat a mort per un consell de guerra. Finalment, però, fou indultat. En la transició democràtica tornà a ser escollit regidor per ERC el 1979 i mantingué el càrrec fins al 1983¹⁵.

Aragay i Davi, Amadeu (Sabadell 1886 - Mèxic 1966). Polític, propagandista rabassaire, periodista i comerciant empresari -havia estat empresari d'un cinema de Vilanova i la Geltrú i d'un *music hall*; i almenys durant els anys vint i trenta regentà un comerç de sastreria i confecció de Barcelona-. Aragay entrà en l'àmbit del sindicalisme rabassaire quan Lluís Companys li ho demanà el maig del 1922 per tal que li donés suport en la campanya de mítings per fundar la Unió de Rabassaires. Ben aviat adquiriria un paper rellevant dins d'aquest sindicat. El 1924 se l'escollí secretari general -càrrec que mantindria fins que se'l destituí al Congrés del maig de 1936- i redactor en cap -a la pràctica féu les funcions de director i redactor de tots els articles no signats de *La Terra*- almenys fins al 1931. El 1925 va ser nomenat secretari de la secció cooperativa del sindicat. L'acumulació d'aquests càrrecs féu que Aragay fos el membre de la junta de l'organització que més hores dedicava al sindicat. Per això se li concedí a partir de 1925 una assignació anual de 1.350 pessetes. Després de Lluís Companys, fou el propagandista rabassaire que al llarg dels anys vint participà en més mítings a favor de la Unió. Durant el bienni 1931-1933 Aragay s'erigí en portaveu dels rabassaires al Parlament de Madrid, on participà en la discussió de la Llei de Bases per a la Reforma Agrària. A partir d'aquest any intentaria mantenir la Unió en l'òrbita d'ERC, cosa que li acabaria costant la destitució com a secretari general del sindicat al maig de 1936, quan la Unió ja estava plenament dominada per sectors acostats al PSUC. Políticament començà a militar al partit federal. S'oposà des d'un actiu radicalisme fent costat a Lerroix al moviment de Solidaridad Catalana des de la revista local de Sabadell que ell

¹⁵ BATALLA i GALIMANY, Ramon: "El moviment rabassaire rubinenc entre 1922 i 1931" dins *Butlletí Grup Col.laboradors Museu Rubí*, núm. 34, març de 1991. FERRER-DOMINGO, Josep: "Entrevista a Pere Aguilera i Garriga" a *Endavant* (Rubí), maig de 1979.

mateix havia fundat, *Rebeldes!*. Emilio Navarro destacà ja el 1915 que "la ràpida progresión del partido radical sabadellense obra ha sido de Aragay (...). Organizador en Sabadell de numerosos actos públicos, ha tomado parte en todos ellos, así como en varios mítines importantes celebrados en otras poblaciones y en Barcelona. También ha concurrido a casi todos los celebrados por el partido o por las Juventudes en esta ciudad, representando a los radicales sabadellenses"¹⁶. Aragay es destacà com a membre de les Joventuts Radicals de Catalunya i sofrí en diferents ocasions detencions a causa del seu compromís polític i sindical amb les classes populars, com en els fets de l'estiu del 1917. Fou regidor republicà de l'ajuntament de Sabadell del 1911 al 1920. Es presentà sense èxit com a candidat republicà radical pel districte de Sabadell-Terrassa a les eleccions provinçials de 1917 i 1921. Es mantingué en l'òrbita del republicanisme radical al llarg de la dècada dels vint. Almenys entre 1927 i 1928 fou vice-president primer de la Casa del Poble del districte V de Barcelona. El 1929 encara firmà alguns articles al diari radical *El Progreso* de Barcelona amb el pseudònim Amaragay. De totes maneres, des del 1915 va mantenir una actitud força crítica contra la línia oficial del partit radical, la qual cosa el portà a simpatitzar durant un temps amb el Bloc Republicà Autonomista. Aquest any féu costat a Emiliano Iglesias en l'estructuració d'una tendència crítica dins el partit. El 1918 també demostrà les seves divergències amb la direcció del partit radical a través de les seves col.laboracions en la revista *El Combate*. I el 1922 col.laborà en la fundació de l'Agrupació Republicana Radical *Claridad*, també de tendència crítica vers el lerrouxisme. El 1930 signà com a republicà radical el Manifest d'Intel.ligència Republicana i col.laborà en les campanyes d'unitat republicana i a favor de l'amnistia. Un informe policial del 1930 el considerava políticament perillós. Entre el desembre d'aquell any i el gener de 1931 estigué empresonat durant més de quatre de setmanes a la presó Model de Barcelona pels fets de Jaca. Participà en la Conferència de les Esquerres Catalanes el març de 1931, que havia de donar lloc a la fundació de l'ERC, on signà la ponència sobre el problema agrari -juntament amb Companys, Ventós i Casanellas-. Va ser escollit regidor de l'ajuntament de Barcelona en les eleccions del mes d'abril d'aquell any. Acompanyà Companys en la proclamació de la República el dia 14. Fou diputat al Parlament de Madrid per ERC en les dues primeres legislatures (1931-33 i 1933-36). El 1933 va ser escollit membre del Comitè Executiu Central d'aquell partit. Fou un actiu maçó. Als dels anys deu s'afilià a la lògia *Adelante* i el 1923 actuà com a representant de la Gran Lògia Espanyola en una campanya contra el terrorisme. També va pertànyer a la Lliga dels Drets de l'Home. El 1923 en va ser escollit vice-president de la Secció catalana en formar-se aquesta a l'empara de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Aragay va ser també literat. El 1915 ja havia escrit el drama *El ocaso de las almas* i l'opereta *El pirata*. El 1925 escrigué *Terra Nostra (el rabassaire)* i

¹⁶ NAVARRO, Emilio: *Historia crítica de los hombres del Republicanismo...*:149-150.

el 1926 publicà la novel·la en castellà *La Tragedia de Quimet*. El 1933, en ple conflicte rabassaire, escrigué *El problema agrari català*. En els darrers anys de la seva vida, a l'exili, es dedicà a pintar. Va morir el 1966 al Sanatori Espanyol de la ciutat de Mèxic¹⁷.

Baqués Duran, Pau (Subirats 1894-Montpeller 1990). Formà part del Comitè Central de la Unió de Rabassaires des del 1928, com a vicesecretari, i es mantingué en aquesta junta al llarg dels anys trenta. El 1933 passà a ser secretari del sindicat, càrrec que mantingué almenys fins al 1936. El 1927 formà part de la comissió rabassaire que es traslladà a Madrid per negociar amb diferents ministres qüestions relatives a la reforma dels contractes de conreu. Durant la República va formar part com a membre de la Unió de Rabassaires dels tribunals d'arbitratge entre propietaris i rabassaires del districte judicial de Vilafranca del Penedès. Fou un dels fundadors de la Societat de Rabassaires de Sant Pau d'Ordal (Subirats) el 1923 i des de la primera junta exercí de secretari de l'entitat. A més, era corresponsal de *La Terra* a la seva localitat. Hi escriví també algun article. Arran dels fets d'octubre de 1934 fou detingut en el mateix vaixell-presó que Lluís Companys. A partir de l'esclat de la guerra el 1936 centrà la seva actuació a la ciutat comtal i fou regidor d'abastaments de l'Ajuntament de Barcelona com a representant de la Unió de Rabassaires. En aquest període també fou cap del districte segon d'aquest Ajuntament. El 1939 s'exilià a França. Durant l'exili rebé a casa seva el president Companys. Posteriorment s'entrevistà en alguna ocasió amb el president Tarradellas. Als anys quaranta fou l'encarregat de rebre informació sobre els militants de la Unió de Rabassaires del sector pro-PSUC per tal de celebrar una assemblea de delegats a França i reorganitzar el sindicat a l'exili.

Bonastre Ferrer, Joan. A més de pagès, fou transportista. Visqué i tingué les seves principals actuacions sindicals i polítiques a Masquefa, d'on seria el màxim dirigent rabassaire i republicà i on era popularment conegut pel nom d'El Laio. Fou un dels principals fundadors de la Unió de Rabassaires el 1922 i el màxim dirigent rabassaire de l'Anoia fins al 1924. Va formar part de la primera junta del sindicat com a vocal. El novembre del mateix 1922 va accedir per dos anys a la vice-secretaria de l'entitat. També va pertànyer fins al 1924 a la junta administrativa de *La Terra*, portaveu de la Unió de Rabassaires. Fou un dels principals propagandistes d'aquest sindicat en els

¹⁷ Dec aquestes dues darreres informacions a l'amabilitat de Josep Cornudella i de Bartomeu Costa-Amic i Francesc Vinyals i Carbonell, president i secretari respectivament de l'Orfeó Català de Mèxic; IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*...

primers anys actuant com a orador en els mítings rabassaires. El novembre de 1924 fou expulsat de la Unió per decisió de l'assemblea de delegats a causa de divergències sindicals i polítiques amb la direcció. Bonastre s'havia mantingut en els dos anys que actuà dins d'aquest sindicat dins una línia més aviat crítica amb la direcció. D'aquesta manera, el febrer de 1923 participà com a orador en un acte públic a Sant Martí Sarroca junt amb Josep Zulueta on es criticà la línia sindical seguida per la Unió de Rabassaires. El juliol del mateix any hagué de demanar perdó públicament per unes paraules que ell mateix havia pronunciat anteriorment contra la direcció de la Unió. Malgrat això, del 1922 al 1924 es mantingué en el comitè central del sindicat i intervingué en les principals activitats d'aquest; per exemple fou un dels comissionats rabassaires encapçalats per Lluís Companys que es desplaçaren a Madrid a negociar amb el govern el febrer de 1923 i el març de 1924. Va encapçalar, al costat de Duran i Cañameras, la línia sindical més sensible a la qüestió de la crisi del vi en la primera etapa de la Unió de Rabassaires. El 1934 era vocal del Jurat Mixt de Treball Rural de la Província de Barcelona, el qual es dedicava, d'entre altres coses, a afrontar mesures per a la crisi vinícola. Malgrat l'apartament de la Unió, continuà treballant activament dins una trajectòria sindical sensible a les reivindicacions rabassaires i al problema viti-vinícola. Durant la II República s'oposà a la política que sobre el conflicte rabassaire l'ERC estava duent des de la Generalitat. Sobretot a partir del moment en què Marcel·lí Domingo se separà de la trajectòria política del partit de Macià i Companys, ja que Bonastre seria un seguidor incondicional de Domingo, almenys fins al 1936. Va ser militant del Partit Republicà Radical Socialista. Durant la guerra estigué acostat al PSUC. Fou un dels principals líders republicans del districte de Sant Feliu del Llobregat durant els anys deu i vint. En aquests anys fou regidor diversos cops de l'ajuntament de Masquefa. En les eleccions generals de l'abril de 1923 formà part del comitè d'Unió Republicana del districte de Sant Feliu. Però el càrrec més important que aconseguí políticament fou el d'alcalde de Masquefa durant la República, càrrec que mantingué fins abans de la guerra. Durant aquest conflicte bèl·lic mantingué una regidoria com a representant del PSUC i tingué un paper destacat a frenar els intents repressius contra la dreta local¹⁸.

Buil Bafaluy, Josep (Piera 1865 - Piera 1937). El 1922 formà part de la primera junta de la Unió de Rabassaires com a vice-secretari. Participà com a orador en les campanyes d'implantació de la Unió als primers anys d'aquest sindicat. Als anys trenta participà a les campanyes de revisió de contractes de conreu i fou un dels comissionats de la Unió a entrevistar-se amb el governador civil Anguera de Sojo per negociar l'anomenat Pacte

¹⁸ ROCOSA GIRBAU, Vicenç: "La col·lectivització a Masquefa" a ADÍN, Lluís J i altres: *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989.

de la Generalitat amb l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. A nivell local fou l'organitzador dels rabassaires de Piera i el 1923 en va ser nomenat president de la societat local. També se li reconeix haver estat el principal líder rabassaire de la comarca de l'Anoia, on treballà intensament per aconseguir l'organització dels pagesos en societats locals per adherir-se posteriorment a la Unió de Rabassaires.

Camps, Josep. Formà part del comitè central de la Unió de Rabassaires entre 1924 i 1926 com a representant de la comarca del litoral maresmenc. El 1925 era president del Sindicat Agrícola de Badalona. Signant, com a representant local badaloní de la Unió de Rabassaires, del manifest dirigit a tot el país que va publicar aquest sindicat el juliol de 1925.

Carol, Pere. A més de pagès treballava com a obrer en una colònia industrial. Fou vice-secretari del comitè central de la Unió de Rabassaires del 1924 al 1926, com a representant de la comarca del Baix Llobregat. Participà com a orador en la campanya de mítings rabassaires dirigida per Lluís Companys a partir de 1922. Va col·laborar amb algun article al periòdic *La Terra*, així com a d'altres revistes d'esquerres com *L'Avvenir* de Sabadell. Va ser un dels principals organitzadors dels rabassaires de Sant Boi de Llobregat el 1922 i col·laborà a crear la Societat de Treballadors de la Terra d'aquesta població el desembre de 1922. Fou el delegat de Sant Boi en el Congrés que celebrà la Unió el gener de 1923. Políticament estigué adscrit al republicanisme més obrerista. El 1930 va ser un dels firmants del manifest dels republicans de Sant Boi en constituir el Casal d'Esquerres Catalanes d'aquesta població.

Cartró Gibert, Pere. Formà part com a vocal de la primera junta de la Unió de Rabassaires constituïda l'agost de 1922. Va ser president de la Societat d'Obrers Agricultors de Vilafranca el 1919 i repetí el càrrec el 1923, quan aquesta s'adherí a la Unió. Fou el delegat d'aquesta societat dins la Unió almenys fins al 1924. El febrer de 1923 participà com a orador al míting que el sindicat de rabassaires va celebrar a Vilafranca.

Centelles Folch, Josep. Jornaler d'origen valencià. En aquesta regió, als anys deu, havia seguit les doctrines anarquistes. Fou vocal de la Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat del 1923 al 1925. Es destacà pel seu posicionament pro-comunista dins aquest sindicat. Era l'encarregat de repartir *La Batalla* a Sant Feliu i col·laborava

assíduament amb articles en aquest periòdic i a *La Lucha Social*. *La Batalla* digué en una ocasió (30-10-1924:1) de Centelles que "ha sido uno de los luchadores que más ha hecho por el triunfo del semanario, tanto mediante esfuerzo moral, como económicamente". Participà com a orador al míting que la Unió de Rabassaires celebrà a Sant Feliu el desembre de 1922.

Clivillers, Francesc. El 1925 era president de la Societat de Rabassaires de Montornès del Vallès i delegat d'aquesta població dins la Unió de Rabassaires. Participà com a orador en alguns mítings de la campanya d'implantació d'aquest sindicat que dirigia Lluís Companys.

Cortadella Illa, Jaume (1897 - ?). Fou president de la Federació de Rabassers de Catalunya a partir de 1929, quan aquesta estava federada a la Unió de Rabassaires i tenia gairebé tots els seus efectius a Martorell. Va ser un dels representants de la Unió en els judicis de la Comissió Arbitral de Conflictes agraris del districte de Sant Feliu del Llobregat durant 1933 i 1934. Durant els anys trenta substituï a Francesc Riera Claramunt en el lideratge sindical del potent nucli rabassaire de Martorell i comarca quan Riera es lliurà sobretot a les tasques polítiques com a parlamentari d'ERC. Cortadella continuà sempre fidel a Riera i seguí una línia sindical local dirigida a la pràctica per aquest des de Barcelona. Fou el màxim responsable del grup rabassaire que accedí el 1933 enmig d'una forta i llarga polèmica a la junta del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell. Cortadella es formà en el món cooperativista agari en la Unió Agrícola Cooperativa de Martorell a partir de 1923 quan accedí a la secretaria d'aquesta entitat. Durant la Dictadura de Primo de Rivera s'afilià a la Unió Patriòtica amb l'objectiu de fer-se amb una regidoria a l'Ajuntament de Martorell. Però aquesta no l'aconseguiria fins l'arribada de la II^a República el 1931. Mantingué la regidoria fins al 1933. Fou empresonat arran dels Fets d'octubre de 1934. Posteriorment el deixaren en llibertat provisional sota fiança. El juliol de 1936, un cop esclatada la guerra, accedí a l'alcaldia com a representant de la Unió de Rabassaires, càrrec que mantingué tota la guerra.

Crehuet Roig, Carles. Advocat i polític que participà durant el 1922 i 1923 com a orador en la campanya propagandística d'implantació de la Unió de Rabassaires. Als anys vint exercí en judicis de desnonament en la defensa de rabassaires, sobretot de l'Alt Penedès i el Garraf. També per aquests anys actuà com a assessor jurídic o conseller de societats de pagesos com la de Sant Boi o el Centre d'Agricultors de Sant Pere de Ribes. Tot i la vinculació amb la Unió de Rabassaires el 1922-1923, no acceptà formar part de la

candidatura que aquest sindicat presentà en el districte de Vilanova i la Geltrú-Sant Feliu de Llobregat en les eleccions provincials de juliol de 1923. Crehuet es presentà sol i quedà en setena posició darrera dels candidats rabassaires. De fet, fou a partir d'aquesta negativa quan començà a distanciar-se de la Unió, tot i que continuà a nivell individual exercint d'advocat rabassaire. Per altra banda entrà en relació amb cooperatives de consum i també amb societats corals obreres. Políticament se'l reconeix com a liberal, però va bellugar-se dins d'un ampli ventall d'opcions, des de les republicanes i obreristes fins a les monàrquiques com la Unión Monárquica Nacional, passant per les catalanistes. En principi s'havia de presentar a les eleccions generals de 1920 en el districte de Vilanova i la Geltrú amb el suport dels monàrquics liberals, de les esquerres i de part de sectors obreristes com a candidat opositor al lligaire Bertran i Musitu, però a darrera hora es retirà.

Daniel, Eusebi. Fou vocal del comitè central de la Unió de Rabassaires des del novembre de 1922 al maig de 1924. En aquests anys vivia a Pacs (Alt Penedès) on era el president de la secció local rabassaire d'aquesta població, a part del corresponsal de *La Terra*. Escriví als anys vint -sobretot entre 1923 i 1924- articles en aquest setmanari sobre la problemàtica obrera i rabassaire a Pacs. El febrer de 1923 fou un dels comissionats del sindicat rabassaire que viatjaren a Madrid per negociar amb el govern mesures legislatives favorables als interessos rabassaires. El 1925 es traslladà a viure a Vilafranca del Penedès.

Duran i Cañameras, Fèlix (Barcelona 1889 - Barcelona 1972). Advocat, historiador, arxiver i polític. Fou un dels principals fundadors i dirigents de la Unió de Rabassaires fins al 1924. Alhora fundà el 1923 l'Associació de Censataris de Catalunya, de la qual en va ser president des d'un primer moment. A ella es va dedicar plenament durant la resta de la dècada dels vint, sobretot quan va abandonar el sindicat rabassaire. L'objectiu d'aquesta associació fou aconseguir la redimibilitat dels censos dels edificis urbans. A petició de Lluís Companys entrà a formar part de l'equip de propagandistes i advocats de la Unió de Rabassaires el maig de 1922. L'any anterior havia començat a actuar com a advocat defensor de camperols en els plets que interposaven els propietaris contra els seus parcers. Es convertí en el principal advocat de la Unió fins que se'n separà el 1924. Era, dins del sindicat, el que estava més i millor informat sobre temes jurídics al voltant dels contractes de conreu, de legalització de societats rabassaires i assessorament als sindicats agrícoles simpatitzants de la Unió. Durant els dos anys llargs que treballà dins la Unió fou, després de Companys i Amadeu Aragay, el que en més actes propagandístics participà com a orador. Alhora va ser un dels principals col.laboradors

de *La Terra*, òrgan de la Unió. Àdhuc es féu càrrec de la redacció i administració d'aquest periòdic el març de 1924 quan Pere Esmendia -responsable d'aquestes feines- s'hagué d'absentar de Barcelona per un curt període de temps. Fou l'encarregat de redactar les ponències i memòries dels Congressos de la Unió del gener de 1923 i 1924. El juny de 1923 es presentà com a candidat rabassaire, juntament amb Josep Ricart Rovira de Sant Pere de Ribes, dins la candidatura que la Unió elaborà i patrocinà per a les eleccions provincials del juliol del 1923 pel districte de Vilanova i la Geltrú - Sant Feliu del Llobregat. La candidatura, però, fracassà. Després d'aquest fet, Duran inicià el seu allunyament paulatí de la Unió, dins la qual tenia desavinences greus sobretot amb Aragay i el president de la Unió Francesc Riera. El 6 de juliol de 1924, en la seva darrera reunió del Comitè Central del sindicat, anuncià que abandonava aquest. Malgrat això, continuà exercint com a advocat rabassaire al llarg dels anys vint, fins i tot defensant socis de la Unió. Alhora es convertí en un dels principals especialistes en el problema agrari i en el conflicte rabassaire. Moltes de les seves col.laboracions en periòdics obrers i republicans dels anys vint -*Justícia Social*, *El Fructidor* (de Vilafranca), *Democràcia* (de Vilanova i la Geltrú), *L'Opinió*, *La Publicitat*, etc.- tractaven aquestes qüestions. Per a algunes d'aquestes col.laboracions utilitzà el pseudònim Dr. Camarada. També fou molt sol.licitat per realitzar conferències en ateneus o cooperatives agràries, programes de ràdio o cursos com el que impartí a l'Ateneu Enciclopèdic Popular el 1925 sobre les temàtiques que ell més dominava. El 1931 ajudà a organitzar i a legalitzar la Societat de Rabassaires de Catalunya, el president de la qual fou Jaume Martrat de Martorell. Políticament seguí del 1915 al 1932 una trajectòria política molt paral.lela a la de Lluís Companys, tot i que mai amagà la seva condició de catòlic practicant. El 1915 s'estrenà en política actuant en els rengles del Partit Reformista. El 1917 ingressà juntament amb Companys al Partit Republicà Català en fundar-se aquest. Almenys de 1918 a 1922 fou membre de la Joventut Republicana Nacionalista, que actuava com a secció juvenil d'aquest partit. El 1920 formà part del sector més radicalitzat del PRC encapçalat per Francesc Layret, Marcel·lí Domingo i Companys. En aquest any fou elegit vocal de la junta d'aquest partit. Participà en la campanya per a les eleccions generals de 1920 a favor del candidat Companys. L'abril del 1931, sent ja d'ERC, rebutjà l'ofertament de presentar-se a les eleccions municipals per Barcelona. Intentà presentar-se com a candidat d'aquest partit en les legislatives de juny de 1931, però no ho aconseguí. El maig de 1931 se li reté un homenatge a Sant Fruitós de Bages per la seva trajectòria sindical i política fins al moment. El 1932 es donà de baixa d'ERC a causa del posicionament d'aquesta en la conflictiva qüestió religiosa i ingressà a la Unió Democràtica de Catalunya. Dins d'UDC fou l'especialista en la temàtica rabassaire i fou un dels que preparà la ponència sobre el problema de la terra en el Congrés del partit el 1933. Arribà a ser president d'aquest partit. Tant durant la guerra com un cop acabada aquesta, romangué a Catalunya. El 1939 fou detingut i passà uns mesos a la

presó. Duran és conegut també com arqueòleg i bibliotecari i membre destacat del Centre Excursionista de Catalunya. Fou doctor en Filosofia i Lletres. El 1913 ingressà al cos d'arxivers bibliotecaris i arqueòlegs. Va ser arxiver de l'Audiència de Barcelona, vocal de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació i del Colegi de Doctors i membre de junta de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Fou director de la biblioteca universitària de Barcelona (1955-59). La seva obra publicada com a erudit i investigador és molt extensa. Per a la temàtica que ens interessa es pot destacar *El problema agrario en Catalunya (la cuestión de la rabassa morta)*, Barcelona 1932. "Història de la qüestió agrària a Catalunya, fins a la promulgació de la Llei de Contractes de Conreu" dins *El Temps*, 2-6-1934. *Manual práctico de arrendamientos rústicos*, Barcelona. 1951. Deixà inèdit un dietari¹⁹.

Escudé Bacardí, Francesc (? - Rubí 1925). El 1924 fou escollit vocal del Comitè central d'aquest sindicat com a representant de la comarca del Vallès. També el 1924 pertanyia a la Junta de la Secció Cooperativa d'aquella Unió. Fou des del 1922 fins la seva mort el 1925 un ferm defensor i promotor de l'activitat cooperativista dins la Unió de Rabassaires. Defensà l'ideal cooperatiu en tots els actes societaris d'aquest sindicat: tant en les assemblees, especialment en la primera que es plantejà la possibilitat d'emprendre una acció cooperativa per part de la Unió el gener de 1924, com en les concentracions propagandístiques dins les campanyes d'implantació d'aquest sindicat. Es formà en el corrent cooperativista en la cooperativa de consum local *La Rubinenca*, i el 1917 en fou el representant en un acte comarcal sindical celebrat a Barberà del Vallès que presidí Salas Anton. El 1925 era delegat local de la Unió de Rabassaires a Rubí. Políticament es mogué dins una tendència republicana clarament obrerista. El 1920 fou escollit president del Centre Democràtic Republicà de Rubí i el mateix any va entrar com a regidor d'aquest Ajuntament. Aquest càrrec el mantingué fins el cop d'estat de Primo de Rivera el 1923. En la seva etapa dins el consistori la dreta rubinenca el definia com a comunista. També estigué acostat a cercles anarcosindicalistes ja que el gener de 1923 féu de secretari d'una assemblea del Sindicat Únic de Treballadors de Rubí (CNT). L'agost de 1925 fou assassinat al carrer. Cap periòdic de l'època aclarí els motius de l'homicidi i tots es limitaren a exposar que el fet havia estat envoltat de "motius ben misteriosos"²⁰.

¹⁹ ALBERTÍ (ed): *Diccionari Biogràfic*, Barcelona 1968; RAGUER i SUÑER, Hilari: *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, 1976.

²⁰ BATALLA i GALIMANY, Ramon: "El moviment rabassaire rubinenc..."

Esmendia i Casassaires, Pere (Rubí 1899 - Rubí 1924). Es féu càrrec de la secretaria de la Unió de Rabassaires des de l'agost del 1923 fins a la seva mort el setembre de 1924. En aquest mateix temps fou el redactor en cap de *La Terra*, portaveu del sindicat rabassaire. Per exercir aquests càrrecs deixà la feina de pagès i es traslladà a viure a Barcelona. El març de 1924 fou un dels quatre representants de la Unió de Rabassaires que es traslladaren a Madrid per entrevistar-se amb Primo de Rivera. Des que nasqué aquesta Unió, Esmendia fou un dels més fecunds propagandistes del sindicat a través dels seus escrits a *La Terra*, *El Diluvio*, *El Progreso*, *La Lluita* de Rubí i d'altres. En canvi, mai actuà com a orador en mítings rabassaires. Preferí col.laborar en la causa camperola a través de la ploma. Així ho havia fet des dels catorze anys, quan començà a escriure poemes a diversos periòdics comarcals. Utilitzà fins la mort el gènere literari de la poesia amb caràcter reivindicatiu obrerista. Publicà fins a deu poemes en què defensa els drets rabassaires a *La Terra*. El 1917 entrà a formar part de la secció de Teatre del Centre Democràtic Republicà de Rubí i el 1922 fou un dels fundadors del setmanari local republicà i obrerista *La Lluita* (1922-1939), portaveu d'aquest Centre. Ja mort, se li reteren dos homenatges, tots dos a Rubí: un el 30 de novembre de 1924 organitzat pel Centre Democràtic Republicà i un altre el 9 de març de 1980²¹.

Esplugas Bosch, Enric (Martorell 1887 - ?). Fou secretari del comitè central de la Unió de Rabassaires des del novembre de 1922 al 1933. És, juntament amb Francesc Riera, el directiu que durant més temps va romandre interromptudament dins del comitè central del sindicat rabassaire. En canvi, no actuà pràcticament com a propagandista agrari fent d'orador als mítings rabassaires tal com feren gairebé tots els directius del sindicat. Tampoc no escrigué a *La Terra*. Seguí una trajectòria sindical i política molt acostada al president de la Unió, Francesc Riera. El primer càrrec com a sindicalista rabassaire l'obtingué el 1919 quan accedí a la junta de la Federació de Rabassers de Catalunya, amb seu a Martorell. Aquest càrrec l'exerciria primer fins al 1921 i més tard a partir de 1923, quan aquesta federació s'adherí a la Unió de Rabassaires, i fins als anys trenta. Va pertànyer al Partit Republicà Radical. Del 1915 al 1917 fou regidor de l'Ajuntament de Martorell per aquest partit. Fou directiu també del centre republicà local de Martorell El Progrés. Accedí a la junta d'aquesta entitat el 1911 i hi romangué, amb alguns anys de descans, fins al 1923. Aquest any dimití de la junta, juntament amb Francesc Riera, per discrepàncies amb el màxim líder republicà de Martorell Pere Puig. Durant la II República es mantingué bastant al marge de la vida política local martorellenca.

²¹ BATALLA i GALIMANY, Ramon: "El moviment rabassaire rubinenc... SAPÉS i ESMENDIA, Josep i d'altres: *Pere Esmendia. Antologia de la seva obra literària*, Rubí 1980. SAPÉS i ESMENDIA, Josep i d'altres: "Pere Esmendia i Casassaires (1899-1924)" a *Homes del Rubí d'ahir*, Rubí 1984.

Estartús Eras, Pere (Tortellà 1866 - Barcelona 1935). Advocat laboralista i polític. Fou el lletrat que més prestacions i serveis va oferir als socis de la Unió de Rabassaires des del 1924 fins a la seva mort el 1935. En realitat fou el substitut de Duran i Cañameras, després que aquest abandonés la Unió el 1924. Es féu càrrec de l'assessoria jurídica de tots els sindicats i cooperatives agrícoles adherits a la Unió. Amb anterioritat a la seva entrada en aquesta organització, ja havia col·laborat en d'altres sindicats agrícoles, sobretot de la província de Girona, com a advocat assessor. Gaudiren dels seus serveis, per exemple, els sindicats agrícoles de Tortellà o de Llançà. Fou un dels dirigents rabassaires que més creié i treballà per l'ideal cooperativista i per tal que la Unió acceptés i assumís aquest ideal i la seva pràctica. A partir de 1924 fou un dels principals propagandistes del sindicat rabassaire, actuant al costat de Lluís Companys, Amadeu Aragay i Francesc Riera en la majoria de mítings i conferències que la Unió va celebrar. Alhora fou també un dels més prolífics col·laboradors de *La Terra*, portaveu de la Unió. Aprofità la tribuna que li oferí aquest setmanari per defensar un programa cooperativista per a la Unió. Tingué una actuació destacada com a representant de la Unió de Rabassaires en el conflictiu context de revisió de contractes de conreu que es donà a partir de la collita de 1931. Un informe del jutge especial de Vilafranca per a la revisió d'aquests contractes del 1933, Miquel Ciges Pérez, tractà a Estartús com a un advocat excepcional que va aconseguir amb el seu esperit de justícia i transacció asserenar els ànims exaltats de les parts implicades i inculcar en aquestes el veritable esperit legal de la qüestió. Políticament provenia de l'organització federal gironina. Els primers anys d'advocat els exercí a Girona, on ja es va donar a conèixer com a militant republicà federal. Fou candidat dins la llista de la coalició que formaren el Partit Republicà Radical i la Unió Federal Nacionalista Republicana en les eleccions provincials del març de 1917 pel districte de Santa Coloma de Farnés. El 1930 va ser escollit conseller adjunt o honorari al Consell Nacional del partit federal. El 1931 ingressà a ERC i formà part, com a lletrat assessor, de la secretaria central d'aquest partit. Morí a Barcelona l'abril de 1935, a conseqüència de l'atac de feridura que li sobrevingué a bord del vaixell-presó *Uruguay* en anar a comunicar al seu fill Llibert -del Bloc Obrer i Camperol- l'alliberament que li havia estat ordenat. Fou enterrat civilment al Cementiri Nou de Barcelona.

Ferrer de Vilches, Miquel. Polític republicà. Sol·licitat per Lluís Companys, fou un dels principals propagandistes de la Unió de Rabassaires en el seu primer any de vida entre 1922 i 1923. Col·laborà també en les tasques d'organització d'aquesta Unió en els primers mesos de funcionament i fou administrador de *La Terra*, des que aparegué l'octubre de 1922 fins a mitjans de 1923. A partir de l'agost de 1923 es distancià

d'aquest sindicat rabassaire. Políticament milità a la Unió Federal Nacionalista Republicana i el 1914 se'n separà per integrar-se al Partit Republicà Radical. Més endavant ingressaria al Partit Republicà Català i el gener de 1920 en fou escollit secretari. Formà part de la Joventut Republicana Nacionalista, la branca juvenil del Partit Republicà Català. El 1919 participà en la campanya electoral a favor de la candidatura de Francesc Layret pel districte de Sabadell. El 1922 fou un dels signants del manifest que aquesta Joventut publicà mostrant-se contrària a la Conferència Nacional Catalana que donaria lloc a la creació d'Acció Catalana. L'abril de 1923 participà en la campanya per a les eleccions a Corts al districte de Sant Feliu del Llobregat a favor del candidat liberal Pere Àlvarez, a qui donà suport les esquerres del districte. El 1926 publicà un article a *El Diluvio* lamentant la desaparició de la revista *El Federal* de Sabadell, ciutat on hi tenia molts vincles amicals.

Font Marió, Jaume. Comerciant i polític republicà. Fou un dels principals propagandistes de la Unió de Rabassaires en el seu primer any i mig de vida entre 1922 i principis de 1924, moment en què se separà del sindicat per causes desconegudes. Fou fins l'octubre de 1923 un dels principals col.laboradors de la revista *La Terra*. La majoria dels seus articles en aquesta revista foren escrits en castellà. Fou un dels portaveus dels sectors més radicals de la Unió de Rabassaires. En l'assemblea rabassaire de l'agost de 1923 defensà l'opció de no lliurar les parts als propietaris durant aquella collita mantenint una postura de resistència radical. Va ser dels líders sindicals rabassaires que es mostrà més sensible a la qüestió de la crisi del vi i a les possibles solucions. Milità al Partit Republicà Català. El gener de 1920 fou escollit vocal d'aquest partit. En les eleccions municipals d'aquest any es presentà, sense èxit, com a candidat al districte tercer de Barcelona.

Font, Josep. Durant el bienni 1921-1922 fou president de la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Com a dirigent d'aquesta federació participà activament en el moviment reivindicatiu rabassaire dels conflictius anys 1919 i 1920. En aquest darrer any fou empresonat com a sindicalista. Posteriorment Josep Zulueta, com a diputat del districte de Vilafranca, aconseguí alliberar-lo. Quan la Federació penedesenca desaparegué el 1922, s'adherí, juntament amb la Societat de Rabassaires de Sant Martí Sarroca, a la Unió de Rabassaires. Durant els anys vint fou el delegat local de Sant Martí Sarroca d'aquesta Unió. Col.laborà amb alguns articles a *La Terra*, òrgan d'aquest sindicat rabassaire. Formà part de la primera junta de la Federació de Cooperatives i Sindicats Agrícoles del Penedès, creada el 1922. Fou també un dels dirigents i màxims col.laboradors de la cooperativa El Progrés Agrícola de Sant

Martí Sarroca.

Janer Boix, Astre (Monistrol ? - ?). Va formar part com a secretari de la primera junta de la Unió de Rabassaires l'agost de 1922. A partir de 1924 fou president de la secció cooperativa d'aquest sindicat. Es formà com a cooperativista en el Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sabadell del qual el 1921 n'era el secretari. Va formar part del sector de la Unió de Rabassaires més sensible al cooperativisme i es distingí com a cocoperativista a la comarca del Vallès, on participà com a orador en actes propagandístics d'aquesta línia sindical. Fou el delegat de la secció local rabassaire de Sabadell fins al 1924. Participà com a orador en la campanya d'implantació de la Unió per les comarques catalanes més vitícoles. Va ser el sindicalista rabassaire local i comarcal que més col.laborà com a articulista a *La Terra*. Políticament va militar al Partit Republicà Radical. Fou un convençut defensor del lliurepensament a Sabadell.

Lamo O'Neill, Regina. Especialista en temes de cooperativisme. Propagandista a favor del cooperativisme com a sistema econòmic. Andalusca d'origen i resident als anys vint a Barcelona, estigué vinculada en aquesta dècada a la Federació Regional Catalana de la UGT, a la Unió de Rabassaires i a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya. El 1920 participà al IV Congrés Regional de Cooperatives de Catalunya com a delegada de la Federació Cooperativa Valenciana i l'any següent, el 1921 va ser ponent i vicepresidenta de Mesa al Congrés Nacional de Cooperatives Obreres celebrat a Madrid. La ponència que defensà es titulà "Bancs de crèdit populars i cooperatives. Les seves relacions amb els magatzems generals". En el mateix Congrés llegí una proposició dirigida al govern en nom del Grup Femení Socialista on es demanava l'indult definitiu per als presos de la Setmana Tràgica. Des del mateix any de la fundació de la Unió de Rabassaires, el 1922, es vinculà a aquest sindicat, sobretot participant en els mítings propagandístics dins les campanyes d'implantació del sindicat dirigides per Lluís Companys i en les assemblees i congressos d'aquesta mateixa organització. En aquests actes Lamo defensava sempre el cooperativisme agrari com a la millor forma d'emancipació del rabassaire. També col.laborà al setmanari *La Terra*. Fou col.laboradora alhora del diari *El Diluvio* i de la revista *Acción Cooperativista*, òrgan de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, així com d'altres periòdics d'esquerres i obreristes. La temàtica dels seus articles fou sempre la cooperativista i, en menor mesura, la feminista. També aquestes foren les temàtiques dels llibres que publicà, com ara el *Breviario de autoeducación cooperatista* (1928). Durant la dècada dels vint formà part de l'equip de propaganda d'aquella Federació Regional de Cooperatives. El 1927 projectà la constitució d'un editorial en règim cooperatiu. El 1929 era presidenta del grup

femení de l'Agrupació Socialista de Barcelona. Aquest mateix any assistí al IV Congrés de la Federació Regional Catalana de la UGT a Barcelona on intervingué per defensar postulats feministes.

Llopart Vall, Jaume. A més de pagès va ser vidrier. Formà part del comitè central de la Unió de Rabassaires a partir de 1933 com a representant del Baix Llobregat. El 1923 fou un dels fundadors de la societat rabassaire de Cervelló La Viticultora Cervellonense, de la qual formà part de la comissió organitzadora. El 1924 fou escollit secretari d'aquesta entitat. L'any següent, el 1925, n'esdevingué el president i es mantindria en aquest càrrec fins al 1934.

Martrat Porta, Jaume (Martorell 1872 - Martorell 1969). Primer president de la Unió de Rabassaires, exercí el càrrec des del 6 d'agost de 1922 fins al 26 de novembre del mateix any, moment en què presentà la dimissió. Havia fundat la Federació de Rabassers de Catalunya el 1907 i n'exercí la presidència ininterrompudament fins al 1923. El 1922 col.laborà amb Lluís Companys en la fundació de la Unió de Rabassaires. En deixar la presidència d'aquest sindicat, se n'allunyà ben aviat. No obstant això, participà encara al Congrés rabassaire del 6 de gener de 1923 i col.laborà fins al febrer d'aquest any com a orador en la campanya rabassaire que dirigia Companys. Continuà llavors la seva tasca sindical dins la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca, fundada el 1902, de la qual en seria president el 1923, a banda de vocal en altres períodes (1912, 1926). El 1931 fou el principal fundador de la Societat de Rabassaires de Catalunya, que pretengué infructuosament fer la competència sindical al camp a la Unió de Rabassaires. Políticament es mogué als anys deu dins l'òrbita de la Unió Federal Nacionalista Republicana. D'aquesta manera, com a president de la Federació de Rabassers de Catalunya, s'afegí a la proclama de Laureà Miró com a candidat de la UFNR del districte de Sant Feliu del Llobregat a les eleccions generals del 1910. Tant en aquests comicis com en els de 1914 col.laborà en la campanya a favor de la candidatura republicana representada per Miró. El 1922 participà al costat de Companys en alguns mítings republicans. En les eleccions generals de 1923 donà suport al candidat republicà nacionalista Serra Cañameras, el qual es presentava pel districte de Sant Feliu. Contràriament a la major part dels principals dirigents rabassaires, no fou mai regidor d'Ajuntament ni es presentà en cap convocatòria d'eleccions locals.

Masachs Llorach, Josep. Nebot de l'històric republicà penedesenc Josep Masachs Pañallas, va ser el dirigent principal de la Unió de Rabassaires a Vilafranca a finals dels

anys vint. Col·laborà com a orador en la campanya de mítings d'aquest sindicat durant el 1928. Va ser regidor de l'ajuntament de Vilafranca a finals dels anys deu pel Partit Republicà Radical. El 1932 era alcalde d'aquesta capital penedesenca.

Mateu Tarrés, Antoni. A partir de 1928 va formar part com a vocal del comitè central de la Unió de Rabassaires. El 1924 era president de la Borsa de Treball Agrícola de Teià. L'any següent, el 1925, signà com a representant local de l'Associació d'Agricultors de Teià el manifest dirigit a tot el país que va publicar la Unió de Rabassaires demanant el suport de l'opinió pública en les seves reivindicacions.

Maurell Costa, Joaquim. Fou un dels principals impulsors de la Unió de Rabassaires a Badalona i poblacions dels voltants. Participà en alguns mítings propagandístics d'aquest sindicat. Durant la dècada dels vint tingué sempre càrrecs de junta del Sindicat Agrícola de Badalona, que estava adherit a la Unió de Rabassaires des del 1922. El 1926 n'era el president i ho tornà a ser a partir de 1935. El 1930 n'era el tresorer i el 1932 era el delegat local d'aquest sindicat com a representant de la Unió de Rabassaires. Tingué càrrecs de junta també dins la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral durant la II República, fins que el 1935 dimití com a vocal suplent en la Junta Reguladora de l'exportació de patates com a representant d'aquesta federació. El 1934 fou escollit regidor de l'Ajuntament de Badalona com a representant del Sindicat Agrícola en una llista conjunta de les esquerres municipals.

Maurell, Josep Maria. Fou president des del 1923 de la Junta local agrària de Tiana, la qual estava adherida a la Unió de Rabassaires. El 1925 va firmar, com a delegat rabassaire de Tiana, el manifest que la Unió publicà el mes d'abril. El 1931 va ser un dels representants d'aquest sindicat rabassaire a signar l'anomenat Pacte de la Generalitat.

Pañella Salom, Remigi (1878- ?). Va ser representant de la Societat d'Obrers Agrícoles de Sant Feliu, de la qual n'era el president, al IV Congrés que l'anarcosindicalista FNOA celebrà a Vilanova i la Geltrú el 1916. El 1918 Pañella era secretari general de la Societat Obrera d'Oficis Varis de Sant Feliu. El 1923 fou el principal organitzador de la Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat, que es federà a la Unió de Rabassaires, i el 1926 passà a formar part del comitè central d'aquest sindicat pagès. Almenys tres membres més de junta de l'anarcosindicalista Societat d'Obrers Agrícoles de Sant Feliu acompanyaren a Pañella al seu viatge cap a la Unió de Rabassaires: Joan Figueras Güell, Rossend Güell Duran i Joan Urpí Farigola. Per altra banda formà part

de la comissió de la Unió que es desplaçà a Madrid el febrer de 1923 per negociar amb el govern. El 1926 fou el vocal obrer de la Junta Local de Reformes Socials a Sant Feliu. Pel que fa a l'activitat política, el 1917 es presentà a les eleccions municipals de Sant Feliu dins el grup de la Unió Democràtica Autonomista -creat per Pere Àlvarez-.

Parellada, Josep. Fou vice-president del comitè central de la Unió de Rabassaires entre 1926 i 1928. Participà com a orador en alguns mítings d'aquesta Unió dins les campanyes propagandístiques que dirigí Lluís Companys als anys vint. En aquesta dècada fou president de la Societat de Rabassaires de Lavern (Alt Penedès). Abans d'entrar a la Unió de Rabassaires, entre 1919 i 1922, va militar a la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Dins d'aquesta federació es destacà com a dirigent de la línia sindical més combativa i radical.

Picó Martí, Josep, advocat laboralista i dibuixant. Va estar vinculat a la Unió de Rabassaires entre 1928 i 1932 aproximadament. En aquests anys treballava al despatx d'advocat de Lluís Companys, del qual n'era el seu secretari personal. Es féu càrrec de la defensa d'associats del sindicat rabassaire en diversos judicis. També en aquest mateix període participà en les campanyes propagandistes de la Unió com a orador. Fou el dibuixant i caricaturista de *La Terra* entre 1924 i 1929 i posteriorment ho fou de *L'Opinió* i en diversos periòdics humorístics. Havia estat professor de dibuix a les Escoles Catalanes del districte sisè de Barcelona. També col.laborà durant els anys vint, al costat de Duran i Cañameras, en l'Associació de Censataris de Catalunya. Entre 1933 i 1935 va ser un dels setze jutges municipals de la ciutat de Barcelona. El 1939 s'exilià a Perpinyà on es guanyà la vida fent dibuixos i pintures.

Raventós Casanovas, Josep (Sant Sadurní d'Anoia 1887 - ?). Fou el tresorer de la Unió de Rabassaires des de la primera junta del 1922 al 1924. Fins al 1925 fou un dels principals propagandistes de la Unió actuant com a orador en els mítings rabassaires que el sindicat organitzava. En aquests primers anys de la Unió fou el dirigent del Penedès més important dins del sindicat, i era el representant d'aquesta comarca dins el comitè central de l'organització. Fou un dels comissionats que la Unió de Rabassaires envià a Madrid el febrer de 1923 a negociar amb el govern mesures legislatives favorables als rabassaires. Va ser un dels líders principals del moviment rabassaire de Sant Sadurní d'Anoia, almenys des de 1919. Participà activament en la mobilització obrera-agrària del 1919-1920 a Sant Sadurní com a afiliat a la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Un informe del Govern Civil d'aquests anys el situa

dins una llista de sis elements obreristes del Penedès totalment oposats a la política del diputat reformista del districte Josep Zulueta i que pretenien eliminar el jutge municipal de Sant Sadurní, un tal Mestres. Va ser un dels fundadors de la Societat de Rabassaires de Sant Sadurní el 1921. Fou tresorer d'aquesta durant el 1921-1922. En desaparèixer aquesta societat el 1922, va fundar i dirigir l'any següent, el 1923, la Societat Obrera Agrícola de Sant Sadurní, la qual esdevingué un dels principals puntals de la Unió donat el seu potencial d'afiliats. El 1922 formà part de la Comissió organitzadora del Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear que se celebrà a Sant Sadurní. El 1923 fou un dels tres representants rabassaires a firmar les bases del Tribunal Mixt de propietaris i rabassaires Sant Sadurní presidit pel diputat Josep Zulueta. A partir de 1925 s'allunyà de la Unió de Rabassaires, molt probablement a casua de divergències sindicals i polítiques amb la cúpula directiva del sindicat. Fou dirigent també de la Cooperativa Obrera de Sant Sadurní. Hi havia ingressat el 1916 i en fou president del 1929 al 1934. Políticament es bellugà dins el republicanisme més obrerista. Entrà a l'Ajuntament de Sant Sadurní com a regidor el 1920 i hi romangué fins al 1923. El 1922 era el president del Centre Republicà de Sant Sadurní.

Raventós Morei, Salvador. Fou tresorer del comitè central de la Unió de Rabassaires de 1924 a 1926. Dins d'aquest comitè era representant de les comarques de l'Alt Penedès i Garraf. Als anys vint fou delegat local d'aquest sindicat rabassaire de les Gunyoles d'Avinyonet (Alt Penedès). Alhora el 1922 fou president de la societat sindical La Concòrdia Obrera d'aquesta població. El 1930 n'era vocal. Participà com a orador en algun míting dins la campanya d'implantació de la Unió de Rabassaires que dirigí Lluís Companys als anys vint. Fou un dels delegats locals rabassaires que tingué més col.laboracions com a articulista a la revista *La Terra*. També publicà alguna poesia en aquest setmanari.

Rebull Capdevila, Cristòfor (Sant Boi del Llobregat 1903 - ?). Va ser dirigent de la Unió de Rabassaires des de finals de la dècada dels vint. Abans d'entrar en aquest sindicat havia militat en els rengles de la CNT. En els judicis de revisió de rendes de 1933-1934 fou un dels vocals representants dels rabassaires dins la comissió arbitral de conflictes del districte de Sant Feliu del Llobregat. A principis de febrer de 1936 fou un dels signants com a representant de la Unió de Rabassaires del pacte del Front d'Esquerres per a les eleccions d'aquell mes. Políticament es mogué sempre dins l'òrbita republicana. L'octubre de 1930 firmà el manifest que els republicans de Sant Boi del Llobregat publicaren per constituir el Casal d'Esquerres Catalanes de la població. El 1931 ingressà a l'Esquerra Republicana de Catalunya. Sempre es mostrà fidel a la línia política de Lluís

Companys²².

Ricart Rovira, Josep (Avinyonet del Penedès ? - ?). Fou un dels principals fundadors de la Unió de Rabassaires el 1922. Va ser escollit vice-president de la Unió en la primera junta i mantingué el càrrec fins al 1924. Participà activament com a orador en la campanya d'implantació d'aquest sindicat en els seus primers anys. Fou un dels principals col.laboradors del setmanari *La Terra*. També va col.laborar durant els anys vint al periòdic *Democràcia*, portaveu dels federals de Vilanova i la Geltrú. Fou un dels comissionats que la Unió de Rabassaires envià a Madrid el febrer de 1923 a negociar amb el govern mesures legislatives favorables als rabassaires. El juny del mateix any es presentà sense èxit, juntament amb Duran i Cañameras, en la candidatura *rabassaire* en les eleccions provincials pel districte de Vilanova i la Geltrú-Sant Feliu de Llobregat. A partir de 1925 s'anà distanciant de la direcció del sindicat. El març de 1931 publicà un article a la revista de tendència comunista *L'Hora* -25-3-1931- on afirmà que la República tampoc era la solució del problema agrari i que el programa agrari de l'ERC, que havien redactat Companys, Aragay i Ventós, sols podia ser acceptat com a "mitjà passatger". Ja en plena República mantingué una polèmica oberta amb el cooperativista d'ERC Joan Ventosa i Roig a través de les pàgines de *Democràcia* -31-10-1931, 24-12-1931 i 23-1-1932-, on Ricart demostrava ser contrari a l'esperit pactista que la direcció de la Unió i ERC mantenien en aquell moment i es posicionava amb el sector més radical del sindicat. La seva primera actuació sindical la tingué al seu poble natal d'Avinyonet del Penedès, on arribà a presidir el sindicat obrer local Unió d'Avinyonet, fundat el 1902. Va haver de marxar d'aquest poble per pressions dels sectors més anti-obreristes. Es traslladà a viure a Sant Pere de Ribes. A finals de 1919 fou un dels fundadors del Centre d'Agricultors Obrers d'aquesta població, el qual aglutinava la vida sindical i política de les esquerres de la població. Ricart en fou secretari fins a finals de 1923, moment en què el Centre va passar a ser controlat per un grup sindical oposat al que ell representava. En el temps de major agitació laboral i social del 1920 Ricart afilià el Centre a la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Fou el que liderà la mobilització sindical rabassaire de 1919-1920 a Sant Pere de Ribes. Durant la repressió de 1921 i principis de 1922 sofrí tres detencions amb engarjolaments inclosos. Durant la Dictadura de Primo de Rivera hagué de sofrir diversos intents de ser expulsat també de Sant Pere de Ribes. El 1922 afilià el Centre d'Agricultors de Sant Pere a la Unió de Rabassaires. Políticament fou republicà federal, influenciat pel bastió federal de Vilanova i la Geltrú. Fou escollit regidor de Sant Pere de Ribes dins una candidatura republicano-obrerista en les eleccions municipals de febrer

²² Entrevista amb Cristòfor Rebull Capdevila el 14-9-1993.

de 1920. En les municipals de febrer de 1922 aconseguí l'alcaldia. Va ser alcalde de Sant Pere fins al cop d'estat de Primo de Rivera.

Riera Claramunt, Francesc (Martorell 1889 - Mèxic 1955). Fundador i president de la Unió de Rabassaires del 1922 al 1932. Fou el líder sindical rabassaire català més important durant aquests deu anys. S'incia en el món sindical agrari dins la Federació de Rabassers de Catalunya, fundada el 1908 i que tenia la seu a Martorell. El febrer de 1920 aconseguí per primera vegada accedir a la junta d'aquesta federació com a vice-president. En aquest mateix mes i any participà també per primer cop com a orador en un míting sindical rabassaire, a Vilafranca. Durant els anys 1919-1920 Riera assumí la radicalització política i sindical general al país i fou un dels principals responsables del viratge cap al radicalisme sindical que efectuà la Federació de Rabassers de Catalunya acostant-se a sectors i postulats annarcosindicalistes. El 1923 fou escollit president d'aquesta entitat, que en aquest moment ja estava adherida a la Unió de Rabassaires. Aquest càrrec el mantingué fins al 1928. A partir de 1922 va ser un actiu propagandista de la Unió de Rabassaires participant en la majoria de mítings de les campanyes propagandístiques que dirigí Lluís Companys durant tota la dècada dels vint. L'estiu de 1923 defensà una acció de força per no lliurar les parts als propietaris durant la verema. En no aconseguir imposar el seu punt de vista, dimití de president de la Unió. La dimissió, però, no li fou acceptada. El mateix 1923 va ser el candidat oficial de la Unió de Rabassaires pel districte de Vilafranca-Igualada a les eleccions provincials de juny. Els resultats també li foren adversos. El 1931 fou un dels representants rabassaires a signar l'anomenat Pacte de la Generalitat davant el governador Civil Anguera de Sojo. Com a representant de la Unió de Rabassaires fou vocal del Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos de la Conselleria d'Agricultura de la Generalitat el 1931 i 1932. Dins d'aquest Consell Riera pertanyé a la Secció de l'Acció Social Agrària. El 1932 els sectors rabassaires més favorables al Bloc Obrer Camperol i a la Unió Socialista de Catalunya desbancaren Riera de la presidència del sindicat rabassaire. Aquest havia ingressat el 1931 a l'Esquerra Republicana de Catalunya, i fou un dels homes que més varen col·laborar a identificar les línies polítiques i sindicals de la Unió de Rabassaires amb les d'ERC, almenys en els dos primers anys de República. Després del seu destronament com a president de la Unió, la seva actuació com a sindicalista rabassaire passà a segon terme. L'abril de 1933 encara formava part del comitè central del sindicat rabassaire, però el setembre del mateix any n'havia desaparegut definitivament. Tot i així, hagué de participar encara en els fets d'octubre de 1934, ja que fou empresonat durant dos mesos arran d'aquests fets. També durant el 1933-1934 fou president del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell.

Val a dir, però, que aquest càrrec no el pogué exercir plenament i directament ja que en aquest moment Riera era diputat al Parlament de Catalunya i residia a Barcelona. Des d'aquest Parlament intervingué diverses vegades per defensar la causa rabassaire. La seva intervenció més important fou probablement la del 7 de maig de 1936 en discutir-se el tema de la conciliació al camp català després dels fets d'octubre de 1934. Políticament es formà en el Centre republicà radical de Martorell *El Progrés*. Amb només 18 anys, el 1908, accedí per primera vegada a la junta d'aquesta entitat com a vice-secretari. El 1917 i 1918 en fou president. A través de les candidatures que patrocinava *El Progrés* per controlar políticament l'Ajuntament de la població, Riera sortí escollit regidor per primer cop el 1918 i es mantingué en el càrrec fins al 1922. Després del parèntesi de la Dictadura, va ser nomenat alcalde de Martorell el febrer de 1930. Malgrat el càrrec, durant aquest any fou empresonat degut a les seves activitats polítiques conspiratives contra la monarquia. Fou ratificat en la seva tasca d'alcalde en les eleccions municipals de l'abril de 1931 a les quals es presentà per ERC. Riera havia estat militant del Partit Republicà Radical fins al 1930 i en més d'una ocasió fou vist amb recel pels sectors més nacionalistes d'ERC. Tot i que sempre es mantingué dins d'aquest partit republicà, mostrà certes simpaties pel sector del grup de *L'Opinió*. El maig de 1936, per exemple, manifestà el ple suport al polèmic nomenament de Lluhí i Vallescà com a ministre de Treball, representant la minoria d'Esquerra Catalana en el govern Casares Quiroga. El juny de 1931, amb el suport del secretari general de la Unió de Rabassaires, Amadeu Aragay -també exradical- intentà presentar-se com a candidat per ERC a les eleccions legislatives, però no ho aconseguí. El novembre de 1932 es va presentar per la circumscripció de Barcelona-província en les eleccions al Parlament de Catalunya. Obtingué l'acta de diputat amb 76.851 vots. El desembre de 1932 dimití com a alcalde per poder exercir plenament la seva tasca com a parlamentari. També abandonà la feina de pagès. Com a diputat formà part de les comissions parlamentàries de justícia i dret, contractes de conreu, diputació permanent, govern interior, treball i reforma del reglament²³. Durant la guerra dirigí un sector de fabricació d'armament. El 1939 s'exilià a França i s'estigué durant un temps a la Residència Catalana de Montpeller. El 1942 va poder embarcar cap a Mèxic, on passà problemes econòmics i acabà fent de comerciant de teixits. El 1955 contragué la malaltia que li provocaria la mort.

Sellés Figueres, Jaume (Sant Vicenç de Castellet 1884 - Tolosa, Llenguadoc 1975). Fou escollit vice-president del comitè central de la Unió de Rabassaires en representació de la comarca del Bages el 1924. A partir de 1926 passà a ser tesorero del mateix comitè. Fins al 1936 es mantingué en la junta d'aquest sindicat rabassaire com a representant del

²³ CAMPS I ARBOIX: *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Barcelona, 1976.

Bages, fins que el juny d'aquest any, en una assemblea de delegats rabassaires d'aquesta comarca, s'acordà retirar-li la confiança. Des del 1924 participà en mítings propagandístics de la Unió de Rabassaires. El 1931 fou un dels comissionats d'aquest sindicat per signar l'anomenat Pacte de la Generalitat juntament amb representants de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. El 1932 fou escollit per les llistes d'Esquerra Republicana de Catalunya diputat al Parlament de Catalunya per la circumscripció de Barcelona-província. Fou el menys votat de la seva llista amb 75.035 vots. Com a parlamentari formà part de la comissió especial per estudiar la Llei de Contractes de Conreu que presentà el conseller de Justícia i Dret el 1933. Durant la dècada dels vint va ser president del Sindicat Agrícola de Sant Vicenç de Castellet. Quant a la política local va destacar com a dirigent republicà en aquesta població del Bages ja des dels anys deu i arribà a ser tinent d'alcalde en la primera legislatura municipal de la II República. Acabada de la guerra civil s'exilià a França.

Servitjà, Josep. Fou el principal impulsor de l'organització de la Unió de Rabassaires a la comarca del Bages i, en concret, a la població on residia, Sant Salvador de Guardiola a partir de 1923. El 1924 se'l nomenà delegat d'aquesta Unió al Bages. Participà en diferents mítings com a orador en la campanya d'implantació d'aquest sindicat rabassaire, sobretot al Bages. El 1925 era el president i representant dels rabassaires de Sant Salvador de Guardiola dins la Unió de Rabassaires.

Torrents Brunet, Martí (Vilanova i la Geltrú 1887- ?). Fou el delegat local i comarcal de la Unió de Rabassaires a Vilanova i la Geltrú el 1922 i 1923. Participà com a orador en alguns mítings rabassaires dins la campanya dirigida per Lluís Companys. També col.laborà en el periòdic *La Terra*. Formà part de la comissió organitzadora del primer Congrés d'associats d'aquest sindicat rabassaire el gener de 1923. El 1924 va deixar de ser delegat local de la Unió, tot i que se'n mantingué com a associat. Es distingí de la resta de delegats de la Unió per la seva acomodada situació econòmica i pel fet que no era pagès, sinó reconegut pintor paisatgista, de frescos i d'aquarel·les, a part de ser cartellista. S'havia format com a artista a principis de segle a París, on residí durant uns anys. Va ser deixeble de l'artista Joaquim Mir. Exposà, d'entre altres ciutats, a Vilanova (1923), Sabadell (1923) i Madrid (1926). Per altra banda, fou un gran defensor del cooperativisme. Va ser dirigent de la cooperativa *L'Agrícola* de Vilanova. El 1921 n'era vocal i el 1925 n'exercí la presidència. El 1922 fou el representant d'aquesta cooperativa en la reunió per constituir una Federació Comarcal Cooperativa de Vilanova. El febrer de 1925 també representà a la mateixa cooperativa al Congrés Regional de Cooperatives de Catalunya. Quan esclatà la guerra del 1936 era jutge municipal de Vilanova, càrrec

que l'havia obtingut per designació política. Com a jutge va impedir que es cremés el Registre de la Propietat de la capital del Garraf. Mai no va presentar-se en cap comici electoral, tot i que políticament simpatitzava amb els federals. S'ha escrit diverses vegades sobre el fet que fou un home d'una espiritualitat i un civisme molt profunds²⁴.

Ventós Casadevall, Ernest, industrial, comerciant, dirigent sindical rabassaire i polític (Barcelona 1894 - Barcelona 1933). Fou un dels principals fundadors de la Unió de Rabassaires el 1922. Juntament amb Lluís Companys, Amadeu Aragay i Pere Estartús, fou el polític que, durant els anys vint, més temps i amb més constància es dedicà a les tasques sindicals i cooperatives del sindicat rabassaire. Fou un dels principals propagandistes de la Unió al llarg de la dècada dels vint actuant com a orador en els mítings que el sindicat organitzava. També va ser un dels més prolífers i constants col.laboradors de la revista *La Terra*, portaveu de la Unió. Fou el director de la Secció Cooperativa de la Unió des de la seva fundació el 1924, a la qual pogué assessorar gràcies a les seves capacitats i qualitats de comerciant i industrial. Formà part de la comissió organitzadora del primer Congrés d'associats de la Unió el gener de 1923. Fou un dels que presidí el 1927 la comissió de delegats del sindicat rabassaire que es desplaçaren a Madrid a negociar amb els ministres de Gràcia i Justícia, Treball i Foment mesures legislatives favorables als rabassaires. El 1931, com a especialista en temes sindicals agraris, elaborà i firmà, juntament amb Lluís Companys, Amadeu Aragay i Joan Casanellas, la ponència sobre el Problema Agrari que s'aprovà a la Conferència d'Esquerres celebrada el més de març i que es convertí, de fet, en el programa de política agrària d'Esquerra Republicana de Catalunya. Políticament començà a militar a les Joventuts Republicanes del Partit Republicà Català de les quals n'era el president el 1923. Com a membre de junta d'aquestes Joventuts el juny de 1922 signà un manifest contrari a la Conferència Nacional Catalana, la qual donà lloc al naixement d'Acció Catalana. L'any anterior, el 1921, s'havia presentat sense èxit com a candidat del Partit Republicà Català en una llista de coalició republicana, juntament amb el radical Amadeu Aragay i el republicà catalanista Domènech Palet i Barba, en les eleccions provincials pel districte de Sabadell-Terrassa. Durant tota la dècada dels vint es mantingué fidel a la línia política i sindical seguida per Lluís Companys, amb qui l'uní sempre uns vincles d'amistat molt forts. Va ser delegat del comissari del govern per a la liquidació de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929. El 1930 signà, juntament amb altres líders de la Unió de Rabassaires i del republicanisme català, la crida a favor de

²⁴ COLL, Sever: "Martí Torrents, home de civisme" a *Gran Penya* (Vilanova i la Geltrú), núm. 6, maig de 1990; PUIG ROVIRA, F. X.: *Vilanova 1936-1939. El govern municipal i altres aspectes*, Vilanova i la Geltrú, 1994; "Martí Torrents" a *La Terra*, 13-12-1924:3; DUNYÓ CLARÀ, Jacint: *Joan Ventosa Roig, 1883-1961: la humanitat d'un català exemplar*, Barcelona, 1983:74.

l'estructuració d'una força única de les esquerres republicanes i catalanistes. A l'octubre del mateix any va firmar la convocatòria de la Conferència d'Esquerres Catalanes. Formà part de la comissió organitzadora d'aquesta Conferència celebrada el març del 1931. Alhora obtingué una de les secretaries de la mateixa Conferència. Fou candidat per ERC al districte VII de Barcelona en les eleccions municipals de l'abril de 1931. Fou escollit tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona després d'aquestes eleccions. Va pertànyer al primer Consell Executiu central d'ERC, per al qual fou escollit amb 927 vots. El 1932 era president del Foment Republicà de Sants. Milità també dins la maçoneria. En el terreny cultural destacà en la seva joventut com a pintor paisatgista i es presentà a les exposicions de belles arts de Barcelona dels anys 1910, 1911 i 1920. Va morir jove a l'edat de 38 anys el gener de 1933. Se li féu un homenatge pòstum el 25 de juny del mateix any. Ventós fou un dels homes que millor representà els lligams entre la Unió de Rabassaires i ERC durant el 1931 i 1932, tot i que en arribar la República, anà deixant progressivament les seves tasques sindicals agràries favorables a la Unió per dedicar-se a la política municipal de Barcelona i al partit d'ERC²⁵.

Ventura, Francesc. Un dels principals dirigents de la Unió de Rabassaires als anys vint a Mollet del Vallès. Va participar, com a orador, en alguns mítings que aquest sindicat celebrà al Vallès Oriental. El 1925 era el delegat rabassaire a Mollet i com a tal va firmar el manifest que la Unió publicà l'abril d'aquell any.

²⁵ SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerres...*

APÈNDIX 10

Articulistes de La Terra (1922-1930). Nombre d'articles per etapes del periòdic¹.

Articulista	1ª Et	2ªEt	3ªEt	4ªEt	Total	1er Art	Ultim Art
Afau Ribera, Luis		1			1	16-8-24	
Albornoz, Alvaro de				2	2	24-5-30	7-6-30
Alomar, Gabriel				1	1	14-6-30	
Alvarez, Pere	1				1	30-3-23	
Amado, F.				5	5	10-5-30	19-7-30
Dr Aragay, Amadeu	5	31	23	17	76	15-12-22	27-9-30
Arquer, Jordi				1	1	8-3-30	
Aznar, Severino	1				1	15-4-23	
Dl Baqués, Pau		1			1	18-8-23	
Bautista, Eustaquio		1			1	29-3-24	
Bayer Bosch, J.	1				1	30-4-23	
Bonvilà, Josep			1		1	20-6-25	
Bracons, Artur			1		1	16-5-25	
Bricollé, P.	1				1	15-3-22	
Busquets, M.	1				1	15-4-23	
Campo, Miguel de	1				1	15-3-23	
Dl Carol, Pere		1			1	29-12-23	
Carsi, Alberto				4	4	22-3-30	4-10-30
Castells, Josep			3		3	9-5-25	21-11-25
Català, Lluís		1			1	18-8-23	
Codina, Joan		1			1	5-7-24	
Comas Solà, Josep	1				1	15-12-22	
Comas, Francesc	1				1	15-2-23	
Companyns, Camil		1			1	21-7-23	
Dr Companyns, Lluís	2	3	1	9	15	30-10-22	12-7-30
Consueta				1	1	6-9-30	
Costajussà, J.H.	1				1	15-3-23	
Pr Crehuet, Carles	1				1	30-12-22	
Dl Daniel, Eusebi		1			1	16-8-24	
Domingo, Marcel.lí	1			2	3	30-10-22	29-3-30
Dr Duran Cañameras, Fèlix	4	27			31	30-10-22	15-6-24
Duran Guardia, J.			1		1	18-4-25	
Dr Esmendia, Pere	3	6			9	15-3-23	12-7-24
Estadella, Arnó				1	1	29-3-30	
Dr Estartús, Pere		6	1		7	8-9-23	15-11-24
Pr Ferrer de Vilches, Miquel	1				1	15-11-22	
Pr Font Marió, Jaume	2	9			11	15-5-23	13-10-23
Dl Font, Josep	1	1			2	15-4-23	24-5-24
Forment, Joan		1			1	4-6-24	
Gómez, Julio Senador	2	1	5	7	17	15-11-22	4-10-30
Góngora, Manuel	1				1	15-11-22	
Pr Griso, Joan	1				1	15-10-22	
Hostench, Francesc	1				1	15-1-23	
Dl Janer, Astre	3	7	3	1	14	30-10-22	17-5-30
Pr Lamo, Regina	2				2	15-3-23	30-4-23
Leni	2				2	15-10-22	15-5-23
L, E. de				4	4	12-7-30	2-8-30
Majó, S.				6	6	17-5-30	26-7-30
Mallart, Josep			1		1	16-5-25	
Matons, August			1		1	14-3-25	
Dl Miró, Jaume		1			1	6-10-23	
Montserrat, D.				1	1	22-3-30	
Morote, José	1		1		2	30-10-22	18-10-24
Olimac d'Urgell	1				1	15-1-23	
Ortega Gasset	1				1	15-4-23	
Ossori				1	1	19-7-30	
Ossorio Gallardo	1				1	15-10-22	
Pérez, Jesús Vicente	1				1	30-3-23	
Pr Picó Martí, Josep				4	4	22-3-30	19-7-30
Prats, Jaume		1			1	10-11-23	

¹ Les diferents etapes de *La Terra* al llarg dels anys vint les he comentades als apartats 3.4.1 -"Pes i presència de sectors sindicals radicals dins la Unió"- i 3.4.5 -"Epileg: de cert col.laboracionisme amb la Dictadura a la lluita per la República"-.

Pujols, Francesc			2	2	8-3-30	26-4-30
Purcallès, Pere		1		1	28-3-25	
Quemadas, Salvador	1			1	15-11-22	
Ratés, Ramon		1		1	17-5-24	
Dl Raventós, Salvador		3	1	4	8-12-23	15-11-24
Remens, Juan			1	1	4-10-30	
Riba, Antoni		1		1	12-4-24	
Dl Ricart Rovira, Josep	2	4	15	21	15-11-22	20-6-25
Ricart, J.B.			1	1	19-7-30	
Dl Riera, Francesc	2	1		3	15-12-22	12-4-24
Riu Gener, Ramon			2	2	8-3-30	22-3-30
Sallarés, J.			3	3	22-3-30	26-4-30
Seguí Salvador	1			1	15-12-22	
Sesant, Joan			1	1	28-3-25	
Sorel, G.			1	1	14-6-30	
Dl Tetas, Joan		1		1	21-6-24	
Dl Torrents, Martí	1			1	15-10-22	
Torres, Humbert			2	2	8-3-30	29-3-30
Tusó, Tomàs			2	2	8-3-30	5-4-30
Unamuno, Miguel de			1	1	10-5-30	
Vallespinós, J.			1	1	21-6-30	
Vargas Vila			1	1	18-10-24	
Dr Ventós, Ernest	2	11	1	1	15 30-4-23	26-4-30
Vilasacra, P.P.			1	1	21-3-25	
Vila, Desideri			1	1	14-6-30	
Villalobos, Filiberto	1			1	30-10-22	
Pr Viver, Isidre	1			1	15-11-22	
Vives, R.M.		1		1	15-6-24	
Weatley, J.			1	1	7-6-30	
Zaragoza, Narciso			1	1	2-5-25	

- 1ª Etapa: del n. 1 (15-10-1922) al n. 15 (15-6-1923)
 2ª Etapa: del n. 16 (15-7-1923) al n. 75 (31-8-1924)
 3ª Etapa: del n. 76 (6-9-1924) al n. 360 (febrer 1930)
 4ª Etapa: del n. 361 (8-3-1930) al n. 401 (27-12-1930)

	Núm. d'exemplars apareguts	Núm. d'exemplars conservats ²	Núm. d'exemplars que he pogut consultar ³
1 ^a Etapa	15	15	15
2 ^a Etapa	60	51	51
3 ^a Etapa	285	22	22
4 ^a Etapa	41	3	19

Abreujaments: Dl.: Delegat o dirigent local o regional -pagès- de la Unió de Rabassaires.

Dr.: Director o dirigent -no pagès- de la Unió.

Pr.: Propagandista -no pagès- de la Unió.

² Al subapartat 3.1.2.2 -"La Terra, portaveu de la Unió de Rabassaires"- s'ofereix una relació detallada per anys de tots els números conservats i no conservats.

³ Incloc en aquesta columna els exemplars dels quals vaig poder consultar només els sumaris. Aquests sumaris em van ser d'utilitat per poder elaborar de manera més completa el quadre d'aquest apèndix.

APÈNDIX 11

Directius de la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca (1902-1929).

(A)	Nom del dirigent	(B)	(C)	(D)	(E)
1720	Balagué [Puig], Juan	Pagès	0	Pagès	40,75
1628	Barquet Robert, Juan	Pagès	14,91	Pagès	14,91
198	Bernardí Escayol, Florencio	Pagès	0	Pagès	0
605	Bou Martrat, Juan	Pagès	8,51	Pagès	8,15
1825	Butiñán [Casademunt], Martín	Jornaler	0	Jornaler	0
514	Canals Lladó, Ramón	Pagès	0		12,75
774	Canals [Canals], Telmo	Pagès	13,85	Pagès	13,85
1763	Casanovas [Jorba], Alejo	Pagès	0	Pagès	25,56
1907	Castells Peralta, Ginés	Pagès	65,09	Pagès	65,09
184	Colell [Parellada], Antonio	Pagès	0	pagès	54,69
83	Comellas [Galcerán], Fco.	Pagès	0	Pagès	0
1872	Cortadella [Matas], Pablo	Pagès	0	Pagès	0
1783	Creus, Sans, Pablo	Pagès	0	Pagès	0
613	Creus [Ruisech], Jaime	Pagès	0		8,82
1267	Cuscó [Bartomeu], Antonio	Pagès	0	Pagès	0
1039	Domènech Casas, José	Pagès	108	Pagès	108
392	Falguera [Vidal], Antonio	Pagès	0	Pagès	4,45
702	Ferrer [Drets], Vicente	Manyà	0	Manyà	0
608	Figueras [Armenteros], Fco.	Pagès	28,23	Pagès	28,23
1926	Figueras [Ribas], Juan	Pagès	25,20	Pagès	25,20
425	Font, [Borrás] José	Pintor	19,85	Pintor	19,85
224	Guarro [Matas], José	Jornaler	0	Jornaler	0
471	Juliá Amat, Juan	Pagès	44,97	Pagès	44,97
1326	Juliá [Bultá], Ramón	Pagès	14,9	Pagès	14,9
382	Marimón Isart, Primitivo	Pagès	45,84	Pagès	45,84
1929	Martí [Suñiol], José	Pagès	7,49	Pagès	7,49
468	Martí [Martí], Juan	Pagès	3	propietari	370,8
1904	Martrat Porta Jaime	Pagès	41,77	Pagès	41,77
663	Mas Sallent, José	Dependent	0		0
2204	Masachs [Gómez], Medí	Jornaler	0	Jornaler	0
679	Mas Puig, Juan	Pagès	0	Pagès	34,62
246	Mercader [Ribot], Emilio	Pagès	0		41,89
248	Mercader [Marimón], Juan	Pagès	0		41,89
1151	Montserrat [Serra], Fco.	Jornaler	0	Jornaler	0
201	Moragas [Sagarra], Antonio	Pagès	0	Pagès	8,80
1228	Moragas [Segarra], Ramón	Comerç	57	Comerç	57
163	Munné Botifoll, Fco.	Pagès	0	pagès	0
1131	Munné Cuscó, Lorenzo	Pagès	0	Pagès	5,86
1580	Parramón [Sagués], Isidro	Empleat	0	Empleat	0
1822	Peralta Llopart, Pedro	Pagès	0	Pagès	0
1831	Peralta Llopart, Arturo	Pagès	11,98	Pagès	11,98
1696	Peralta [Bernadé], Juan	Pagès	0	pagès	10,3
620	Planas Creus, Andrés	Pagès	0	pagès	0
1280	Puig [Castells], Fco.	Pagès	0	Pagès	71,92
164	Roca [Roqué], Carlos	Pagès	17,03	Pagès	17,03
1505	Roig [Serra], Fco.	Veterinari	83,6	Veterinari	83,6
1285	Sabat [Guilera], Joaquín	Pagès	45,16	Pagès	45,16
1127	Salví [Bros], Juan	Pagès	0	Pagès	13,63
1055	Sans [Cortada], Armengol	propietari	26,7	propietari	26,7
1304	Sans [Soler], Fco.	Pagès	0	Pagès	0
70	Tió [Figueras], Agustín	Pagès	0	Pagès	0
270	Trillas Farrés, Fco	Pagès	8,18	Pagès	8,18
1749	Valls Vidal, Fco	propietari	270,88	propietari	270,88
536	Ventosa [Torrensts], Isidro	Pagès	0	Pagès	0
2068	Ventosa [Sala], Manuel	Jornaler	0	Jornaler	0
1064	Ventura Domènech, Sebastián	Pagès	26,6	Pagès	26,6
1646	Vidal Enrich, Jaime	Pagès	10	Pagès	10
272	Vila Comas, Miguel	Pagès	19,65	Pagès	19,65
48	Vila [Rusiñol], Pedro	Jornaler	0	Jornaler	0
2006	Vives Masachs, Benito	Pagès	23,55	Pagès	0

Fonts: Expd. 3.605, AGCB; "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de cédulas personales" de Martorell de 1918

(A) Núm que el dirigent tenia al "Padrón de los individuos..." (1918).

(B) Profesió del dirigent segons el mateix Padró.

(C) Quantitat en pessetes que el 1918 el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

(D) Profesió del cap de família de la casa on residia el dirigent segons el mateix Padró.

(E) Quantitat en pessetes que el 1918 el cap de família de la casa on vivia el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

Nota: Quan les dades de les columnes B i C coincideixen amb les dades de les columnes D i E significa que el dirigent cooperativista era el cap de família de la casa on residia.

APÈNDIX 12

Directius del centre republicà El Progrés de Martorell (1906-1930).

(A)	Nom del dirigent	(B)	(C)	(D)	(E)
2270	Amat Castells, José	Boter	33,70	Boter	33,70
2039	Arús Esteve, José	Pagès	15	Pagès	15
1393	Arús Esteve, Pedro	Pagès	30,6	Pagès	30,6
482	Bartomeu Gaschs, José	Pagès	0	pagès	11,6
616	Bernadas Marcet, Luis	Pagès	0	pagès	25,39
2120	Bernades [Arate], José	músic	0	Cadirarire	42,9
486	Bonells Tolosa, Jaime	propietari	43,5	propietari	43,5
442	Bros [Muns], Vicente	jornaler	0	comerç	96,17
399	Campmajó [Sans], Joan	armer	118,8	armer	118,8
2231	Campmany Closa, Emilio	Pagès	5,03	Pagès	5,03
1991	Campmany [Rifé], Isidro	Paleta	20,7	Paleta	20,7
1008	Canals [Pujol], José	Pagès	0	carreter	26,4
1330	Cañameras Salvany, Miguel	propietari	126,9	propietari	126,9
1332	Cañameras [Sabat], Antonio	Pagès	0	propietari	126,9
1412	Capellades [Pujadas], Jaime	sabater	64,9	sabater	64,9
356	Castells [Vila], Juan	Comerç	52,8	Comerç	52,8
1265	Castells Vila, Pompeyo	Pagès	0	Pagès	32,90
822	Castells [Casanovas], Magín	Manyà	0	Manyà	0
1050	Costa [Csanovas], Manuel	Ferrer	0	Ferrer	0
1198	Cusidó [Romeu], Antonio	Veterinari	55	Veterinari	55
404	Domenech [Domingo], Jaime	Pagès	0	Pagès	42
1621	Esplugas Bosch, Enrique	Pagès	0	Pagès	14,6
2278	Fusalba [Bernoles], Hilario	Paleta	0	Paleta	0
1980	Fusalba [Bargalló], Ramón	Pagès	0	Pagès	11
1836	Galcerán [Mas], Juan	Pagès	0	Pagès	19,30
1044	Malet [Amat], Salvador	Comerç	0	Comerç	91
948	Mas Sallent, Fco.	Manyà	52,8	Manyà	52,8
1938	Matas Fusalba, Magín	Empleat	0	pagès	76,44
2018	Mestres Domenech, Luis	jornaler	0	Jornaler	0
1128	Munné Ros, Lorenzo	Pagès	5,86	Pagès	5,86
974	Munner [Domenech], José	músic	0	sabater	28,8
2156	Parera Mauret, Enric	jornaler	0	propietari	124,11
1379	Parera [Manset], Vicente	Pagès	35,3	Pagès	35,3
490	Perlas Juliachs, José	forner	67,74	forner	67,74
1165	Pons [Subirats], Jaime	Jornaler	0	Jornaler	0
1245	Puig Alegre, Pedro	Comerç	105	Comerç	105
1248	Puig Carbonell, Benito	Pagès	0	Comerç	105
2181	Pujol Bernolas, José	Carreter	28,8	pagès	15,94
2229	Ráfol Tayá, Ramón	Fuster	0	Fuster	0
1389	Ramón [Puig], José	Confiter	0	Confiter	0
49	Raurich [Munné], Fco.	Pagès	41,17	Pagès	41,17
327	Raventós [Ollé], Antonio	Pagès	15,53	Pagès	8,18
2288	Riera Claramunt, Fco.	Pagès	0	Pagès	31,30
566	Riera [Claramunt], Agustín	Jornaler	0	Jornaler	0
361	Roca Roqué, José	Pagès	24,62	Pagès	24,62
983	Rovira [Balaguer], Miguel	Pagès	0	Pagès	0
915	Sabaté Sans, Fco.	Pagès	0	Pagès	67,53
1377	Sabater Domenech, Fco.	Comerç	0	Comerç	52
2124	Sabat [Sans], José	Carreter	0	Comerç	28,80
759	Salas [Rovira], Fco.	Pagès	10,03	Pagès	10,03
521	Salvador Roca, Miguel	Jornaler	0	Jornaler	0
1174	Salví Clarós, José	Pagès	39,09	Pagès	39,09
1142	Serra [Escolá], Enrique	Mestre	0	Mestre	0
506	Solans Janés, Antonio	Espardenyer	28,86	Espardenyer	28,86
211	Tobella Salví, Vicente	Paleta	37,40	Paleta	37,40
212	Tobella [Termes], Luis	Pastor	0	Paleta	37,40
1019	Tobella [Ferrer], Pedro	Confiter	157,95	Confiter	157,95
2016	Tolosa [Matas], Miguel	Comerç	0	Comerç	0
1939	Tolosa [Figueras], Sebastián	Empleat	0	Empleat	0
2191	Velarte [Gil], José	Boter	28,8	boter	28,8
2066	Via [Segura, Magín]	Jornaler	0	Jornaler	0

Fonts: PENALBA MARTÍN, Josep M.: "Ajuntament de Martorell. Centre Republicà El Progrés de Martorell (1906-1940)", 1986 (inèdit); "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de cédulas personales" de Martorell de 1918

(A) Núm que el dirigent tenia al "Padrón de los individuos..." (1918).

(B) Profesió del dirigent segons el mateix Padró.

(C) Quantitat en pessetes que el 1918 el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

(D) Profesió del cap de família de la casa on residia el dirigent segons el mateix Padró.

(E) Quantitat en pessetes que el 1918 el cap de família de la casa on vivia el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

Nota: Quan les dades de les columnes B i C coincideixen amb les dades de les columnes D i E significa que el dirigent republicà era el cap de família de la casa on residia.

Abreviatures

(de comarques)

ACA, Alt Camp
AEM, Alt Empordà
ANO, Anoia
APE, Alt Penedès
ARI, Alta Ribagorça
AUR, Alt Urgell
BAG, Bages
BAR, Barcelonès
BCA, Baix Camp
BEB, Baix Ebre
BEM, Baix Empordà
BER, Berguedà
BLL, Baix Llobregat
BPE, Baix Penedès
CBA, Conca de Barberà
CER, Cerdanya
GAF, Garraf
GAR, Garrigues
GAX, Garrotxa
GIR, Gironès
MAR, Maresme
MON, Montsià
NOG, Noguera
OSO, Osona
PJU, Pallars Jussà
PSO, Pallars Sobirà
PUR, Pla d'Urgell
PES, Pla de l'Estany
PRI, Priorat
REB, Ribera d'Ebre
RIP, Ripollès
SGA, Segarra
SGR, Segrià
SEL, Selva
SOL, Solsonès
TAR, Tarragonès
TAL, Terra Alta
URG, Urgell
VAR, Vall d'Aran
VOC, Vallès Occidental
VOR, Vallès Oriental.

Altres abreviatures utilitzades

AC,	Acció Catalana
ACA,	Arxiu de la Corona d'Aragó
ADB,	Arxiu Diocesà de Barcelona
AGCB,	Arxiu del Govern Civil de Barcelona
AGDB,	Arxiu General de la Diputació de Barcelona
AHC,	Arxiu Històric Comarcal
AHM,	Arxiu Històric Municipal
ANC,	Arxiu Nacional de Catalunya
AP,	Acció Popular
APC,	Arxiu del Parlament de Catalunya
ASA,	Acció Social Agrària
ASP,	Acció Social Popular
BOC,	Bloc Obrer i Camperol
BRA,	Bloc Republicà Autonomista
CNCA,	Confederación Nacional Católico-Agraria
CNT,	Confederació Nacional del Treball
CRT,	Confederació Regional del Treball
ERC,	Esquerra Republicana de Catalunya
FAC-B,	Federació Agrícola Catalano-Balear
FCAB,	Federació Catòlico-Agrària Barcelonesa
FCSOAABP,	Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès
FNOAE,	Federació Nacional d'Obrers Agrícoles d'Espanya
F(N)TT	Federació Nacional de Treballadors de la Terra (de l'UGT).
FRC,	Federació de Rabassers de Catalunya
FSA,	Federació Sindical Agrària (de Girona)
FTARE,	Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola
IACSI	Institut Agrícola Català de Sant Isidre
IMHB,	Institut Municipal d'Història de Barcelona
IRS,	Institut de Reformes Socials
LVRC,	Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya
PRC,	Partit Republicà Català
PRR,	Partit Republicà Radical
PSUC,	Partit Socialista Unificat de Catalunya
RIACSI,	Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre
UAB	Universitat Autònoma de Barcelona
UFNR,	Unió Federal Nacionalista Republicana
UGT,	Unió General de Treballadors
UMN,	Unió Monàrquica Nacional
UPF,	Universitat Pompeu Fabra
UR,	Unió de Rabassaires
USA,	Unió Social Agrària
UTC,	Unió de Treballadors del Camp
UVC,	Unió de Vinyaters de Catalunya

Fonts i bibliografia

Arxius (municipals i comarcals)

- AH Fidel Fita d'Arenys de Mar

Correspondència de Manuel Serra i Moret (1932-1934)
Pre-cadastre (1702)

- AHM de Canet de Mar

Llibres d'Acords Municipals (1919-1923)

- AHM de Font-rubí

Associacions (1919-1938)
Llibres d'Acords Municipals (1920-1922)
Judicis desnonaments/Actes conciliacions (1902-1940)

- AHM de Gelida

Padrons (1923)
Contribucions (1923-1929)
Actes de revisió de rendes (1931)
Contractes de conreu (segle XIX)

- AHM de Malgrat de Mar

Contribucions (1918)
Llibres d'Acords Municipals (1919-1923)

- AHM de Manresa

Associacions (1908-1938)
Correspondència (1920-1934)

- AHM de Martorell

Associacions (fitxer antic) (1900-1940)
Amillaments (1863-1941)
Llibres d'Acords Municipals (1917-1938)
Contribucions (1918-1934)
Padrons i censos (1918-1936)
Correspondència (1918-1934)
Informes diversos (1939-1941)

- AHM de Mataró

Llibres d'Acords Municipals (1919-1920)

- AH de Sabadell

Associacions (1900-1930)

- AHC de Sant Feliu de Llobregat

Associacions/Institut de Reformes Socials (1920-1926)
 Judicial (Conflictes de contractes de conreu) (1933-1934)
 Amillaraments (1923)
 Contribucions (1919-1923)
 Padrons i Censos (1909-1923)

- AHM de Sant Pol de Mar

Judicis desnonaments/Actes conciliacions (1912-1924)

- AHM de Sant Sadurní d'Anoia

Contribucions (1922-1945)
 Padrons (1922)
 Associacions i estadístiques (1909-1937)
 Llibres d'Acords Municipals (1919-1923)

- AHC de Vilafranca del Penedès

Judicis desnonaments/Actes conciliacions (1922-1930)
 Associacions/Institut de Reformes Socials (1911-1923)

Altres Arxius

- Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares)

Ministeri de la Presidència (1918-1924)
 Política Interior. Associacions/Ordre Públic (1918-1924)

- Archivo Histórico Nacional (Madrid-Salamanca)

Governació-Sèrie A (ajuntaments / manifestacions / conflictes obrers / partits polítics / vagues de pagesos / associacions / anarquistes / societats obreres / qüestions socials) (1917-1938)

- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Amillaraments (1919-1931)

- Arxiu del Govern Civil de Barcelona (AGCB)

Expedients Associacions (1900-1938)
 Fons antics/Correspondència (1919-1922)
 Ordre Públic (1919-1922)

- Arxiu del Parlament de Catalunya (APC)

Fons documental Marcel·lí Domingo

- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)

Associacions (1917-1921)
 Visites Patorals/Elencs (1921)

- Arxiu General de la Diputació de Barcelona (AGDB)

Mancomunitat de Catalunya (1914-1925)
Eleccions (1919-1923)

- Arxiu General del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya

Sentències civils (judicis desnonaments)

- Arxiu General Històric de la Universitat de Barcelona

Dietari de Fèlix Duran i Cañameras.

- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

Fons Generalitat Republicana
Conselleria d'Agricultura (Fons Generalitat Republicana)
Serveis Tècnics d'Agricultura
Fons microfilmats de l'Archivo Histórico Nacional (Salamanca)

- Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI)

Correspondència (1946-1950)

- Institut Municipal d'Història de Barcelona (IMHB)

Fulls volanders (1919-1934)

- Museu Vicenç Ros de Martorell

Documentació diversa municipal (segle XIX-1938)

Prensa¹

Acción (Terrassa) (1919-1930)

Acción Cooperatista (1922-1931)

Agricultura (Agricultura i Ramaderia) (1918-1931)

Aires de la Conca (Montblanc) (1925-1928)

Annalis Ordo Divini Officii Recitandi Missaeque Celebrandae en Civitate Dioecesisque Barcinonensi (1920)

Anuari d'Estadística Social de Catalunya (1912-1915)

Anuario Estadístico de España (Madrid) (1923-1924)

Anuario Social de España (Madrid) (1915-1920)

Avenç Agrícola, L' (Sant Sadurní d'Anoia) (1919-1922)

Avenir, L' (Sabadell) (1920-1925)

Barricada, La (1918)

Batalla, La (1922-1933)

Boletín de la Confederación Nacional Católico-Agraria (Madrid) (1917-1918)

Boletín del Instituto de Reformas Sociales (1920-1924)

Boletín del Museo Social (1911-1912)

Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona (1909-1930)

¹ Els periòdics enumerats a continuació aparegueren a les poblacions que s'indica. Si no s'indica cap població significa que s'editava a Barcelona. També s'indica entre parèntesi els anys consultats. La relació conté tots els periòdics citats al llarg del treball. No conté, en canvi -per no fer excessivament llarg el llistat-, revistes que, tot i haver estat consultades per a aquest estudi, han estat de poca utilitat.

Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana (1884)
Butlletí del Museu Social (1912-1919)
Campana de Gràcia, La (1929)
Consciente, El (Argentona) (1914)
Costa de Llevant, La (Canet de Mar) (1908-1922)
Democràcia (Vilanova i la Geltrú) (1919-1932)
Dia Gráfico, El (1924)
Diari de Mataró (Mataró) (1933)
Diari de Sabadell (Sabadell) (1920)
Diario de Manresa (Manresa) (1923-1929)
Diluvio, El (1905-1933)
Eco de Martorell, El (Martorell) (1916-1918)
Federal, El (Sabadell) (1926) (1930)
Fructidor, El (Vilafranca del Penedès) (1918-1931)
Germanor (Malgrat de Mar) (1918-1922)
Heraldo del Panadés (Vilafranca del Penedès) (1929-1930)
Heraldo Obrero (1927) (1931)
Hora L' (1930-1931)
Humanitat, La (1932-1933)
Internacional, La (Madrid) (1920)
Intransigent, L' (1921-1922)
Labriego, El (Vilafranca del Penedès) (1891-1896)
Litoral Agrícola, El (Vilassar de Mar) (1929-1935)
Llar, La (1920-1923)
Llibertat (Mataró) (1930)
Lluita (Rubí) (1922-1939)
Lluitem (Vilafranca del Penedès) (1919-1923)
Lucha, La (1918-1919)
Lucha Obrera (1923-1924)
Lucha Social (1925)
Natura (El Vendrell) (1923)
Nau, La (1929-1930)
Noticias, Las (1931)
Nova Vida (Llançà) (1923-1925)
Noya, El (Sant Sadurní d'Anoia) (1922-1931)
Obrero, El (1864-1866)
Opinió, L' (1928-1933)
Panadés Republicano, El (Vilafranca del Penedès) (1919-1932)
Pàtria i Treball (Sant Feliu de Llobregat) (1920-1923)
Pervindre, El (Sabadell) (1926)
Poble Català, El (1914-1916)
Popular, El (Vilafranca del Penedès) (1919-1920)
Progreso, El (1911-1930)
Publicidad, La (*Publicitat, La*) (1882) (1914-1923)
República (1926)
República Social (Sant Feliu de Llobregat) (1910-1911)
Revista de la Càmera Agrícola Oficial del Bajo Llobregat (S. Feliu Ll.) (1906-1916)
Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro (RIACSI) (1911-1931)
Revista Social (Madrid) (1926-1930)
Revista Social y Agraria (Madrid) (1919-1922)
Revista Tarrasense (Terrassa) (1882-1883)
Sang Jova (Sant Feliu de Llobregat) (1909-1911)

Semanario de Mataró (1888)
Setmanari de Mataró (1920)
Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell (Martorell) (1928-1932)
Socialista, El (Madrid) (1920-1930)
Solidaridad Obrera (1923)
Solidaridad Proletaria (1924-1925)
Terra, La (1922-1936) (1946-1948)
Terra Catalana (França) (1948)
Terra Lliure (1936-1938)
Trabajo, El (Manresa) (1923)
UVC, La (1918-1930)
Vanguardia, La (1920-1928)
Veü de Catalunya, La (1928)
Vida Nueva (Mataró) (1912-1913)
Vida Sindical (1926)
Viticultura y Enología (Vilafranca del Penedès) (1928)

Testimonis orals:

- SAPÉS ESMENDIA, Josep (de Rubí), 6-9-1986 (Entrevista feta i enregistrada per Ramon Batalla).
- AGUILERA GARRIGA, Pere (de Rubí), 31-8-1986 (Entrevista feta i enregistrada per Ramon Batalla²).
- BALANZA GONZÀLEZ, Ferran (de Martorell), 21-10-1992.
- REBULL CAPDEVILA, Cristòfol (de Sant Boi de Llobregat), 14-9-1993.
- RIERA DOMÈNECH, Feliu (Martorell/Barcelona), 27-7-1995.

Bibliografia primària (bibliografia de l'època, memòries, informes, opuscles, estatuts d'entitats...)³

ALIANZA REPUBLICANA: *El 11 de febrero de 1926. Manifiesto*. Madrid, 1926.

Anuario General de España (Bailly-Baillier-Riera), Madrid, 1921 i 1929.

ARAGAY, Amadeu: *Terra nostra (el rabassaire)*, Barcelona, 1925.

- *El problema agrari català*, Barcelona, 1933.

AUNÓS, Eduardo: *Primo de Rivera. Soldado y gobernante*, Madrid, 1944.

BATALLA, Eduardo: *Mis memorias y mi lucha*, Barcelona, 1936.

BELLMUNT, Domènec de: *Figures de Catalunya*, Vol I, Barcelona, 1933.

BENACH SONET, Pablo: *En defensa de la rabassa morta*, Barcelona, 1911.

² Agraïxo a Ramon Batalla l'amabilitat de deixar-me escoltar aquestes dues entrevistes.

³ Aquest llistat bibliogràfic, així com el referit a la bibliografia secundària, inclou totes les referències bibliogràfiques citades al llarg de la tesi, independentment de la importància que tenen per al conjunt de l'estudi.

- BERNALDO DE QUIRÓS, Constancio: *Los derechos sociales de los campesinos*, Madrid, 1928.
- BLADÉ DESUMVILA, A.: *Francesc Pujols per ell mateix*, Barcelona, 1967.
- BORRELL SOLER, Antoni: *Dret civil català vigent a Catalunya*, Barcelona, 1923, 8 vols.
- CALVO SOTELO, José: *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión*, Madrid, 1931.
- CAMPLLONCH ROMEU, Isidro: *Cellers Cooperatius de producció i venda*, Barcelona, 1917.
- CAÑIZO GÓMEZ, José del: *Bodegas cooperativas. Catecismos del agricultor y del Ganadero*, Madrid, 1922.
- CARRIÓN, P., SANTACANA, F. i TARÍN, J: "La crisis vitícola de los años veinte y sus soluciones" (1925) a José Luis GARCÍA DELGADO (ed.): *Estudios sobre la agricultura española (1919-1971)*, Madrid, 1974.
- CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos. Hombres sin tierra. Tierra sin hombres. La nueva política agraria*, Madrid, 1931.
- CHAPAPIETRA, Joaquín: *La paz fue posible. Memorias de un político*, Barcelona, 1972.
- COLOMER, Víctor: *Informe presentat a la Primera Conferència Nacional del Partit Socialista Unificat de Catalunya*, Barcelona, 1937.
- COMITÉ DE DEFENSA SOCIAL: *Dos años de acción católica en Barcelona. Memoria*, Barcelona, 1910.
- CONFEDERACIÓN NACIONAL DEL TRABAJO: *Memoria del Congreso 1919. Celebrado en el Teatro de la Comedia de Madrid, los días 10 al 18 de Diciembre de 1919*, Barcelona, 1932.
- *Memoria del Congreso Extraordinario celebrado en Madrid los días 11 al 16 de junio de 1931*, Barcelona, 1932.
- Conferencia de los Trabajadores del Campo celebrada los días 20 y 21 de mayo de 1893 en Barcelona*, Barcelona, 1893.
- CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERIA: *Memoria resumen de los trabajos y servicios realizados por el Consejo Provincial de Agricultura y Ganadería de Barcelona, desde su constitución hasta el 31 de diciembre de 1909*. Barcelona 1909.
- La cooperación de consumo. Su participación en la Exposición Internacional de Barcelona*, Barcelona, s.d. (1929?).
- COROMINES, Pere: *De la solidaritat al catorze d'abril. Diaris i records de Pere Corominés*, Barcelona, 1974.
- DIRECCION GENERAL DE AGRICULTURA, INDUSTRIA Y COMERCIO: *Relación de los expedientes de Sindicatos Agrícolas ingresados durante el año 1909 en el Ministerio de Fomento para su calificación y reunión al de Hacienda*, Madrid, 1910.
- DIRECCION GENERAL DE AGRICULTURA, MINAS Y MONTES: *Memoria descriptiva-estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1-1-1917. Leyes y reglamentos porque se rigen y disposiciones*, Madrid, 1917.

- DURAN i CAÑAMERAS, F: "Contractes d'aparceria i de rabassa en el Penedès" a *La Terra*, 3-5-1924:3.
 - *El problema agrario en Cataluña (la cuestión de la rabassa morta)*, Barcelona, 1932.
 - "El problema agrari" a *Paraula Cristiana*, vol. XVIII, juliol-desembre de 1933.
 - "Història de la qüestió agrària a Catalunya, fins a la promulgació de la Llei de Contractes de Conreu d'11 d'abril d'aquest any" a *El Temps*, 2-6-1934, 9-6-1934 i 16-6-1934.
- DURAN FERRET, Juan: *Programa obrero agrícola de Cataluña*, Madrid, 1927.
- Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo Americana*, Hijos de J. Espasa Editores, Barcelona, Vol. XXI, 1923.
- Estatutos de la Sociedad Obrera Agrícola de San Sadurní de Noya*, Sant Sadurní d'Anoia, 1924.
- Estatutos del Sindicato Agrícola de San Pol de Mar*, 1923.
- Estatuts de la Federació dels "Gremis Agrícoles de Catalunya constituïda baix la invocació de la Stma. Verge de Montserrat"*, Barcelona, 1893.
- Estatuts Generals del Círcol Republicà Democràtic federal de Sabadell*, 1921.
- Estatuts y Reglamento de la Caixa Rural de Crèdit del Sindicat Agrícola Lo Remey*, 1907.
- FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR: *XXI Congrés celebrat a la ciutat de Mataró de la Federació Agrícola Catalano-Balear. Dies 19, 20 i 21 de maig de 1918*, Mataró, 1918.
- FEDERACIÓ CATÒLICA-AGRÍCOLA DE BARCELONA: *Memòria llegida en la Junta General de Sindicats el dia 11 de març de 1926*. Barcelona, 1926.
- FEDERACIÓN CATÓLICA AGRÍCOLA BARCELONESA: *Estatutos*, Barcelona, s.d.
- FEDERACIÓN DE SINDICATOS AGRÍCOLAS DEL LITORAL: *Memoria*, Vilassar de Mar, 1927.
- FEDERACIÓN PROVINCIAL DE COOPERATIVAS DE BARCELONA: *Memoria correspondiente al Ejercicio de 1926*, Barcelona, s.d.
- FERRER-DOMINGO, Josep: "Entrevista a Pere Aguilera i Garriga" a *Endavant* (Rubí), maig de 1979.
- GARDÓ, Eladio: *La cooperación catalana. Recopilación histórica, 1898-1926*, Barcelona, s.d. [1927 ?].
- GARRIGA MASSÓ, Joan: *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya*, Barcelona, 1933.
- GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu a Catalunya. Documents per al seu estudi*, Barcelona, 1933.
- GIMÉNEZ GUITED, Francisco: *Guía fabril é industrial de España*, Madrid-Barcelona, 1862.
- GÓMEZ HIDALGO, F.: *Catalunya-Companys*, Madrid, 1935.
- GOMIS, Cels: *Província de Barcelona*, vol. de la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesch CARRERAS CANDI, Barcelona, s.d.
- GÓNGORA ECHENIQUE, Manuel: *El problema de la tierra*, Madrid, 1922.

- HOLYOAKE, George Jacob: *Història dels "equitables pioners" de Rochdale*, Barcelona, 1982.
- HOSTENCH, Francisco: "Las reformas tributarias. La rabassa morta en peligro" a *El Diluvio*, 15-1-1926.
- HOYOS SAINZ, Luis de: *Riqueza agrícola de España*. "Catecismos del Agricultor y del Ganadero", Madrid, 1926.
- HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat*, Barcelona, 1967-1969, 2 vol.
- Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.
- INSTITUT AGRÍCOLA CATALÀ DE SANT ISIDRE: *La crisi vinícola. Conferències*, Barcelona, 1923.
- INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Anuario...* (1919-1928), Barcelona.
 - *Memoria correspondiente a...* (1919-1923), Barcelona.
 - *La rabassa morta. Informe al Instituto de reformas Sociales y Memoria*. Barcelona, 1923.
- INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *Estadística de la Asociación Obrera en 1º de noviembre de 1904*, Madrid, 1907.
 - *Estadística de Asociaciones. Censo electoral de asociaciones profesionales para la renovación de la parte electiva del Instituto y de las Juntas de Reformas Sociales. Relación de las Instituciones no profesionales de ahorro, cooperación y previsión. En 30 de junio de 1916*, Madrid, 1917.
 - *Censo electoral social*, 1920.
 - *La rabassa morta en Cataluña. Su extensión. Sus conflictos. Su solución*. Madrid, 1923.
- JANSANA LLOPART, Antonio: *Del establecimiento a rabassa morta. Memoria*, Barcelona, 1898.
- JUNTA DE ORDENACIÓN ECONÓMICO-SOCIAL: *Plan de ordenación económico-social*, Barcelona, 1947.
- JUSCAFRESA, Baldiri: *Fam de terra, de domini i de llibertat*, Barcelona, 1974.
- LIGA ECONÓMICA: *Memoria y breves notas sobre Igualada y su riqueza. Ejercicio 1926-1927*, Igualada, 1928.
- LIGA NACIONAL DE CAMPESINOS: *La única solución al problema de los arrendamientos. Informe*, Madrid, 1926.
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA: *El dret català i la Codificació*, Barcelona, 1919.
 - *Projecte d'Acció Social Agrària. Qüestionari*, Barcelona, novembre de 1920.
 - *Crònica Oficial*, Vols. I-III, Barcelona, (1920-1923).
 - *Projectes d'acord presentats a la 15ª reunió ordinària de l'Assemblea*, juliol de 1921.
 - *Resums dels acords*, Barcelona, (1919-1923).
 - *L'obra a fer*, Barcelona, 1920
 - *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, vol. I, II i III, Barcelona, 1923.
 - *La Caixa de crèdit comunal*, Barcelona, 1923.
 - OFICINA D'ESTUDIS JURIDICS: *Projecte de regulació dels censos, rabassa morta i terratge a Catalunya*, Barcelona, 1923.
- MANCOMUNITÉ DE CATALOGNE: *Les Syndicats Agrícoles de Catalogne á l'Exposition de la Cooperation et Oeuvres Sociales de Gand*, Barcelona, 1924.

- MARTÍ MIRALLES, Joan: *La qüestió de la parcel·la*, Barcelona, 1904.
- MARTINELL, Cèsar: *Construccions agràries de l'arquitecte Cèsar Martinell*, Barcelona, juliol de 1923.
- MAS, Ramon: *Camins pagesos de Catalunya. Testimoni d'un rabassaire*, Barcelona, 1972.
- MASPONS I CAMARASSA, Jaume: "Agricultura" a *Gegrafia General de Catalunya*, dirigida per de Francesc CARRERAS CANDI, Barcelona, s.d.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Anuario Estadístico de las producciones agrícolas. Año 1932*. Madrid, 1933.
- *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934.
- MINISTERIO DE FOMENTO (Junta Consultiva Agronómica): *Avance estadístico de la producción agrícola en España*, Madrid, 1923.
- *Memoria descriptiva-estadística de las Entidades agrícolas y pecuarias*, Madrid, 1915.
- *Memoria estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1 de abril de 1918*, Madrid, 1918.
- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA: *Anuario estadístico de España, 1923-1924*, Madrid, 1925.
- MOREAU DE JONNÉS: *Estadística de España*, Barcelona, 1835.
- MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Enero de 1927*, Ministerio de Fomento, Madrid, 1927.
- NAVARRO, Emilio: *Historia crítica de los hombres del Republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, 1915.
- NEGRE PASTELL, Pelayo: *Evolución del régimen de propiedad en Cataluña, singularmente en la diócesis de Gerona*, s.d. [1921?].
- NOGUER i COMET, Ramon: *Vint mesos de govern provincial*, Barcelona, 1933.
- OSSORIO Y GALLARDO, A. : *Vida y sacrificio de Companys*, Barcelona, 1976.
- PLA, Josep: *Tres biografies: Maragall, Pijoan, Pujols*, Obra Completa, vol. 10, Barcelona, 1968.
- *Cròniques parlamentàries (1933-1934)*, Obra Completa, Vol.41, Barcelona, 1982.
- PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires*, Barcelona, 1935.
- PUJOLAR HUGUET, R.: *La qüestió agrària del Pla d'Olot*, Olot, 1919.
- PUJOLS, Francesc: *La solució Cambó. Entrevista política*, Barcelona 1931.
- RATÉS, Ramon: *Memòries d'un cafeter de noranta-sis anys*, Barcelona, 1980.
- RENDE VENTOSA, Josep Maria: *Organització i guiatge de sindicats agrícoles*, Barcelona, 1923.
- *Pla d'organització social agrària de Catalunya*, Barcelona, 1924.
- Ressenya en defensa de las vinyas á rabassa morta y modo práctic de amillararlas*, Barcelona, 1861.

- ROIG ARMENGOL, R.: *Memoria del Mapa vinícola de la Provincia de Barcelona*, Barcelona, 1890.
- ROSICH, Jaume: *Els sindicats agrícoles gironins*, [Girona?], 1919.
- ROVIRA, Josep M.: "Conferència d'orientació social", Cambra Agrícola del Noia, gener de 1920.
- ROVIRA VIRGILI, Antoni: *El nacionalismo catalán*, Barcelona, s.d.
- SANTAMARIA TOUS, Victoriano: *La rabassa morta y el deshaucio aplicado a la misma*, Barcelona, 1878.
- SENADOR GÓMEZ, Julio: *La ciudad castellana. Entre todos la matamos...*, Barcelona, 1918
- SINDICAT CATÒLIC AGRÍCOLA D'ORDAL (SUBIRATS): *Consideracions al avant-projecte de Llei que per a regular el contracte de rabassa morta ha formulat l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, Sant Sadurní, 1923.
- SOLANS LAVALL, Ramón: *El proceso social, agrario y cooperativo de Cataluña*, Mèxic, 1969.
- SOLSONA, Braulio: *Evocaciones politicas y periodisticas*, Barcelona, 1970.
- UNIÓ DE RABASSAIRES: *Els desnonaments rústics a Catalunya*, Barcelona, 1935.
- UNIÓ DE RABASSAIRES I DEMÉS CULTIVADORS DEL CAMP DE CATALUNYA (Federació de Sindicats Agrícoles): "Memòria i comptes de l'exercici 1935", Barcelona, 1936.
- UNIÓN DE VITICULTORES DE CATALUÑA: *Estatutos del Sindicato Agrícola Unión de Viticultores de Catalunya*, Barcelona, 1910.
- UNIÓN AGRARIA ESPAÑOLA: *Memoria de la Unión Agraria Española. Sindicato Agrícola Nacional Católico. Año 1926*, Barcelona, 1926.
- URGELL, Ferran: *La lluita de classes al camp*, Barcelona, 1933.
- XURIGUERA, Ramon: *Casanovas. Quinze anys de política catalana*, Barcelona, 1933.

Bibliografia secundària

- ADÍN, Lluís J. i altres: *Collectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989.
- ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Barcelona, 1972.
- ALCÁZAR GARRIDO, Joan del: "La negociació de salaris i condicions laborals dels obrers agrícoles valencians durant els anys de la guerra gran" a *II Col.loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986.
- ÁLVAREZ JUNCO, José: *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, 1990.
- ANDRÉS-GALLEGO, José: *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España*, Madrid, 1984.
- ARBEOLA, Víctor Manuel: *I Congreso Obrero Español. Barcelona. 1870*, Madrid, 1972.
- ARNABAT MATA, Ramon: *Els treballadors de Vilafranca al darrer terç del segle XIX. Les seves organitzacions i les seves lluites per millorar les condicions de vida i de treball (1870-1898)*, Vilafranca del Penedès, 1992.
- *La gent i el seu temps. Història de Santa Margarida i els Monjos. De la fil·loxera a la Guerra Civil. 1890-1940*, Santa Margarida i els Monjos, 1993.
 - "El mutualisme popular a l'Alt Penedès. 1879-1939" a *Miscel·lània Penedesenca 1992*, vol. II, Sant Sadurni d'Anoia, 1993.
 - "Las sociedades de socorros mutuos en la Cataluña rural, 1879-1939" a Santiago CASTILLO (ed.): *Solidaridad desde Abajo. Trabajadores y Socorros Mutuos en la España Contemporánea*, Madrid, 1994.
- ARRIBAS MACHO, José María: "El sindicalismo agrario: un instrumento de modernización de la agricultura" a *Historia Social*, núm. 4, 1989.
- AVILÉS FARRÉ, J.: *La izquierda burguesa en la II República*, Madrid, 1985.
- BALANZA, Ferran: *Centenari de Francesc Santacana i Romeu*, Martorell, 1984.
- "Les lluites civils del segle XIX en els llibres d'òbits de l'Arxiu Parroquial de Martorell (1820-1875)" a BALANZA, Ferran i altres: *Guerrilles al Baix Llobregat al segle XIX*, Barcelona, 1986.
 - i altres: *Guerrilles al Baix Llobregat al segle XIX*, Barcelona, 1986.
- BALCELLS, A.; CULLA, J.B.; MIR, Conxita: *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Barcelona, 1982.
- BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Barcelona, 1983 (1968).
- "La conflictividad social agraria en Cataluña y la Unió de Rabassaires hasta 1939" a *Agricultura y Sociedad*, gener-març de 1977.
 - "La Unió de Rabassaires de Catalunya, 1922-1939" a *Historia 16*, núm. 31, novembre de 1978.
 - "La Unió de Rabassaires: 1922-1938" a *L'Avenç*, núm. 10, 1978.
 - i altres: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, 1996.
- BALLESTER, David: *Marginalitats i hegemonies: la UGT de Catalunya, 1922-1939*, Tesi Doctoral, UAB, 1995.
- *Marginalitats i hegemonies: l'UGT de catalunya (1888-1936). De la fundació a la II República*, Barcelona, 1996.
- BAR, Antonio: *La CNT en los años rojos (Del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo, 1910-1926)*, Madrid, 1981.
- BARAS, Montserrat: *Acció Catalana, 1922-1936*, Barcelona, 1984.

- BARBAZA, Ybette: *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, 1988 (1966).
- BARRERA, Heribert i altres: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991.
- BARRULL, Jaume: *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, Barcelona, 1986.
- BATALLA GALIMANY, Ramon: "Lluís Companys i el republicanisme rubinenc" a *Rubricata*, 11-10-1990.
 - "El moviment rabassaire rubinenc entre 1922 i 1931" a *Butlletí Grup Col.laboradors Museu Rubí*, núm. 34, març de 1991.
 - "La societat rubinenca i el personal polític municipal durant la Dictadura i la República, 1923-1936" a *II Congrés Internacional d'història local de Catalunya*, Barcelona, 1995.
- BAYARRI, Jordi i GOÑI, Jordi: *Malgrat i la seva premsa: 1915-1968. Cinquanta anys de vida malgratenca*, Malgrat, 1994.
- BEN-AMI, Shlomo: *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*, Barcelona, 1983.
 - *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*, Madrid, 1990.
- BENAU, Josep Maria i altres: *Història de Terrassa*, Terrassa, 1987.
- BENAU, Josep Maria: "Dues ciutats i dues polítiques. Sabadell i Terrassa, 1900-1923" a Conxita MIR (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.
- BENELBAS, Leon i altres: *Unió de pagesos. El sindicat del camp*, Barcelona, 1977.
- BENGOECHEA, Soledad i REY, Fernando del: "Militars, patrons i sindicalistes "lliures". Sobre el sindicalisme de guetto a Catalunya" a *L'Avenç*, núm.166, gener de 1993.
- BENGOECHEA, Soledad: *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, Barcelona, 1994.
- BIGLINO, Paloma: *El socialismo español y la cuestión agraria, 1890-1936*, Madrid, 1986.
- BLAS GUERRERO, Andrés de: *Tradición republicana y nacionalismo español*, Madrid, 1991.
- BONAMUSA, F.: *El Bloc Obrer i Camperol, 1930-1932*, Barcelona, 1974.
- BRIGGS, Asa: "Peasant movements and agrarian problems in England and Wales from the end of the XVIIIth century up to our times" a *Cahiers Internationaux d'Histoire Economique et Sociale*, Ginebra (Suïssa), 1970.
- CADENA, J.M.: "El periodista combatiu: *La Barricada i La Lucha*" a BARRERA, Heribert i altres: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991.
- CAMINAL BADIA, Montserrat: *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, 1979.
 - "La fundació de l'IACSI: els seus homes i les seves activitats (1851-1901) a *Recerques*, núm.22, 1989.
 - "L'IACSI: de la política de grup de pressió a la política regionalista" a *II Congrés d'Història Agrària*, Barcelona, 1986 (inèdit).
- CAMINAL, Miquel: *Joan Comorera*, Barcelona, 1984, 3 vol.
- CAMPS i ARBOIX, Joaquim: *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Barcelona, 1976.
- CANALS AROMÍ, J.: *Lluís Companys: Notes per a una interpretació*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1970.

CAPDEVILA, Maria Dolors i MASGRAU, Roser: *La Justicia Social. Òrgan de la Federació Catalana del PSOE. 1910-1916*, Barcelona, 1979.

CARBONELL PORRO, Joan-Anton: *Molins de Rei: vida social i política (1868-1936)*, Barcelona, 1991.

- "L'associacionisme obrer a començaments del segle XX: la Federació Obrera fins al 1923" a *Aportacions a la història de Molins de Rei*, Barcelona, 1992.

- i altres: "Aproximació a les formes i evolució de l'associacionisme al Baix Llobregat, en el marc de les transformacions socio-econòmiques i polítiques de l'època, segle XIX-1930" a CALVO, Àngel (ed.): *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*", Barcelona, 1995.

CARDÓ, J.: *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del s. XVIII*, Valls, 1983.

CARRERA PUJAL, Jaime: *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Vol IV, Barcelona, 1947.

CARRERAS GARCIA, Montserrat i VALL SERRA, Núria: *La II República a Badalona, 1931-1936. Una població industrial en crisi*, Badalona, 1990.

CASANOVAS CUBERTA, Joan: *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, Barcelona, 1996.

CASANOVAS PRAT, Josep: "La política agrària de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923)" a *Congrés Internacional d'Història. Catalunya i la Restauració (1875-1923)*, Manresa, 1992.

- "L'associacionisme agrari a Osona (1903-1939). Transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, 1994.

- "L'ensenyament tècnic agrari i la Mancomunitat de Catalunya" a *El Contemporani*, gener-abril 1996.

- *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral (inèdita), Barcelona, 1996.

CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe de l'oposició (vol IV). Del terror a la Segona República, 1918-1936*, Sabadell, 1980.

CASTILLO, Juan José: *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España (La Confederación Nacional Católico-Agraria, 1917-1942)*. Madrid, 1979.

CELADA, Rafael: *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu de Catalunya fins 1936*, Barcelona, 1989.

Cent anys de la Cooperativa "La Agrícola" de Sant Fruitós de Bages, 1893-1993, Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives, Barcelona, 1995.

CLARA, Josep: "El Centre d'Unió Republicana d'Alp. Composició socio-professional d'una entitat adherida" a Pere GABRIEL i altres: *La II República, 60 anys després. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1991.

CLAVERO, Bartolomé: "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española" I i II, a *Agricultura y Sociedad*, núms. 16 i 18, juliol de 1980 i gener de 1981.

CLOPAS BATLLE, Isidre: *Toponímia històrica de Martorell*, Martorell, 1991.

COLL, Sever: "Martí Torrents, home de civisme" a *Gran Penya* (Vilanova i la Geltrú), núm. 6, maig de 1990.

COLOMÉ FERRER, Josep: "El conflicte rabassaire a la comarca de l'Alt Penedès a finals del segle XIX" a *II Col.loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986 (inèdit).

- "Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa

- morta i l'expansió vitivinícola" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8, 1990.
- "Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedés" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.
- COLOMER ROVIRA, Margarida: *Josep Calvet i Mora. La trajectòria d'un rabassaire argentoni (1891-1950)*, Argentona, 1996.
- COMALADA NEGRE, Àngel: *El ocaso de un parlamento. 1921-1923*, Barcelona, 1985.
- COSTA, Francesc: "Les associacions de Mataró, de l'any 1835 al 1923" a *Migliaresi (Mataró)*, núm. 14, juny de 1992.
- COSTA VIA, Montserrat: "Evolució de la vinya. Sant Sadurní d'Anoia, del cadastre de 1771 a l'amillament de 1851" a GIRALT, Emili (coord.) *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1993.
- CRUELLES, Manuel: *Salvador Seguí, el Noi del Sucre*, Barcelona, 1974.
- CUESTA, Josefina: *Sindicalismo católico en España (1917-1919)*, Madrid, 1978.
- CULLA CLARÀ, Joan B.: *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*, Barcelona, 1977.
- "Del republicanisme català al catalanisme d'esquerres (1922-1931)" a *L'Avenç*, núm. 36, maig de 1981.
- *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, 1986.
- DEU BAIGUAL, Esteve: "Republicanisme i obrerisme a Sabadell, de 1900 a 1914" a *Perspectiva Social*, núm.4, 1974.
- *La indústria llanera de Sabadell, 1896-1925*, Sabadell, 1990.
- DÍAZ DEL MORAL, Juan: *Las Reformas Agrarias Europeas de la Posguerra, 1918-1929*, Madrid, 1967.
- *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*, Madrid, 1973.
- DUARTE, Àngel: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Barcelona, 1987.
- "Republicans i obreristes" a *Revolució i Socialisme. Col.loqui Internacional, 14-15-16 desembre 1989*. Barcelona, UAB, Barcelona, 1990.
- "Jerarquia i representativitat. Cultura polítiques i socials a Catalunya" a *Història de la Cultura Catalana*, vol. VI, dirigida per Pere GABRIEL, Barcelona, 1995.
- DUNYÓ CLARÀ, Jacint: *Joan Ventosa Roig, 1883-1961: la humanitat d'un català exemplar*, Barcelona, 1983.
- DURAN, J.A.: *Crónicas-1. Agitadores, poetas, caciques, bandoleros y reformadores en Galicia*, Madrid, 1974.
- *Agrarismo y movilización campesina en el país gallego (1875-1912)*, Madrid, 1976.
- DURGAN, Andrew: *BOC 1930-1936. El Bloque Obrero y Campesino*, Barcelona, 1996.
- ESTALELLA, Elena: *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Girona, 1984.
- FÀBREGAS, Xavier: *Teatre català d'agitació política*, Barcelona, 1969.
- FARRERAS, Antoni: *La Conselleria d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1974.
- FERNÁNDEZ, Bernardo i GIRÓN, José: "Aproximación al sindicalismo agrario en Asturias: 1906-1923" a GARCÍA DELGADO, J.L. (ed.): *La cuestión agraria en la España Contemporánea*, Madrid, 1976.

- FERRER, Joaquim: *Layret (1880-1920)*, Barcelona, 1971,
- FERRER ALÒS, Llorenç: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, 1987.
- (coord.): *Història del Bages. Història de les comarques de Catalunya. Bages*, vol. II, Barcelona, 1988.
 - "Agricultura i associacionisme agrari" a RIU i RIU (dir): *Història de la ciutat de Manresa, 1900-1950*, Manresa, 1991.
 - i SANMARTI ROSET, Carme: "La contractació agrària de la vinya després de la fil·loxera a la comarca del Bages" a *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central*, Manresa, 1992.
- FERRER CABRA: "Vint anys de lluita" a *El Fructidor* (Vilafranca del Penedès), 11-2-1927.
- FOIX, Pere: *Serra i Moret*, Mèxic, 1967.
- *Apòstols i mercaders*, Barcelona, 1976.
- FORTANER PUIG, Núria: *Elecciones a diputados a cortes por Sabadell de 1914 a 1923*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1975.
- FUGUET, J. i MAYAYO, A. : *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Cona (1894-1994)*, Barcelona, 1994.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere: *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, 1994.
- GABRIEL, Pere: "La revolució d'octubre i la CNT" a *L'Avenç*, núm. 9, octubre de 1978.
- "El anarquismo en España" a WOODCOCK, George (ed.): *El anarquismo*, Barcelona, 1979.
 - *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, Barcelona, 1981.
 - "La Restauración y la Dictadura en Cataluña (1875-1930)" a M. BARCELÓ: *Historia de los pueblos de España II*, Barcelona, 1984.
 - "La població obrera catalana, una població industrial?" a *Estudios de Historia Social*, núm. 32-33, 1985.
 - "El marginament del republicanisme i l'obrerisme" a *L'Avenç*, núm. 85, 1985.
 - "Anarquisme i catalanisme" a TERMES, Josep i altres: *Catalanisme. Història, Política i Cultura*, Barcelona, 1986.
 - "Entre liberals i conservadors: 1880-1898", a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. I, Barcelona, 1988.
 - "Sindicalismo y sindicatos socialistas en Cataluña. La UGT, 1888-1939" a *Historia Social*, núm.8, tardor 1990.
 - "Movimiento obrero y Restauración borbónica" a DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (dir.): *Història de España. La Restauración (1874-1902)*, vol. 10, Barcelona, 1990.
 - "De l'obrerisme catòlic a l'aparició dels sindicats lliures" a *Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 69, 1991.
 - "Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Cataluña" a TOWNSON, Nigel (ed.): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, 1994.
 - "Socialisme, lliurepensament i científisme" a *Història de la Cultura Catalana*, vol. V, dirigida per Pere GABRIEL, Barcelona, 1994.
 - "Eren temps de sindicat. Reconsideracions a l'entorn de 1917-1923" a *L'Avenç*, núm. 192, maig de 1995.
 - "El republicanismo militante en la primera etapa de la Restauración, 1875-1893" a José A. PIQUERAS i Manuel CHUST (comps.): *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, 1996.
- GALÍ, Alexandre: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, vol. VI "Ensenyaments i Serveis Agrícoles", Barcelona, 1982.
- GALLEGO MARTÍNEZ, Domingo: "Transformaciones en el uso del suelo y la producción agraria en el País Vasco, Navarra y Cataluña, 1900-1931" a GONZÁLEZ PORTILLA, M; MALUQUER DE MOTES, J; i RIQUER, B de (eds): *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativo*, Barcelona, 1978.

GARCIA BALAÑA, Albert: "Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l'associacionisme coral" a *Recerques*, núm. 33, 1996.

GARCÍA DE OTEIZA, L.: "Los regímenes de tenencia del suelo nacional" a *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 1, octubre-desembre de 1952.

GARRABOU, Ramon: "La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme" a *Recerques*, núm. 5, 1975.

- "La lluita per la propietat de la terra: la crisi de finals del segle XIX i la qüestió rabassaire" a *L'Avenç*, núm. 10, 1978.

- "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'Època Contemporània" a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, 1991.

- ; PUJOL, J.; COLOMÉ, J.: "Salaris, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)" a *Recerques*, núm. 24, 1991.

- ; PUJOL, J.; COLOMÉ, J. I SAGUER, E.: "La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya" a *Recerques*, núm. 26, 1992.

- ; PUJOL, J.; COLOMÉ, J. I SAGUER, E.: "L'IACSI i la recomposició del món rural català: algunes hipòtesis de treball" a *RIA CSI*, any CXL, 1992.

- i altres: "Estabilidad y cambio de la explotación campesina (Cataluña, siglos XIX-XX)" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.

GARRIDO, Samuel: *Los trabajadores de las derechas*, Castelló, 1986.

- "El cooperativisme segons l'Església. Els inicis del sindicalisme catòlico-agrari a Espanya" a *Recerques*, núm. 30, 1994

- "El cooperativismo agrario español del primer tercio del siglo XX" a *Revista de Historia Económica*, núm. 1, 1995.

- *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, València, 1996.

GAVALDÀ TORRENTS, Antoni: *El pensament agrari de l'anarcosindicalisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat*, Valls, 1986.

- *L'associacionisme agrari a Catalunya. (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Valls, 1989.

- "El cooperativisme agrari català" a *L'Avenç*, núm. 134, febrer de 1990.

- "Pagesos units cap a fórmules sindicals. La "Federació Agrícola de Valls i el seu radi" (1909-1923)" a *Actes del Congrés Internacional d'Història de Catalunya i la Restauració*, Manresa, 1992.

- "La implantació i consolidació de la Federació Agrícola Catalano-Balear a les comarques de la demarcació de Tarragona (1905-1928)" a *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, any CXL, desembre de 1992.

- i SANTESMASES, J.: *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*. Valls, 1993.

- "L'associacionisme agrari a Catalunya" a FUGUET, J. i MAYAYO, A. (Ed.): *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*, Barcelona, 1994.

GIRALT RAVENTÓS, Emili: "Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre del 1717 a l'època actual" a *I^a Assemblea Intercomarcal del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell, 1950.

- "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936" a *Revista de Trabajo*, núm. 7, 1965 -reproduït a *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1990-.

- "L'agricultura i el món rural entre 1900 i el 1936" a *Història de Catalunya*, vol. VI, Ed. Salvat, Barcelona, 1979.

- "Le metayage en Catalogne (XIXe et XXe siècles)" a *Bulletin du Centre d'Histoire Economique et social de la region Lyosaise*, 1989.

- "L'agricultura" a BENAVENTE, Jaime; GIRALT, Emili; i NICOLAU, Roser: *Població i agricultura, a Història econòmica de la Catalunya Contemporània*, vol. 2, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1990.

GUIU PUYOL, Andreu: *República, guerra i post-guerra a Gelida (1930-1950)*, 1986 (Inèdit).

- "Els rabassaires gelidencs d'abans de la guerra" a "Programa Oficial de la Festa Major de Gelida", Gelida, agost 1988.
- GUTIÉRREZ POCH, Miguel: "La propiedad de la tierra en una comarca de la Cataluña interior: 'l'Anoia' en la segunda mitad del siglo XIX" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.
- HERAS CABALLERO, Pedro Antonio i MAS ARRONDO, Carlos: *Viticultura i Fil·loxera a l'últim terç del segle XIX. El cas de les comarques de Tarragona*, Tarragona, 1994.
- IGLÉSIES, Josep: *La crisi agrària de 1879/1900: la fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, 1968.
- IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, 1988, 2 vol.
- JARDÍ, Enric: *Lluís Companys. President de la Generalitat*, Lleida, 1991.
- JIMÉNEZ BLANCO, J.I.: "El nuevo rumbo del sector agrario español (1900-1936)" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Història Agraria de la España Contemporánea*, vol.III, Barcelona, 1986.
- LLADÓ, Josep M.: *Lluís Companys. Una vida heroica*, Lleida, 1991.
- LLADONOSA, Manuel: *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Barcelona, 1988.
- LLOBET, Salvador: "De geografia agraria de la comarca del Maresme (Barcelona)" a *Revista de Estudios Geográficos*, núms. 58-59, 1955.
- LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "La conflictividad social agraria del último tercio del siglo XIX en Catalunya" a *II Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986 (inèdit).
- "Federalismo y mundo rural en Catalunya (1890-1905)" a *Historia Social*, núm 3, 1989.
- "Federalismo, campesinado y métodos de restablecer el control político en la Restauración" a Conxita MIR (ed.): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.
- MALEFAKIS, Edward: *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*, Barcelona, 1972.
- MARTÍ, Casimiro i altres: "El sindicalismo católico en España" a *Historia del movimiento obrero cristiano*, Barcelona, 1964.
- MARTÍN RAMOS, Josep Lluís: "Anàlisi del moviment vaguístic a Barcelona (1914-1923)" a *Recerques*, núm. 20, 1988.
- "L'advocat del poble" a BARRERA, Heribert i altres: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991.
- MATAS BALAGUER, Josep: "Aproximació als conflictes agraris de les comarques gironines durant la Segona República" a Pere GABRIEL i altres: *La II República. 60 anys després*, Girona, 1991.
- MATEU, Josep Joan: "El cooperativisme agrari a les Garrigues: gènesi i evolució a Llardecans i Maials (1880-1962)" a *Recerques*, núm. 34, 1996.
- MATEU MIRÓ, Josep: *Semblança de Castellbisbal. Notícies històriques des dels inicis fins al segle XX*, Castellbisbal, 1987.
- MAURICE, Jacques: *El anarquismo andaluz*, Barcelona, 1989.
- MAYAYO ARTAL, Andreu: *La Conca de Barberà 1890-1939. De la crisi agrària a la guerra civil*, Montblanc, 1986.

- *Josep Torrents (1899-1943). Pagès de Bellvei del Penedès. Dirigent agrari català*, Tarragona, 1988.
- "Geografia agrària del sindicalisme agrari" a *L'Avanç*, núm. 134, 1990.
- *La destrucció del món rural català (1880-1980): de pagesos a obrers i a ciutadans*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989.
- "El cooperativisme agrari: un moviment dual" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.
- "La via revolucionària del cooperativisme: La Societat de Barberà" a FUGUET, J. i MAYAYO, A. : *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Cona (1894-1994)*, Barcelona, 1994.
- *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja-Barcelona, 1995.

MEAKER, Gerald H.: *La izquierda revolucionaria en España (1914-1923)*, Barcelona, 1978.

MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, 1972.

- "La Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)" a *Recerques*, núm. 4, 1974.
- *Salvador Seguí. Escrits*, Barcelona, 1975.
- *Lliga catalana. Un estudi d'Estasiologia*, Barcelona, 1973, 2 vols.

MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere: "Rubí al segle XX: una vila en transformació" a *Aproximació a la història de Rubí*, Rubí, 1986.

- "Republicans, catòlics i nacionalistes al Rubí dels anys trenta" a *XXXII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos*, Rubí, 1990.

MONCLÚS, F.J. i OYÓN, J.L.: "De la colonización interior a la colonización integral (1900-1936). Génesis y destino de una reforma agraria técnica" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Història Agrària de la España Contemporànea*, vol.III, Barcelona, 1986.

MONTERO, Feliciano i ESTEBAN DE VEGA, Mariano: "Aproximación tipológica al mutualismo popular y obrero en España: el mutualismo asistencial" a CASTILLO, Santiago (coord): *La historia social en España. Actualidad y perspectivas*, Madrid, 1991.

MOTA MUÑOZ, José F.: "La Segona República a Sant Cugat del Vallès (1931-1936). Una primera aproximació", a *Gausac* (Sant Cugat), núm. 1, desembre 1992.

MORA VILA, M. Teresa: *Malgrat al vuit-cents. Estudi socioeconòmic*, Malgrat, 1996.

MORENO CLAVERÍAS, Belén: *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*, Barcelona, 1995.

- "Del cereal a la vinya. El contracte de rabassa morta a l'Alt Penedès del segle XVIII" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, Barcelona, 1997.

NADAL, Jordi i TORTELLA, Gabriel (eds.): *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporànea*, Barcelona, 1974.

NETTLAU, Max: *La Première Internationale en Espagne (1868-1888)*, Dordrecht, 1969.

OLLÉ, Maribel i altres: "Comportament electoral al Baix Llobregat en la primera etapa de la Restauració, 1875-1890. Eleccions generals i provincials" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.

OLLÉ, Maribel; RENOM, Mercè; TRIBÓ, Gemma: "Límits i contradiccions dels republicans autonomistes de Sant Feliu de Llobregat (1909-1914)" a *Revolució i Socialisme. Col·loqui Internacional, 14-15-16 de desembre de 1989*, UAB, Barcelona, 1990.

ORTEGA, Nicolás: "Política hidráulica y política colonizadora durante la Dictadura de Primo de Rivera"

a *Cuadernos Económicos de I.C.E.*, núm. 10, 1979.

PAN-MONTOJO, Juan: *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*, Madrid, 1994.

PARÉS GONCER, Sebastián: "Contratación notarial agraria en el Alto Panadés durante el siglo XIX". Separata de *La Notaria*, 1944.

PENALBA MARTÍN, Josep M.: *Ajuntament de Martorell. El Centre Republicà "El Progrés" de Martorell (1906-1940)*, 1986 (inèdit).

- *Anarcosindicalisme i condicions de vida de la classe treballadora d'Olesa de Montserrat els anys trenta (1931-1939). El "Sindicato Único de trabajadores de Olesa"*, (inèdit) s.d.

PÉREZ BARÓ, Albert: *Història de les cooperatives a Catalunya*, Barcelona, 1989.

PÉREZ BASTARDAS, Alfred: *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardes i Sampere (1871-1944)*, Barcelona, 1987.

PI PADRÓS, Carme: "Feliu Tura. Rabassaire i alcalde republicà", 1988 (inèdit).

PLANAS MARESMA, Jordi: *Els propietaris rurals al Vallès Oriental. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Granollers, 1991.

- "L'associacionisme agrari català al primer terç del segle XX. Un exemple comarcal: la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)" a *Recerques*, núm. 25, 1992.

- "Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya" a *L'Avenç*, juny del 1993.

- *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarassa (1872-1934)*, Vic, 1994.

- "La qüestió agrària" a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9, dirigida per Borja de RIQUER (en premsa).

POBLET, Josep M.: *Vida i mort de Lluís Companys*, Barcelona, 1976.

- *La catalanitat de Marcel·lí Domingo*, Barcelona, 1978.

POMÉS VIVES, Jordi : *Les "Mataro's potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939). La Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral*, Mataró, 1991.

- "El Sindicat Agrícola de Sant Pol de Mar (1923-1939) (I, II i III)" a *E.N.S.* (Sant Pol de Mar), desembre 1994, març i octubre 1995.

- "Joaquim Pou i Mas (1892-1966)" a *Nocturn. Miquel Campeny, Nicolau Raurich, Benet Martorell, Joaquim Pou*, Museu de Pintura de Sant Pol de Mar, Sant Pol de Mar, 1995.

- "El sindicalisme rabassaire a Martorell (1907-1923). La Federació de Rabassers de Catalunya" a *Materials del Baix Llobregat* (Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat), Sant Feliu del Llobregat, 1996.

- "L'ambició per l'hegemonia sindical al camp: la Unió de Rabassaires als anys de la República" a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9, dirigida per Borja de RIQUER (en premsa).

PUIG ROVIRA, Francesc: *El govern municipal de Vilanova (1900-1923)*, Vilanova i la Geltrú, 1989.

- *Vilanova 1936-1939. El govern municipal i altres aspectes*, Vilanova i la Geltrú, 1994.

PUJADAS i MARTÍ, Xavier: *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*, Barcelona, 1996.

PUJOL ANDREU, Josep: *Les crisis de malvenda del vi, 1892-1935*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1982.

- "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935" a *Recerques*, núm. 15, 1984.

- "Las crisis vinícolas en Cataluña. Los precios del vino común: 1892-1935" a GONZÁLEZ PORTILLA, Manuel i altres (ed): *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos*, UAB, Bellaterra, 1985.

- "Las crisis de sobreproducción en el sector vitivinícola catalán, 1892-1935" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Historia Agraria de la España Contemporánea*, vol.III, Barcelona, 1986.

- *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil*, Tesi doctoral (inèdita), UAB, 1988.
- "Modernització i especialització, 1914-1936" a *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, vol. V, dirigida per Jordi NADAL, Barcelona, 1989.
- PUJOL, Rafael i CLARA, Josep: "Acció Social Agrària de les terres gironines" a *Revista de Girona*, núm. 81 i 84, 1977 i 1978.
- RAGUER SUÑER, Hilari: *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona, 1976.
- REIG, Ramir: *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València, 1898-1906*, València, 1982.
- RIBAS PASTALLÉ, Modest: *Castellbisbal, 1900-1940*, Castellbisbal, 1983.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo: *Economistas y reformadores españoles: la cuestión agraria (1760-1935)*, Madrid, 1993.
- ROCA, Francesc: "La Mancomunitat de Catalunya: una solució americana" a *L'Avenç*, núm.3, juny de 1977.
- ROCOSA GIRBAU, Vicenç: "La col·lectivització a Masquefa" a ADÍN, Lluís J. i altres: *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989.
- RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, A.: *Filiberto Villalobos. Su obra social y política 1900-1936*, Salamanca, 1985.
- ROIG ROSICH, Josep M.: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, 1992.
- ROMEU i ALEMANY, Antoni: "Els grups polítics a Sant Sadurní durant la Restauració (1876-1903)" a *Miscel·lània Penedesenca 1994*, Vilafranca del Penedès, 1995.
- *Sant Sadurní (1868-1904)*, s.d. (Inèdit).
- ROMEU ROVIRA, Jordi: "Aproximació metodològica a l'anàlisi de la qüestió rabassaire" a *La història i els joves historiadors*. Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans, celebrades al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 1984, Barcelona, 1984.
- ROSAL, Amaro del: *Los congresos obreros internacionales en el siglo XIX*, México, 1958.
- *Història de la UGT de España, 1901-1939*, Barcelona, 1977.
- RUBÍ CASALS, Maria Gemma: *Entre el vot i la recomanació. Partits, mobilització electoral i canvi polític a Manresa (1899-1923)*, Manresa, 1995.
- RUIZ MANJÓN, Octavio: *El Partido Republicano Radical 1908-1936*, Madrid, 1976.
- SAGUER HOM, Enric: "Acció Social contra la reforma agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat (1918-1936)" a *RIACSI*, 1992.
- SALES, Francesc: "Les Garrigues, de mitjans del segle XIX a la Segona República: estructura agrària i actituds polítiques" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.
- SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerres*, Barcelona, 1986.

- SÀNCHEZ FERRÉ, Pere: *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*, Barcelona, 1993.
- *La Lògia Lealtad. Un exemple de maçoneria catalana (1869-1939)*, Barcelona, 1985.
- SÀNCHEZ MARROYO, Fernando: *Sindicalismo agrario y movimiento obrero (Cáceres, 1906-1920)*, Càceres, 1979.
- SÀNCHEZ, Miquel: *La Segona República i la Guerra Civil a Cerdanyola*, Barcelona, 1993.
- SAPÉS i ESMENDIA, Josep i d'altres: *Pere Esmendia. Antologia de la seva obra literària*, Rubí, 1980.
- "Pere Esmendia i Casassaires (1899-1924)" a *Homes del Rubí d'ahir*, Rubí, 1984.
- SANTESMASES OLLÉ, Josep: *El cooperativisme agrari a Vila-rodona (1893-1939). Un exemple d'estructuració econòmica, social i política en la Catalunya vitivinícola*, Vila-rodona, 1996.
- SAPELLI, Giulio (ed.): *Il movimento cooperativo in Italia. Storia e problemi*, Torino, 1981.
- SAUMELL SOLER, Antoni: *Crisi vinícola i renovació tecnològica al Penedès: l'Estació Enològica de Vilafranca entre els anys 1902 i 1922*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UPF, Barcelona, 1993.
- SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de seva demarcació (1874-1966)*, Barcelona, 1993.
- SOLER BECERRO, Raimon: *Eleccions i política a Vilafranca del Penedès (1891-1903)*, Vilafranca del Penedès, 1991.
- SUÁREZ CORTINA, Manuel: *El reformismo en España. Republicanos y reformistas bajo la Monarquía de Alfonso XIII*, Madrid, 1986.
- SURÓS PERACULA, Joan: *Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)*. Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1988.
- TARDÀ, Joan: *Republicans i catalanistes al Baix Llobregat a principis del segle XX*, Barcelona, 1991.
- TAVERA, Susanna i VEGA, Eulàlia: "L'afiliació sindical a la CRT de Catalunya: entre l'eufòria revolucionària i l'ensulsiada confederal 1919-1936" a *Revolució i Socialisme. Col.loqui Internacional, 14-15-16 desembre 1989*. UAB, Barcelona, 1990.
- TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, 1972.
- TORAN Rosa: "Les eleccions provincials a Barcelona, 1876-1923" a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol III, Barcelona, 1987.
- TORRAS, Enric: *L'agricultura a Premià*, s.d. (inèdit).
- TORRAS RIBÉ, Josep M.: "Evolución de las cláusulas de los contratos de *rabassa morta* en una propiedad de la comarca de Anoia" a *Hispania* (Madrid), núm.134, 1976.
- TORRENT, Joan i TESIS, Rafael: *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966.
- TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura agrària del Baix Llobregat*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, 1989.
- "Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.
- "El Sindicat Agrícola de Sant Boi del Llobregat (1909-1939)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, Barcelona, 1994.

- TUÑÓN DE LARA, Manuel: *El movimiento obrero en la historia de España*, Madrid, 1972.
 - *Luchas obreras y campesinas en la Andalucía del siglo XX. Jaén (1917-1920). Sevilla (1930-1932)*, Madrid, 1978.
- UCELAY DA CAL, E. : "La formació d'Esquerra Republicana de Catalunya" a *L'Avenç*, núm. 4, 1977.
 - "Protagonistes cercant una base: els separatistes catalans en la resistència a la monarquia dictatorial (1923-1931)" a *L'Avenç*, núm. 37, març de 1981.
 - *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, 1982.
 - *El Nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*, Tesi doctoral (inèdita), UAB, 1983.
 - "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923" a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. 2, Barcelona, 1987.
 - "Les opcions polítiques bàsiques de l'oposició a la dictadura, 1923-1931" a AMIGÓ, Ramon i altres: *Evarist Fàbregues i el seu temps*, Reus, 1990.
 - "Provincialistes contra dualistes: la dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona" a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1992.
- ULLMAN, Joan Connelly: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, 1972.
- VALLS JUNYENT, Francesc: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'A noia, 1720-1860*, Barcelona, 1996.
 - "La rabassa morta a la comarca d'Igualada en la transició de les velles a les noves formes de propietat. 1750-1850" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, Barcelona, 1997.
- VEGA, Eulàlia: *El trentisme a Catalunya. Divergències ideològiques en la CNT (1930-1933)*, Barcelona, 1980.
- VENDRANES, Gusman i RULLIER, Chantale: *Oli d'Olesa. La passió d'un poble*, Barcelona, 1996.
- VICEDO RIUS, Enric: "L'associacionisme pagès a les terres de ponent: un tema per a l'estudi" a *RIA CSI*, any CXL, 1992.
- VIDAL BENDITO, Tomàs: "Èxode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2, 1979.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1986 (1962).